

**TARİH ANABİLİMDALİ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ BİLİMDALİ
CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL'İN YURTIÇİ TETKİK
SEYAHATLERİ (1930-1931)
HAZIRLAYAN
Ömer TEKİR
YÜKSEK LİSANS
TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Muharrem TURP
KARS- 2023**

**T.C.
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL'İN
YURTIÇİ TETKİK SEYAHATLERİ
(1930-1931)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ömer TEKİR

**Danışman ve Jüri Üyeleri
Doç. Dr. Muharrem TURP
Prof. Dr. Selçuk URAL
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim TANIK**

Kars – 2023

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ömer TEKİR tarafından hazırlanan “*Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal’in Yurtiçi Tetkik Seyahatleri (1930-1931)*” başlıklı bu çalışma **10.07.2023** tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucu **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Tarih** Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak **oy birliğiyle** kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	: Prof. Dr. Selçuk URAL	İmza .....
Üye	: Doç. Dr. Muharrem TURP	İmza .....
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim TANIK	İmza .....

ONAY

Bu tezin kabulü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun .../ .../... tarih ve ...../..... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Yaşar KOP

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “**Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal’in Yurtiçi Tetkik Seyahatleri (1930-1931)**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Scientific Ethic Statement

I declare that I carefully followed scientific ethics and academic rules in the process from the proposal stage to the conclusion of the study “**President Gazi Mustafa Kemal's Domestic Research Trips (1930-1931)**”, which I prepared as a master's thesis, obtained all the information in the thesis within the framework of scientific ethics and tradition, directly or indirectly cited every quotation I made in this study, which I prepared in accordance with the thesis writing rules, and the works I used consisted of those shown in the bibliography.

27/07/2027

Ömer TEKİR

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
KISALTMALAR	iv
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

17 KASIM 1930-6 OCAK 1931 TARİHLERİ ARASI YAPILAN SEYAHATLER VE RAPOR

1.1. Kayseri Seyahati (18-19 Kasım 1930)	8
1.2. Sivas Seyahati (20-21 Kasım 1930).....	8
1.3. Tokat Seyahati (21-22 Kasım 1930)	9
1.4. Amasya Seyahati (22 Kasım 1930).....	10
1.5. Samsun Seyahati (22-26 Kasım 1930)	10
1.6. Trabzon Seyahati (27-29 Kasım 1930)	11
1.7. İstanbul Seyahati (1-19 Aralık 1930).....	12
1.8. Alpullu Seyahati (20 Aralık 1930).....	16
1.9. Kırklareli Seyahati (20-21 Aralık 1930)	16
1.10. Edirne Seyahati (21-25 Aralık 1930)	17
1.11. İstanbul'a Dönüş (25 Aralık 1930)	18
1.12. Bursa Seyahati (4-5 Ocak 1931).....	19
1.13. Ankara'ya Dönüş (6 Ocak 1931)	20
1.14. Tetkik Seyahatleri Sonucu Hazırlanan Rapor.....	20
1.14.1. Tarım	21
1.14.2. Vergiler	25
1.14.2.1. Arazi Vergisi	25
1.14.2.2. Sayım Vergisi.....	26
1.14.2.3. Musakkafat Vergisi	27
1.14.2.4. Kazanç Vergisi	27
1.14.2.5. Damga Vergisi	28
1.14.2.6. Muamele Vergisi	28

1.14.2.7. Yol Vergisi.....	29
1.14.3. Gümrük İşleri	30
1.14.4. İktisat	32
1.14.5. Eğitim	33
1.14.6. İcra ve İflas Kanunu	34
1.14.7. Sağlık.....	35
1.14.8. Maliye	35
1.14.9. Diğer Konular	36

II. BÖLÜM

26 OCAK 1931-2 MART 1931 TARİHLERİ ARASI YAPILAN SEYAHATLER VE RAPOR

2.1. Uşak Seyahati (26 Ocak 1931)	39
2.2. İzmir Seyahati (27 Ocak-3 Şubat 1931).....	39
2.3. Aydın Seyahati (3 Şubat 1931).....	41
2.4. Denizli Seyahati (4 Şubat 1931).....	41
2.5. Balıkesir Seyahati (7 Şubat 1931).....	42
2.6. Antalya Seyahati (10 Şubat 1931)	43
2.7. Silifke Seyahati (11 Şubat 1931)	44
2.8. Mersin Seyahati (12 Şubat 1931).....	44
2.9. Malatya Seyahati (13-14 Şubat 1931).....	44
2.10. Dört Yol Seyahati (15 Şubat 1931).....	45
2.11. Adana Seyahati (16-18 Şubat 1931)	45
2.12. Konya Seyahati (18 Şubat-1 Mart 1931).....	46
2.13. Afyon Seyahati (2 Mart 1931).....	47
2.14. Tetkik Seyahatleri Sonucu Hazırlanan Rapor.....	47
2.14.1. Vergiler	47
2.14.1.1. Arazi Vergileri	47
2.14.1.2. Musakkafat Vergisi	48
2.14.1.3. Kazanç Vergisi	48
2.14.1.4. Muamele Vergisi	50
2.14.1.5. Sayım Vergisi.....	52
2.14.2. Gümrük İşleri	52

2.14.3. Damga Kanunu	54
2.14.4. İdari, Adli ve Mülki Teşkilat	55
2.14.5. Umumi Müfettişlikler	57
2.14.6. Eğitim	57
2.14.7. Sağlık.....	58
2.14.8. Bayındırlık	59
2.14.9. İktisat	61
2.14.10. Deniz Ticareti.....	63
2.14.11. Krediler	64
2.14.11.1. Ziraat Kredisi	64
2.14.11.2. Sanayi Kredisi	66
2.14.11.3. Ticari Kredi	66
2.14.11.4. Emlak Kredisi.....	67
2.14.12. Kooperatifler	67
2.14.13. Meslek Grupları	69
2.14.14. Yer Altı ve Yer Üstü Kaynakları	69
2.14.15. Dış Ticaret.....	70
2.14.16. Diğer Konular	71
SONUÇ.....	73
KAYNAKÇA.....	77

ÖN SÖZ

“Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal’in Yurtiçi Tetkik Seyahatleri (1930-1931)” isimli bu tez çalışmasında; Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) ve beraberindeki heyetin yaptığı tetkik seyahatleri ve sonrasında hazırlanan raporlardan hareketle bu seyahatlerin ülke politikalarına etkileri incelendi. İki bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın 17 Kasım 1930-6 Ocak 1931 tarihleri arasında gerçekleştirdiği seyahatler ve bu seyahatlerde yapılan gözlemleri içeren tetkik raporu, ikinci bölümde ise 26 Ocak 1931-2 Mart 1931 tarihleri arasındaki seyahatler ve tetkik raporu incelendi. Çalışmanın başından bitimine kadar sürecin her aşamasında emeği olan tez danışmanım Doç. Dr. Muharrem TURP’a bu vesileyle teşekkür eder ve ona bir ömür boyu müteşekkir kalacağımı ifade ederim. Tez yazma ve çalışmalarım esnasında bana maddi, manevi katkılarını sunan sevgili eşim Dudu TEKİR’e göstermiş olduğu anlayıştan dolayı binlerce kez teşekkür ederim.

Ömer TEKİR

Kars-2023

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI
CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL'İN YURTIÇİ TETKİK
SEYAHATLERİ (1930-1931)
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Ömer TEKİR
Doç. Dr. Muharrem TURP
2023 – IV + 81

ÖZET

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, 17 Ekim 1922-10 Kasım 1938 tarihleri arasında 44 kez yurtiçi seyahati yapmıştır. Gazi'nin seyahatlerin zamanlamaları, önemli siyasi ve sosyal gelişmeleri takip etmesi açısından önemlidir. Gazi, seyahatlerin zamanlarını, halkın da görüşlerini bizzat almasını veya yapılacak bir inkılabı halkın benimsemesi için kendisinin de orada olmasını sağlamaya yönelik belirlemiştir. Bu sayede kamuoyu oluşmasında etkili olmuştur.

1929 Dünya Ekonomik Buhranının ülkeye etkileri ve Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesinin başarısız olduğu bir zamanda Gazi, büyük bir yurt seyahatine çıkmıştır. Seyahatin amacı ekonomik sıkıntılara çözümler bulmak ve yeni fırkaya halkın neden bu kadar ilgi gösterdiğini anlamaktı. Seyahat sırasında Menemen Olayının da olması seyahate farklı bir anlam daha yüklemiştir. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in Yurtiçi Tetkik Seyahatleri (1930-1931) başlıklı bu tez çalışmasında, Gazi'nin 17 Kasım 1930-2 Mart 1931 arasında gerçekleştirdiği yurt seyahati sonucunda yazılan raporlar ışığında seyahat bölgelerinin durumu ve seyahatlerin ülke politikalarına etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gazi Mustafa Kemal, Seyahat, Tetkik, Serbest Cumhuriyet Fırkası, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, Cumhuriyet Halk Fırkası

Kafkas University
Institute of Social Sciences
Department of History
President Gazi Mustafa Kemal's Domestic Research Trips (1930-1931)
Master's Thesis
Ömer Tekir
Assoc. Prof. Dr. Muharrem TURP
2023 – IV + 81

ABSTRACT

President Gazi Mustafa Kemal made 44 domestic trips between October 17, 1922 and November 10, 1938. The reports that form the main subject of this thesis were written as a result of his "Investigation Travels". The timing of Gazi's travels is important for him to follow important political and social developments. While choosing the times of his travels, Gazi determined the times of his travels in order to get the opinions of the public in person or to ensure that he himself was there in order for the public to adopt a reform to be made directly. In this way, he was effective in the formation of public opinion.

In 1929, when the effects of the World Economic Depression on the country and the Free Republican Party failed, Gazi embarked on a major trip abroad. The purpose of the trip was to find solutions to economic problems and to understand why the public showed so much interest in the new party. The fact that the Menemen Incident took place during the trip gave the trip a different meaning. In this thesis titled President Gazi Mustafa Kemal's Domestic Investigation Travels (1930-1931), it is attempted to reveal the situation of the travel regions and the effects of the travels on the country's policies in the light of the reports written as a result of Gazi's domestic travels between November 17, 1930 and March 3, 1931.

Keywords: Mustafa Kemal's Trips to the Country, Examination, CHF, SCF, Economics.

KISALTMALAR

BCA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
CBA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Arşivi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
Ed.	: Editör
s.	: Sayfa
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

İstiklal Harbi sonrasında yeni kurulan Türk Devleti'nin Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, birçok sebeple yurt seyahatlerine çıkmıştır. 29 Ağustos-18 Ekim 1924 tarihleri arasında “Sonbahar Gezisi” olarak bilinen ilk geniş kapsamlı yurt seyahatine Çanakkale'den başlamıştır. 30 Ağustos 1924 tarihinde Meçhul Asker Anıtı'nın temel atma törenine katılmış ve burada “*Ey yükselen yeni nesil! Gelecek sizindir. Cumhuriyeti biz kurduk; onu yükseltecek ve devam ettirecek sizlersiniz.*” sözlerini söylemiştir.¹

Osmanlı Devleti'nden, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne, miras olarak her anlamda yenilenmesi ve çağdaşlaşması gereken kurumlar kalmıştır. Bu devletin her anlamda ayağa kaldırılması için merkezden alınan kararların halkta karşılık bulup bulmadığını ve halkın içinde bulunduğu durumu bizzat yakından görmek, devlet kurumlarının çalışmalarını incelemek için Mustafa Kemal Paşa seyahatler yapmıştır. Seyahatler, ilerleyen yıllarda uygulanacak politikaların belirlenmesinde büyük rol oynamıştır.²

Gazi'nin yapmış olduğu seyahatler alelade seçilmiş yerlere yapılmamıştır. Her seyahatin zamanlamasının ve seyahat bölgesinin seçilmesinin bir amacı vardır. Genellikle yapılacak olan inkılapların halka tanıtılması ve halkın görüşlerinin alınması için Gazi, bizzat kendisi halkın içine karışmış ve halkın bu konudaki nabzını tutmuş aynı zamanda halka yenilik konusunda önderlik etmiştir. Harf İnkılabı sürecinde Kayseri'ye gerçekleştirilen seyahat bunun en güzel örneklerindendir. Gazi, bizzat yeni harfleri halka tanıtarak yeni bir okuma-yazma seferberliğini de başlatmış oluyordu. Seyahatleri boyunca inkılaplar konusundaki düşüncelerini gittiği her ortamda paylaşmış ve kendisine destek verilmesini istemiştir. Bu konudaki ciddiyeti ve kararlılığı inkılapların hayata geçirilmesi açısından önemlidir.³

Gazi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaptığı bu seyahatin ardından birçok kez farklı güzergâhlarda seyahatler yapmıştır. Bunların içinde en kapsamlı olanı ise 17 Kasım

---

¹ Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Yurtiçi Gezileri: Cilt 1 1922-1931**, İstanbul, Tarihî Araştırmalar Vakfı, 2000, s. 258

² Murat Yıldız, “Atatürk'ün Direktifleri ile Türk İdare Teşkilatı ve Taksimatında Bir Reform Girişimi: 1931 Dahiliye Vekaleti Raporu”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Sayı:36, (2022), s. 152-153.

³ İsmail Hakkı Baran, **Mustafa Kemal Atatürk'ün Karadeniz Bölgesi Gezileri (1923-1938)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s. 2.

1930 tarihinde başlayan tetkik seyahatleridir. Gazi'nin bu seyahate çıkma amacı; hem Serbest Cumhuriyet Fırkasının (SCF) belediye seçimlerinde gösterdiği başarı ile halkın neden Cumhuriyet Halk Fırkasından (CHF) koptuğunu anlamak hem de 1929 Dünya Ekonomik Buhranının etkilerini bizzat gözlemlemektir. Bu amaçlarla seyahat Kayseri'den başlamış, 31 il ve ilçe merkezi ziyaret edilmiş ve 2 Mart 1931 tarihinde Afyon ilinde son bulmuştur. Gazi, bu seyahatler sırasında ulaşım imkânlarına göre Beyaz Treni ya da Ege Vapurunu kullanmıştır. Aynı zamanda şehir içi ziyaretleri sırasında otomobil de kullanılmıştır. Bu seyahatler sonrası Gazi ile yurt seyahatlerine katılan kendi alanlarında uzman müfettişler, seyahatler sırasında hazırladıkları notları 3 ay içerisinde kendi gözlem ve önerilerinden oluşan bir rapor olarak Gazi'ye sunmuşlardır.⁴

1929 Dünya Ekonomik Buhranı, Türk ekonomisine, çiftçisine ve üretimine büyük zarar vermiştir. Bu etki 1932 yılına kadar ülke ekonomisini etkilemiştir. Çiftçinin ürettiği ürünü satamaması ve Ziraat Bankasına borcunu ödeyememesi piyasa koşullarını alt-üst etmiştir. Borcunu ödeyemeyen çiftçiler ya hapse girmiş ya da tefecilerin eline düşmüştür. Bu yıllarda ürünü para etmeyen köylü, şehirlere göç etmek suretiyle erken dönem köyden şehre göçü başlatmıştır. Türk çiftçisini tekrar ayağa kaldırmak, buhranın etkilerini azaltmak ve bu konuda yeni politikalar ortaya çıkarmak amacıyla Gazi, gerekli tedbirler alınması için TBMM ve hükümet ile çalışmalar yapmıştır.⁵

Türk halkı tetkik seyahatleri sırasında Gazi'ye büyük ilgi ve teveccüh göstermiştir. Çoğu zaman Gazi'nin karşılama töreni istememesine rağmen gittiği her yerde hem halk hem de devlet erkânı hazır beklemiş ve Gazi'ye karşılama töreni yapmışlardır. Sadece geçip gittiği yerlerde bile büyük ilgi görmüş, halk tren yollarına çıkarak Gazi'ye sevgi gösterilerinde bulunmuştur. Gazi tetkik için uğradığı yerlerde halkın arasına karışmış onlarla sohbet etmiş, sorunları dinlemiş, notlar aldırıştır. Özellikle, belediye, valilik, okul, hastane, Türk Ocakları, CHF binası gibi yerleri ziyaret etmiş, buralarda görevlilerden bilgiler almıştır. Bu görüşmeler sonucunda halkın istek ve

---

⁴ Mehmet Akif Tural, "Atatürk'ün Yurt Gezileri, Büyük Nutuk Adlı Eseri ve Hayattan Ayrılışı", **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Nurgün Koç, (Ed.) Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, s. 391-393.

⁵ Mustafa Yahya Metintaş, Mehmet Kayıran: "1929 Dünya Ekonomik Krizinin Türk Tarımına Etkileri ve 1931 Birinci Türkiye Ziraat Kongresi", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 23, (2016), s. 39-41.

şikâyetleri önemli ölçüde devlet politikalarını şekillendirmiş ve hükümet programlarına yansımıştır.⁶

1929 Dünya Ekonomik Buhranının ortaya çıkardığı ortam ve mevcut hükümetin yeni bir ekonomi modeli geliştirememesi, halkı dar boğaza sokmuş ve bu durum halkın CHF'ye karşı tepkilerine neden olmaya başlamıştır. Uluslararası olarak düşen fiyatların etkisi ile Türk malları da değer kaybetmiş ve ekonomik kriz bir türlü aşılamamıştır. Gazi, böyle bir ortamda demokrasinin geliştirilmesi ve yeni bir siyasi parti kurularak hem muhalefet yapması hem de yeni bir ekonomik program ortaya çıkarmak için o dönem olan Paris Büyükelçisi Fethi (Okyar) Bey'i Yalova'daki çiftlik evinde kabul etmiş ve ülkenin genel sorunları hakkında yaklaşık 7 gün görüşmeler yapmıştır. Gazi, görüşmenin son günlerinde Fethi Bey'den yeni bir parti kurmasını istemiştir. Bu gelişmeler sonucunda Fethi Bey, SCF'nin kuruluş dilekçesini 12 Ağustos 1930 tarihinde İstanbul Valiliği'ne göndermiş ve fırka resmen kurulmuştur.⁷ Ekim 1930 tarihinde yapılan Belediye seçimlerine katılan SCF, 502 bölgeden 31'ini kazanmıştır. CHF ise bu durumu kabullenememiş ve seçimlerin yansıtmadığını dile getirmişlerdir. Fethi Bey ise CHF yetkililerini seçimleri sabote etmek ve halkı korkutup sindirmekle suçlamış, böyle olmasaydı daha fazla bölgeyi kazanacaklarını ifade eden bir önergeyi Meclis'e vermiştir. Meclis önergeyi görüşmek üzere 15 Kasım 1930 tarihinde toplanmıştır. Meclis'te SCF ve CHF grupları arasındaki gerilimli ve uzun süren tartışmaların ardından SCF vekillerinin kendi aralarında yaptıkları toplantıdan “fesh” kararı çıkmıştır. Fethi Bey, Çankaya'ya giderek Gazi'den onay aldıktan sonra 17 Kasım 1930 tarihinde fesih kararını kamuoyuna açıklamış ve fırkasını resmen kapatmıştır.⁸ Ancak Cumhuriyet Halk Fırkası, inkılapların yasalaşması ve halka benimsetilmesi için çalışmalarına hız kesmeden devam etmiştir.⁹

1929 sonbaharında Wall Street Borsası'nın çökmesiyle birlikte Dünya Ekonomik Buhranı ortaya çıkmıştır. Tüm dünyayı etkisi altına alan bu buhran Türkiye'yi de

---

⁶ Erdem Çanak, “Atatürk'ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Gezisi”, **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 4, Sayı: 23, 2016, s. 129-132

⁷ Ömer Çınar, “Siyasal Yaşamımızda Serbest Cumhuriyet Fırkası”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 5, Sayı:10, (2015), s. 209-212.

⁸ Devran Sel: **Erken Cumhuriyet Döneminde Bir Demokrasi Denemesi: Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluş Sebepleri ve Kapanışına Giden Süreç**, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2023 s. 131-139.

⁹ Çanak, “Atatürk'ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Gezisi”, s. 131.

olumsuz etkilemiştir. Çünkü yeni kurulan devletin ekonomisi hiçte iyi değildi. Gazi, her zaman ekonominin bağımsızlığın ana koşulu olarak vurgulamıştır. Ekonomisi tarıma dayalı bir toplumu sanayi toplumuna dönüştürmek için Cumhuriyetin ilk yıllarında önemli yatırımlar yapılmıştır. Ancak buhran bütün yatırımları büyük ölçüde durdurmuştur.¹⁰

Gazi'nin büyük çaplı yurt seyahatlerinin amaçlarından biri de ekonomik buhranın halk üzerindeki etkilerini görmek ve devamında önlem almaktır. Tetkik seyahatleri sırasında Gazi'nin yanında ekonomi konularında danışmanlık yapan Ahmet Hamdi Bey, SCF'nin kısa sürede CHF'ye karşı siyasi olarak güçlenmesini ülke yönetiminden memnun olmayanların azımsanamayacak kadar bir güce sahip olduklarını gösterdiğinden bahsetmiştir. Halktan birçok konuda şikayetler gelmektedir. Bu şikayetler sadece gerici olarak tanımlanan sınıftan değil aynı zamanda nitelikli kişilerden de işitilmiştir. Tetkik seyahatleri sırasında Gazi, ülke yönetiminde problemler olduğunu görmüş ve bir an önce bunların çözülmesi için çalışmalara başlanmıştır. Tetkik seyahatlerinde Gazi; halkın bu siyasi tepkisini yerinde görmek ve ölçmek; halkı dinlemek ve yerel anlamda devlet yönetiminin ne düzeyde olduğunu bizzat yerinde görmek istemiştir. Bu durum birçok köklü değişikliği de beraberinde getirmiştir. SCF, Türk demokrasi tarihi açısından çok parti denemesi olarak kayıtlara geçmiş olsa da CHF için eksikliklerin ve yanlışlıkların görülüp düzeltilmesi için bir fırsat olmuştur. Tetkik seyahatleri de tüm bu sorunların yerinde tespiti ve hükümet politikalarının yeniden şekillenmesinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır.¹¹

Gazi, çıkmış olduğu yurt seyahatlerinde gideceği şehirlerin ne gibi sorunları olduğunu iyi bilmektedir. Bu sorunlar için şartlar el verdiği derecede çözümler üretilmiştir. Gazi, Türkiye için ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan önemli zaman dilimlerinde yurt seyahatlerinde çıkmıştır. Gidilen yerlerde inkılaplar ve sorunların

---

¹⁰ Feyzullah Ezer, “1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 20, Sayı: 1, (2010), s. 429-430.

¹¹ Yıldız, “Atatürk'ün Direktifleri ile Türk İdare Teşkilatı ve Taksimatında Bir Reform Girişimi: 1931 Dahiliye Vekaleti Raporu,” s. 152-153.

çözümleri anlatılmış, bu yönde halkın desteği almak istemiştir. Halk ise Gazi'yi “*Büyük Halaskar*” olarak görmüş, karşılamış, onun düşüncelerine önem vermiştir.¹²

Tetkik ziyaretlerinin propaganda amacı yoktur. Amaç devlet kurumlarının yapısını, çalışma ve işleyiş durumlarını görmektir. Bunun için Gazi, kesinlikle karşılama yapılmamasını resmi yazı ile gidilecek yerlere göndermiştir. Uzun protokol işleriyle zaman kaybetmek yerine ziyaret edilen yerlerde daha fazla gözlem yapmak istemiştir.¹³

Gazi'nin yaptığı seyahatler ve ziyaret edilen il ile ilçeler tesadüfi değil, tamamen planlanmış yerlerdir. Tetkik ziyaretlerine başladığı ilk gün SCF'nin Fethi Bey tarafından feshedildiği gündür. Seyahat devam ederken Cumhuriyet tarihinin en acı olaylarından olan Menemen Olayı¹⁴ yaşanmıştır; bu olayla beraber seyahatlere bir süre ara verilmiştir. SCF'nin siyasi olarak başarılı olduğu CHF'nin oylarının azaldığı yerler seyahatlerde özellikle tercih edilmiştir. Nitekim buradaki amaç halkın oylarını neden SCF'ye verdiklerine dair bir çıkarımdır.¹⁵ Bu durum göz önünde bulundurulursa Gazi'nin seyahatlerinin; 1929 Dünya Ekonomik Buhranının etkilerini görmenin yanında çok partili siyasi hayata halkın neden hazır olmadığı, siyasi ve sosyal olarak halkın bakış açısı, inkılaplara karşı bağlılığı, halkın ekonomik durumu gibi hususları yakından görme amaçları da taşımaktadır.¹⁶

Tetkik seyahatleri sırasında, temas edilen konular arasında en başta ekonomi olmak üzere vergiler, eğitim, bayındırlık, sağlık ve tarım bulunmaktaydı. Bizzat Gazi'nin

¹² Osman Akandere, “Lider-Halk Buluşması ve Bütünleşmesi Açısından Atatürk'ün Yurt Gezilerinin Değerlendirilmesi” Ankara, **Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı 9. Uluslararası Atatürk Kongresi**, Cilt:3, 2019, s. 1780-1781.

¹³ Yıldız, “Atatürk'ün Direktifleri ile Türk İdare Teşkilatı ve Taksimatında Bir Reform Girişimi: 1931 Dahiliye Vekaleti Raporu”, s. 154.

¹⁴ İzmir'in Menemen ilçesinde 23 Aralık 1930 günü sabah namazı saatlerinde kendisine Derviş Mehmet denilen kişi ve beraberindekiler camiye girerek “*halife geri döndü, şeriat yeniden ilan edilecek, yetmiş bin kişilik şeriat ordusu her tarafı sardı, bu yeşil sancağın etrafında toplanmayan herkes kılıçtan geçirilecek*” diyerek kendilerine katılanlarla beraber sokaklarda yürümeye başlamıştır. Bu durumu gören halk, askerlere haber vermiştir. Burada vatani görevini yedek subay olarak yapan ve asıl mesleği öğretmenlik olan Mustafa Fehmi (Kubilay) beraberindeki askerlerle olay yerine gelmiş, isyancıların yanına, yanında silah ve asker olamadan gidip onları konuşarak ikna etmeye çalışmıştır. Çıkan arbedede Kubilay yaralanmış onu kurtarmaya gelen 2 bekçi vurularak şehit edilmiştir. Daha sonra isyancılar, Kubilay'ın boğazını keserek bir mızrağa geçirmişler ve yürüyüşe devam etmişlerdir. Olayı haber alan diğer güvenlik güçleri isyanı kısa sürede bastırmıştır. Süleyman Sıdal, “1929 Ekonomik Bunalımının Bir Sonucu Olarak Menemen Olayı”, **SDE Akademi Dergisi**, Cilt:2, Sayı: 6, (2022), s. 71.

¹⁵ İsa Yıldırım, “Atatürk'ün 1930-1931 Yurt Gezisi ve Gezi Notlarının Ülke Politikasına Etkileri”, **ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, (2021), s. 216.

¹⁶ Çanak, “Atatürk'ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Gezisi”, s. 131.

temas ettiği kişilerden dinledikleri ve ayrıca müfettişlerin kendi mntıkalarındaki temasları neticesinde haklı görülen sorunlar, şikâyetler ve çözüm önerilerine ilişkin notlar daha sonra rapor haline getirilerek ilgili bakanlıklara ve hükümete gönderilmiştir.¹⁷

Tetkik Seyahati sonrası CHF içerisinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bunların başında Üçüncü Büyük Kongre gelmektedir. Tetkik seyahatleri sonunda hazırlanan raporda belirtilen ve en çok üzerinde durulan konular kongrede konuşulmuş ve çözüm önerileri tartışılmıştır. Ekonomik buhranı az zararla atlattmak için alınması gereken ekonomik önlemler, ticaretin geliştirilmesi, vergi sisteminin düzenlenmesi, kredilerde kolaylık sağlanması, toplumun eğitim düzeyinin artırılması, toplumsal sağlığa önem verilmesi, ülkenin bayındırlık işleri konusunda görüşler belirtilmiştir.¹⁸

Gazi, yapılan seyahatlerde halkın içinde bulunduğu ekonomik koşulların bir an önce iyileştirilmesi gerektiğine bizzat tanıklık etmiştir. Halkın içinde bulunduğu durumdan elbette sadece devlet sorumlu değildi. Ekonomik buhran en önemli sebepti; çünkü tarım ürünleri fiyatları düşmüş çiftçi elindekileri satamaz olmuştur. Sanayi esnafı için ihracat durma noktasına gelmiştir. Tüm bunlar ekonomide yeni bir modelin benimsenmesini sağlamıştır.¹⁹

Tetkik seyahatlerinin ilk bölümü 17 Kasım 1930 ile 6 Ocak 1931 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Seyahat, Ankara'dan başlamıştır. Gazi Mustafa Kemal ve beraberindeki heyet ilk seyahati Kayseri'ye gerçekleştirmiştir. İlk bölümde toplam 15 şehir tetkik edilmiş ve Bursa seyahati sonrası Ankara'ya geri dönmüştür. 23 Aralık 1930 tarihinde İzmir'de meydana gelen Menemen Olayın sebebiyle seyahate ara verilmek durumunda kalınmıştır. Seyahatin ikinci bölümü ise 25 Ocak 1931 tarihinde Uşak seyahati ile başlamıştır. 3 Mart 1931 tarihinde Afyon seyahati ile son bulmuştur.²⁰

Ankara Gar'ından başlayan bu büyük seyahatte Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e her birisi kendi alanında uzman müfettişler, milletvekilleri, Başyaveri

---

¹⁷ Hakan Uzun, "Cumhuriyet Halk Partisi Kongrelerinde Devletçilik Tartışmaları (1931-1947)", **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2016, s. 277.

¹⁸ Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1992, s. 309.

¹⁹ Hakan Uzun, "Atatürk'ün Devletçilik İlkesi ve Atatürk Dönemindeki Ekonomik Uygulamaların Sonuçları Üzerinde Kısa Bir Değerlendirme", **Atatürk Haftası Armağanı**, Ankara, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, 2008, s. 72.

²⁰ Tural, "Atatürk'ün Yurt Gezileri, Büyük Nutuk Adlı Eseri ve Hayattan Ayrılışı", s. 391-393.

Rasuhi Bey, Özel Kalem Müdürü Hasan Rıza Bey ve yardımcıları, Doktor Hüsametdin Bey, Anadolu Ajansı Muhabiri Kemalettin Kâmi ve fotoğraf muhabirlerinden oluşan kalabalık bir heyet eşlik etmiştir.²¹

Seyahatler sırasında halk ve ilgili kurumlarla yapılan temaslar sonucunda raporlar oluşturulmuş, her şikâyet dinlenmiş, şikâyet eden kişinin haksız veya abartılı talepleri reddedilmiştir. Raporlara daha çok haklı olduğu düşünülen makul talepler geçirilmiştir.²²

---

²¹ “Gazi Hazretleri Seyahatlerine Başladılar”, **Milliyet**, 18 Teşrinisani 1930, Sayı: 1714, s. 1,6.

²² CBA, 01005483/766065, s. 1.

I. BÖLÜM

17 KASIM 1930-6 OCAK 1931 TARİHLERİ ARASI YAPILAN SEYAHATLER VE RAPOR

Birinci bölümde 17 Kasım 1930 tarihinde başlayan tetkik seyahatinde gidilen şehirler kronolojik olarak ele alınmıştır. Menemen Olayı ile kesintiye uğrayan seyahatin sonucunda yazılan raporlarla, halkın inkılaplara yaklaşımı, SCF'nin Anadolu'da bulduğu karşılık ve 1929 Ekonomik Buhranının ülkeye etkilerine değinilmiştir.

1.1. Kayseri Seyahati (18-19 Kasım 1930)

Birinci tetkik seyahatine ilk olarak Kayseri'den başlayan Gazi Mustafa Kemal, şehre girmeden önce Beydeğirmeni mevkiinde Vali Fuat Bey önderliğinde kalabalık bir heyet tarafından karşılanmıştır. Ardından şehre geldiğinde ise merasim istememesine rağmen yoğun halk kalabalığı, askeri ve mülki erkân hazır bulunmuştur. Halkın arasına karışıp bir süre sohbet ettikten sonra alkış ve tezahüratlar ile vilayete geçmiş, burada validen uzun bir süre şehirle ilgili bilgiler almıştır. Ardından sırasıyla kolordu, belediye ve liseyi ziyaret etmiş, edebiyat ve mantık derslerine katılıp burada öğretmene terimlerin Türkçe karşılıklarını kullanması yönünde tavsiyelerde bulunmuş, liseden ayrılırken öğrencilerin yoğun taleplerini kırmayıp fotoğraf çektirerek CHF binasına doğru yola çıkmıştır. Binada hazır bulunan fırka temsilcileri ve halk temsilcileri ile Türkiye'nin durumu hakkında sohbet etmiştir. Ardından kendisini görmek için gelen binlerce kişinin alkışları arasında trene geri dönmüştür. Beraberindeki heyet, şehir ve bazı köylerde halkla görüşmüş ve halkın şikâyetlerini not almışlardır. Geceyi trende geçiren Gazi, öğle vakti Sivas'a doğru yola çıkmıştır.²³

1.2. Sivas Seyahati (20-21 Kasım 1930)

Geceyi Gemerek istasyonunda trende geçiren Gazi, duygularını soran gazetecilere *"Bundan on bir sene evvel Sivas konferansını yaptıktan sonra Ankaraya giderken bu yolu gayet müşkülât veren bir otomobil içinde geçmiştim. Şimdi, gayet rahat bir trende seyahat ediyoruz. Görüyorsunuz! Aradaki farkı izaha hacet var mıdır?"*

²³ "Gazi Hz. Kayseri'ye Vardılar", **Vakit**, 19 Teşrinisani 1930, Sayı: 4621, s. 1.

demıştır. Gazi ayrıca yanındaki müfettişlere görevler vermiş ve kendisi de tetkikatla meşgul olmuştur.²⁴ 20 Kasım'da saat 14.00'te Sivas'a varan Gazi, merasim yapılmamasını istemiş olmasına rağmen büyük bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. Bir süre halkla birlikte yürüdükten sonra hükümet konağına geçmiştir. Burada Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Recep Bey ve valiyle bir görüşme yapmıştır. Daha sonra kolordu ve belediyeye ziyarette bulunmuş, ardından kız muallim mektebi ve liseye gitmiştir. Ancak bu ziyaretler perşembe günü olduğu için öğrencilerle temas etme imkânı bulamamış, kız muallim mektebinde yatakhaneleri gezmiş ve ayrılırken birkaç öğrenci ve okul müdürüyle konuşmuştur. Liseyi ziyaretinde ise Sivas Kongresi sırasında kullandığı ve aynı şekilde korunan odayı gezmiştir. Liseden ayrıldıktan sonra CHF binasına gitmiş, burada azalarla görüşmüştür. Daha sonra vatandaşların alkışları arasında valilik konağına giden Gazi, halk mümessilleri ve vilayet erkanından kişilerle görüşmüş ve geceyi burada geçirmiştir.²⁵

1.3. Tokat Seyahati (21-22 Kasım 1930)

21 Kasım günü öğleden sonra Tokat'a ulaşan Gazi, ilk olarak belediye binasına giderek belediye başkanından bilgiler almıştır. Belediyeden yoğun halk tezahüratları arasından ayrılmıştır. 22 Kasım günü Tokat'taki görüşmeleri bitirdikten sonra Turhal ilçesine doğru otomobil ile yola çıkmıştır. Turhal'da yoğun halk kalabalığı ve Amasya'dan gelen bir heyet tarafından karşılanmış buradan trenle Amasya'ya doğru yola çıkmıştır.²⁶

Tokat halkı iki konudan dolayı mağdur olduklarını dile getirip bu sorunların çözülmesini istemişlerdir. Köylüler tütünün ellerinde kaldığını ve maddi zarara uğradıklarını beyan etmişlerdir. Yapılan araştırmalar sonucu tütünlerin geçen yıllara ait ürünler olduğu için işlenemeyecek derecede olduğu ve ekonomik olarak bir değerinin olmadığı gerekçesiyle bu sorun karşılık bulmamıştır. İkinci konu Tokat ve çevresinde meydana gelen fare tahribatıdır. Bu tahribattan ekinler büyük zarar görmüş, köylünün elinde tohumluk dahi kalmamıştır. Köylüler resmi makamlardan istemesine rağmen çoğu yere fare ilacı dahi gönderilmemiştir. Gazi, durum karşısında çiftçilere tohum verilmesi, tahribatın yaptığı zararın incelenmesi ve

²⁴ "Gazi Hz. Sivas Yolunda", **Son Posta**, 20 Teşrinisani 1930, Sayı: 117, s. 1,2.

²⁵ "Gazi, Hz. Tokata Hareket Ettiler", **Son Posta**, 22 Teşrinisani 1930, Sayı: 118, s. 1,2.

²⁶ "Gazi Hz.Tokat'a Vasil Oldular", **Cumhuriyet**, 22 Teşrinisani 1930, Sayı: 2351, s. 1.

çiftçilerin Ziraat Bankası'na olan borçlarının ertelenmesini hükümete bildirmiştir. Gazi'nin talepleri kısa sürede hayata geçirilmiştir.²⁷

1.4. Amasya Seyahati (22 Kasım 1930)

Gazi, 22 Kasım günü öğle vakti şehre ulaşmıştır. Gazi'yi karşılayan kalabalık halk topluluğu tezahüratlarda bulunmuştur. Amasya devlet erkânı yanında Samsun Valisi de Gazi'yi karşılamaya gelmiştir. Gazi, belediye binasına giderek orada görüşmeler yapmış, ardından orta mektep ziyareti sırasında derslere de girmiş, okuldaki müzeyi gezmiştir. CHF binasında azalar ve halk temsilcileri ile yaptıkları görüşmenin ardından akşam saatlerinde heyetle birlikte Samsun'a doğru yola çıkmıştır.²⁸

1.5. Samsun Seyahati (22-26 Kasım 1930)

Gazi, Samsun seyahati için Havza ilçesinden geçerken halk demiryolu boyunca dizilerek Gazi'yi selamlamış, yoğun sevgi gösterileri yapmış ve bu durumu gören Gazi, halkı selamlamak için mola vermiştir. Halkın bir gece burada kalın isteklerini, diğer sefere kalacağını belirterek geri çevirmek durumunda kalmış ve ardından yola devam etmiştir.²⁹ İl heyeti tarafından il sınırında karşılanan Gazi, hem istasyonda hem şehirde Samsunluların ilgisiyle karşılaşmıştır. Kendini karşılayan vatandaşlara “*Merhaba, nasılsınız*” demiştir. Halk yoğun alkış ve hep bir ağızdan “*Hoş geldin, yaşa Gazi babamız*” sözleri ile Gazi'ye karşılık vermiştir. Ardından kalacağı köşke giderek akşam yemeğini yemiş, burada köşkün etrafında toplanan halkın sevgi gösterisi üzerine balkondan halkı selamlamıştır. Fakat buna rağmen dağılmayıp tezahürata devam eden halka tekrar balkona çıkarak bu durumdan duyduğu memnuniyeti belirtmiş, saatin geç olduğunu ve artık dağılmalarını rica etmiştir.³⁰

Gazi Mustafa Kemal, 24 Kasım günü otomobil ile Çarşamba ilçesine geçmiş burada Türk Ocağı, hükümet konağı, belediye ve CHF binasını ziyaret etmiştir. Fırka binasında azalarla sohbet etmiş, onlar da belediye seçimlerinde nasıl çalıştıklarını heyecanla anlatmışlardır. Türk Ocağı'nda bulunan gençlerle oturup çay içmiş ve

²⁷ Gürbüz Tüfekçi, *Atatürk'ün Seyahat Notları*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1998, s. 30.

²⁸ “Gazi Hz.”, *Vakit*, 23 Teşrinisani 1930, Sayı: 4625, s. 1.

²⁹ “Gazi Hz. Havza'dan Geçerken”, *Cumhuriyet*, 23 Teşrinisani 1930, Sayı: 2352, s. 1.

³⁰ “Reisicumhur Hazretlerinin Seyahatleri”, *Cumhuriyet*, 23 Teşrinisani 1930, Sayı: 2352, s. 1,3.

Türk Ocağı hatıra defterine “Çarşamba Türk Ocağında tanıştığım gençlik iftihara layıktır” yazmış ve akşam saatlerinde Samsun’a dönmüştür.³¹

Ziyaretleri sırasında halkın istek ve şikâyetlerine ilişkin beraberindeki heyete notlar aldırarak Gazi, durumu telgrafla başvekâlete bildirmiştir. Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, Samsun’daki mektep meselesi ile ilgili görüşlerini: şu an askeriye tarafından hastane olarak kullanılan ilkokul binalarının önümüzdeki eğitim dönemine kadar Milli Eğitim Bakanlığına devri, bununla beraber kolorduya yeni arazi keşfi yapılarak buraya hastane binasının inşa edilmesi gerektiği şeklinde belirtmiştir. Lise öğrencileri için binada eksik bulunan kantinin inşası için bütçenin şimdiden ayrılması gerektiğini de belirten Gazi, 25 Kasım günü Bafra’ya gitmek istese de hava muhalefeti nedeniyle gidememiştir.³² 26 Kasım günü Gazi, hükümet dairesi ve belediyeyi ziyaret etmiş, ardından tarih, coğrafya ve Fransızca derslerine girmiştir. Öğrencilere sorular soran Gazi, lise ziyaretinin ardından gittiği Türk Ocağında, ocağın faaliyetleri hakkında bilgi almış, gelenlerle sohbet etmiş ve ardından düzenlenen konser ve şiir dinletisine katılmıştır. Gazi ocaktan ayrılırken, “*Milletin kıymetli ve güzide gençleriyle konuşmak benim için saadettir. Bu saadeti uzatmak isterdim. Fakat vapuru bekletmemek lazımdır. Çok memnun oldum*” demiştir. Ardından Ege vapuruna binmiş ve Trabzon’a doğru yola çıkmıştır.³³

1.6. Trabzon Seyahati (27-29 Kasım 1930)

Trabzon halkı Gazi’nin geleceği haberi üzerine günler önceden hazırlıklara başlamıştır. Ege vapuru ufukta görününce onlarca motorlu ve sandal denize açılmıştır. Vapur limana demirleyince Trabzon heyeti vapura çıkarak “*Hoş geldiniz*” dileklerini Gazi’ye iletmişlerdir. Gazi, Ege vapurundan iskeleye çıkarken Trabzon halkı yoğun alkışla Gazi’yi selamlamış, bu sırada denizdeki vapur ve tekneler de düdüklerini öttürerek “*hoş geldiniz*” mesajı vermiştir. Gazi, ilk olarak Türk Ocağı’nı ziyaret etmiştir. Gazi, Türk Ocağının ardından vilayet ve belediye binasına uğramış, buralarda şehirle ilgili bilgiler almıştır.³⁴ Akşam yıldız sinemasında, Muhlis

³¹ “Çarşamba’da”, **Vakit**, 25 Teşrinisani 1930, Sayı: 4627, s. 1.

³² CBA, 01005483/766065, s. 40; “Reisicumhur Hz. Sivas’ta”, **Cumhuriyet**, 26 Teşrinisani 1930, Sayı: 2355, s. 1.

³³ “Reisicumhur Hz. Gençlik ile Pek Samimî Bir Temastan Sonra Samsundan Ayrıldılar”, **Hakimiyeti Milliye**, 28 Teşrinisani 1930, Sayı: 3368, s. 1.

³⁴ “Reisi Cumhur Hz. Trabzonda”, **Hakimiyeti Milliye**, 29 Teşrinisani 1930, Sayı: 3369, s. 1.

Sabahattin'in "Mon Mey" isimli operasını izlemiş ve geceyi geçireceği Türk Ocağına dönmüştür.³⁵

Gazi, 29 Kasım günü CHF binasına giderek burada azaları kabul etmiş ve memleket işleri, özel meseleler, fırkanın nasıl bir prensip ile çalışması gerektiği üzerine konuşmuştur. Trabzon'un ihtiyaçları üzerine konuştuğundan sonra Trabzon elektrik idaresini kabul etmiş ve şirketin durumu hakkında bilgi almıştır.³⁶ Trabzon elektrik heyeti ile yapılan görüşme sonucunda, şirketin batmak üzere olduğu, bir an önce krediye ihtiyacı olduğu, gelecekte daha değerli bir şirket olacağı ve halka hizmet ettiğinden kurtarılması gerektiğini kararına varılmıştır. Bunun için Sanayi Bankasından kısa sürede 22.500 lira kredinin çıkarılması buna karşılık bankanın şirketten hisse almasının iyi olacağını çektiği telgrafla belirtilmiştir.³⁷

Gazi, aynı gün yanındaki heyet ve halkın yoğun katılımı ile iskeleye gelmiş, halkı selamladıktan sonra vapura çıkmıştır. Bu sırada Trabzonlular sandal ve motorlular ile vapurun etrafını sarmıştır. Gazi buradan Erzurum, Zonguldak, Sinop, Ordu, Giresun, Rize illerine telgraf çekerek selamlarını iletmiştir. Ardından vapurla İstanbul'a doğru yola çıkmıştır.³⁸

1.7. İstanbul Seyahati (1-19 Aralık 1930)

Gazi, Ege vapuruyla 1 Aralık günü saat gece 03.00'te Büyükdere'ye gelse de sis nedeniyle gemi içeri girememiş ve Gazi, ancak 2 Aralık sabahı saat 11.30'da Dolmabahçe rıhtımına çıkabilmiştir.³⁹ Öğleye kadar Dolmabahçe'de istirahat eden Gazi, Dâhiliye Vekili Şükrü Bey ile akşamüzeri saraydan çıkarak şehirde bir süre gezmiş, ardından CHF İstanbul tetkik heyeti ile görüşmüş ve İstanbul'daki tetkikler hakkında bilgiler almıştır.⁴⁰

İstanbul seyahatinin ikinci gününde şehirde tetkik seyahatlerine başlayan Gazi, kalabalık bir heyet ile Dolmabahçe Sarayı'ndan otomobille ayrılmış ve Harp Akademisini ziyaret etmiştir. Ziyaret esnasından derslere girmiş ve öğretmenlerden

³⁵ "Gazi Hz. Trabzon'da Tiyatroya Gittiler", **Cumhuriyet**, 29 Teşrinisani 1930, Sayı: 2358, s. 4.

³⁶ "Gazi Hazretlerinin Trabzonlulara Mühim Beyanati", **Hakimiyeti Milliye**, 30 Teşrinisani 1930, Sayı: 3370, s. 1,3.

³⁷ CBA, 01005483/766065, s. 42.

³⁸ "Gazi Hz.nin Halka Selamı, Trabzon'dan Hareket", **Vakit**, 30 Teşrinisani 1930, Sayı: 4632, s. 1.

³⁹ "Gazi Hazretleri Bu Sabah Şehrimize Geldiler", **Son Posta**, 2 Kânunuevvel 1930, Sayı: 128, s. 1.

⁴⁰ "Bugün Reisimizle Başbaşıyız", **Milliyet**, 2 Kânunuevvel 1930, Sayı: 1728, s. 5.

bilgiler almıştır. Ardından Mülkiye ve Harbiye Mekteplerini ziyaret etmiştir. Harbiye Mektebi'nin binasının durumunu beğenmeyen Gazi, öğrenci ve öğretmenlerin durumundan ise memnun olmuştur.⁴¹

Harbiye Mektebi'nden sonra Galatasaray Lisesi'ne giderek okulun derslerine katılmış ve bina bölümlerini gezmiştir. Kütüphanede hatıra defterini imzaladıktan sonra müdür odasında kahve içmiş ve okuldan ayrılmak üzere dışarı çıktığında okul bahçesini dolduran öğrenci ve halkın tezahüratları ile karşılaşmış, onları selamlayıp bir süre sohbet ettikten sonra okuldan ayrılmıştır. Türk Ocağı, belediye, Darülfünun, valilik ve bazı okullarda hazırlıklar yapılsa da Gazi hem nezle olduğundan hem de dişlerini yaptırdığından 3 Aralıktaki tetkiklerine ara vererek dinlenmeye çekilmiştir.⁴² Öğle yemeğinden sonra heyet ile Elhamra sinemasına giderek burada, Foks film şirketi tarafından kaydedilen, Gazi'nin Amerikalılar hakkında yaptığı konuşma, çiftliklerden ve Anadolu'dan çekilen görüntülerden oluşan sessiz filmi izlemiştir. Ardından “*Serseri Kral*” filminin gösterimi ile matine sona ermiş ve “*Yaşasın Gazi Paşa*” tezahüratları ile saraya geri dönmüştür.⁴³

5-11 Aralık tarihleri arasında Gazi, saraydan çıkmamış, bu zaman diliminde kendisine verilen dilekçeleri incelemiş, müfettişlerin hazırladıkları tetkik raporları Gazi'ye sunulmuştur.

Gazi'yi yalnız bırakmayan halk, Dolmabahçe Sarayı önünde yoğun kalabalıklar oluşturmuştur. Bu sırada seyahate katılan uzmanlardan oluşan heyet tetkiklere devam etmiştir. Hüsameddin Bey Hıfzısıhha Kanununun uygulanması; Maarif Vekili Hasan Ali Bey özellikle Millet Mektepleri; Müfettiş Necati Bey İstanbul'daki bayındırlık işleri, tefecilik ve murabahacılık işleriyle ilgili raporlar düzenleyerek Gazi'ye sunmuşlardır.⁴⁴

12 Aralık günü Gazi, Dolmabahçe Sarayı'ndan otomobille çıkarak diş tedavisine devam etmek için Doktor Sami Bey'in muayenehanesine gitmiş ve tedaviye devam edilmiştir.⁴⁵ Aynı gün İstanbul'a gelen Başvekil İsmet Bey ile görüşmüş ardından

⁴¹ “Gazi Hazretleri Tetkiklerine Başladılar”, **Milliyet**, 3 Kânunuevvel 1930, Sayı: 1729, s. 1,2.

⁴² “Reisicumhur Hz. Dün Mektepleri Şenlendirdiler”, **Vakit**, 3 Kanunievvel 1930, Sayı: 4635, s. 1,2.

⁴³ “Gazi Hz. Tetkik Ziyaretlerini Birkaç Gün İçin Tehir Buyurdular”, **Milliyet**, 4 Kanunievvel 1930, Sayı: 1730, s. 1,5.

⁴⁴ “İhtiyaçların Tesbitine Başlandı”, **Milliyet**, 9 Kanunievvel 1930, Sayı: 1735, s. 1.

⁴⁵ “Gazi Hz. Dişlerinin Tedavisi Bugün Bitecek”, **Milliyet**, 13 Kanunievvel 1930, Sayı: 1739, s. 1.

otomobille İstanbul turuna çıkmışlardır. Maarif Müfettişi Hasan Ali Bey, Üsküdar ile Kadıköy arasına bir lise açılması gerektiğini rapor halinde Gazi'ye sunmuştur.⁴⁶

Gazi, 14 Aralık günü Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılarak günün ilk tetkik ziyaretini Cerrahpaşa Hastanesi'ne yapmıştır. Burada hastanenin genel durumu hakkında bilgiler almış ve titizlikle her bölümü incelemiştir. Hastalarla konuşarak onların sağlıkları ve hastane hakkındaki görüşlerini sormuştur. Gazi, hastanenin temizlik ve düzen içerisinde olmasından dolayı hastanede gördüklerinden memnun olmuştur.⁴⁷ Hastanenin çıkışında halkın tezahüratıyla karşılaşan Gazi, onları selamladıktan sonra saraya geri dönmüştür.⁴⁸

Gazi Mustafa Kemal, 15 Aralık günü yanındaki heyet ile Darülfünuna teşrif etmiştir. Öğrencilerin “*Yaşa, Var ol, Büyük Gazi*” tezahüratları ile okula girmiştir. Darülfünün teşkilatı, öğrenci sayısı, ders programı hakkında bilgiler aldıktan sonra Tahir Bey'in ceza hukuku dersine girmiş ve dersi ayakta 20 dakika boyunca dinledikten sonra Tahir Bey'i anlatımından dolayı tebrik etmiştir. Ardından hukuk muhakemeleri dersine girmiş 5 dakika da burada kalmıştır. Ardından Fazıl Bey'in iktisat dersine girerek burada da 5 dakika ders dinledikten sonra fakülteyi gezmiştir. Üçüncü sınıfların deniz ticareti dersine girerek kaptanlık konusundaki dersi dinlemiş ve Ali Kemal Bey'in elini sıkarak tezahüratlar arasında sınıftan ayrılmıştır. Darülfünunda görevli müderrislere bazı konularda sorular sormuştur. Muammer Reşit Bey'e “*Türkiye’de umumi maarif programı nasıl olmalıdır ki gelecek nesil yetiştirilebilsin?*” diye soru sormuş ve bunun üzerine ikili bir süre karşılıklı olarak konu üzerine konuşmuştur. Orada bulunan okulun diğer eğitimcilerine çeşitli kelimelerin anlamlarını ve kökenlerini sormuş, büyük bir dikkatle verilen cevapları dinlemiştir. Gazi'ye okulun ihtiyaçlarına ilişkin talepler de iletilmiştir. Özellikle enstitü ve laboratuvarların durumunun iyileştirilmesi için bütçe ayrılması talep edilmiştir. Duyduğu cevaplardan memnun kalan Gazi kendisine getirilen Darülfünün hatıra defterine, “*İstanbul Darülfünununda yüksek profesörler ve kıymetli gençlerle yakından tanıştığımdan çok memnun oldum. İlim timsali olan bu yüksek müessesemizin büyük hizmetleriyle iftihar edeceğimize şüphe yoktur*” yazmıştır.

⁴⁶ “İsmet Paşa Dün Gazi Hazretleri ile Uzun Müddet Görüştüler”, **Milliyet**, 14 Kanunievvel 1930, Sayı: 1740, s. 1.

⁴⁷ “Büyük Reisimiz Dün Cerrahpaşa, Haseki Hastanelerini Gezdi”, **Milliyet**, 15 Kanunievvel 1930, Sayı: 1741, s. 1.

⁴⁸ “Gazi Hz. Hastaneleri Ziyaret Ettiler”, **Cumhuriyet**, 15 Kânunuevvel 1930, Sayı: 2374, s. 1,3.

Darülfünundaki incelemelerinin ardından kapının önünde toplanan kalabalığı selamlayıp oradan ayrılmıştır.⁴⁹

Darülfünundan sonra Gazi, Krepdöşin fabrikasını ziyaret ederek burada üretilen kumaşlar hakkında bilgi almış ve bir süre kumaşları incelemiştir. 15.00'te Dolmabahçe Sarayı'na dönerek Başvekil İsmet Bey ile uzun bir görüşme gerçekleştirdikten sonra yükseköğrenim için Avrupa'ya gidecek öğrenciler ve Berlin ve Londra Sefirlerini kabul etmiştir.⁵⁰

Gazi, 16 Aralık günü Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılarak, Kabataş'ta bulunan konserve fabrikasını ziyaret etmiştir. Fabrikada hem konserve kutusu imalatını hem konserveenin nasıl yapıldığını incelemiş ve bu konuda bilgiler almıştır. Kabataş'tan ayrıldıktan sonra Kazlıçeşme Türk Anonim Şirketi İplik Fabrikası ve Yedikule'de faaliyette bulunan kösele, iplik ve dokuma fabrikalarını tetkik etmiş, ardından Bakırköy'e geçip buradaki çimento imalathanesi ve bez dokuma atölyelerini gezmiş ve bilgiler almıştır. Daha sonra devlet matbaasına uğramış, çıkışında ise triko fabrikasına kısa bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Tüm ziyaretlerinin ardından Gazi, akşamüzeri Dolmabahçe Sarayı'na dönmüştür.⁵¹

Gazi, 17 Aralık günü ise Karaağaç'a gelerek buradaki deri fabrikasını ve mezbahayı ziyaret etmiştir. Buradan ayrıldıktan sonra ise Darülaceze'ye giderek burada kalanlar ile görüşmüş, yardıma muhtaç insanların hallerinden çok memnun olduklarını görünce çalışanları tebrik etmiştir. Darülaceze'den ayrılarak, Kağıthane köyüne gelmiş burada köylülerin büyük tezahüratları ile karşılanmış, köyün ileri gelenleri ile sohbet etmiş ardından Jandarma karakoluna giderek incelemelerde bulunmuş ve 18.00'de Dolmabahçe Sarayı'na dönmüştür.⁵²

Gazi, 18 Aralık günü şehirdeki tetkiklerine devam etmiştir. Öğle yemeğinin ardından Kolordu komutanlığına tetkik için gitmiştir. Kendisini Şükrü Naili Paşa ve askerî erkân karşılamıştır. Buradaki incelemelerini tamamlamasının ardından vilayete giderek İstanbul Valisi Muhittin Bey'den genel bilgiler almıştır. Vilayetten ayrılırken

⁴⁹ "Gazi Hz. Gençliğin İrfan Merkezi, Darülfünunda", **Milliyet**, 16 Kânunuevvel 1930, Sayı: 1742, s. 1,6; Çanak, "Atatürk'ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Gezisi", s. 143-144.

⁵⁰ "Büyük Sefirlerin Vedar", **Vakit**, 16 Kânunuevvel 1930, Sayı: 4648, s. 1,6.

⁵¹ "Reisicumhur Hazretleri Dün İstanbul Fabrikalarını Tetkik Buyurdular", **Vakit**, 17 Kânunuevvel 1930, Sayı: 4649, s. 6.

⁵² "Gazi Hazretleri Dün İstanbul Köylüler ile Başbaşa Kaldılar", **Milliyet**, 18 Kânunuevvel 1930, Sayı: 1744, s. 1,4.

iskân için gelen mübadil ve muhacirlerle bir süre sohbet etmiş, onların şikâyet ve isteklerini dinlemiştir.⁵³

Gazi, İstanbul'daki tetkik ziyaretlerini tamamladıktan sonra 19 Aralık günü İstanbul Umumi Meclis'ine katılmış ve burada meclis azalarıyla sohbet etmiştir. Ardından CHF merkezi ve Türk Ocağında ziyaretlerde bulunduktan sonra ertesi gün Trakya'ya gitmek üzere Dolmabahçe Sarayı'nda istirahat çekilmiştir.⁵⁴ Trakya halkı ise büyük bir heyecanla Gazi'yi beklemiştir. Havanın soğuk ve yağışlı olmasına aldırmaz etmeden yediden yetmişe halktan herkes Gazi'yi selamlamak ve karşılamak için beklemiştir.⁵⁵

1.8. Alpullu Seyahati (20 Aralık 1930)

Gazi, Alpullu'ya geldiğinde, Tekirdağ valisi, belediye başkanı, Kırklareli Milletvekilleri Şevket ve Fuat Beyler ile Edirne Milletvekili Faik Bey tarafından karşılanmıştır. Gazi, Alpullu Şeker Fabrikası'na saat 06.00'da teşrif ederek fabrikayı tetkik etmiş ve hatıra defterine *“Alpullu Şeker Fabrikası'nı gezdim. Gördüğüm vaziyetten çok memnun kaldım. Müessesenin daha tevessü etmesini şimdiye kadar olduğundan fazla muvaffak olmasını dilerim. Memleketin her müsait mıntıkasında şeker fabrikalarının çoğalması ve bu suretle memleketin ihtiyacının temini mühim hedeflerimiz sırasında tanınmalıdır”* diye yazmıştır. Ardından trene geçen Gazi, Kırklareli'ne hareket etmiştir.

Alpullu Şeker Fabrikası'nı seyahati sırasında, Rusların İstanbul'da %20 aşağı bir fiyatla şeker satmaya çalışarak gayrimeşru rekabet ettiğini öğrenen Gazi Mustafa Kemal durumu Başbakanlığa bildirerek konu ile ilgilenilmesini istemiştir.⁵⁶

1.9. Kırklareli Seyahati (20-21 Aralık 1930)

20 Aralık öğleden sonra Gazi Kırklareli'ne gelmiştir. Ardından CHF il binasında fırka azaları ve halk mümessilleri ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Çiftçi, köylü ve tüccarlarla yaptığı görüşmelerde arzu ve ihtiyaçlarını soran Gazi, halkın taleplerini dinlemiştir. Ciddi bir şikâyetin söylenmediği görüşmelerde halk, mahsulün fazlalığı sebebiyle fiyatların düştüğünü ve alıcılar azaldığı için bazı ticaret erbabının sıkıntıya

⁵³ “Büyük Reisimiz Dün Vilayet, Belediye, Fırka ve Türk Ocağı'nı Ziyaret Ettiler”, **Milliyet**, 19 Kânunuevvel 1930, Sayı: 1745, s. 1,6.

⁵⁴ “Gazi, Bugün Trakya'ya Gidiyor”, **Hakimiyeti Milliye**, 20 Kânunuevvel 1930, Sayı: 3390, s. 1.

⁵⁵ “Gazi Hz. Trakya'ya Hareket Buyurdular”, **Vakit**, 20 Kânunuevvel 1930, Sayı: 4652, s. 1,4.

⁵⁶ CBA, 01005483/766065, s. 42.

düşüğünü dile getirmiştir. Ancak bu sıkıntıları dile getirenler, bunun kendilerine has bir durum olmadığını ve komşu ülkelerdeki meslektaşlarına göre iyi bir durumda olduklarını söylemişlerdir. Gazi vatandaşlara, devlet memuru olup eski zihniyetle hareket edenleri beraberindeki müfettişlere bildirmelerini istemiştir. Daha sonra CHF ve inkılaplarla ilgili bir konuşma yapmıştır.⁵⁷

21 Aralık günü Türk Ocağını ziyaret eden Gazi'yi, vali, Türk Ocağı Başkanı Kara Mehmet, Belediye Başkanı Şevket Bey ve halktan birçok kişi karşılamıştır. Gazi, kendisini karşılamaya gelenlerle sohbet etmiş ve hepsinin elini sıkıştır. Ziyaretinin sonunda hatıra defterine *“Kırklareli Türk Ocağında çok kıymetli arkadaşlarla geçirdiğim zamanın hatırasını ölmez hislerle saklayacağım”* diye yazdıktan sonra otomobille Edirne'ye doğru yola çıkmıştır.⁵⁸

1.10. Edirne Seyahati (21-25 Aralık 1930)

Gazi, Edirne'ye gelmeden vali ve fırka heyeti tarafından Hasköy'de karşılanmıştır. Yol boyunca köylerde durarak vatandaşla sohbet ettiğinden şehre gelmesi 17.30'a kadar uzamıştır. Gazi'nin gelişi öncesi şehir, bayraklar ve *“Hoş geldin Gazi, Büyük Halaskarımız”* yazılı pankartlarla süslenmiştir. Gazi şehre girince soğuk havaya rağmen büyük bir kalabalık tarafından tezahüratlarla karşılanmıştır. Karşılama töreni ardından belediyeye geçmiştir. Şehirdeki ziyaretlerine CHF binasından başlamıştır. Burada halk temsilcileri ile görüşmeler yapmış ihtiyaç, istek ve şikâyetleri dinledikten sonra kalacağı belediye misafir binasına gitmiştir.⁵⁹

Gazi, 23 Aralık günü Kemal köyüne giderek çiftlik sahipleri ile arazi anlaşmazlığı yaşayan köylülerin sorunlarını yerinde incelemiştir. Köy kahvesinde çay içip köylülerle sohbet etmiş ve ardından köyden ayrılmıştır. Gazi, 24 Aralık günü Edirne'de kız ve erkek muallim mektepleri, kız-erkek şehir yatı mektebi, sanayi mektebi ve orta mektebi ziyaret etmiştir. Derslere girmiş öğrencilere soru sormuştur. Sanayi mektebinde atölyeleri gezerek usta ve çıraklarla sohbet etmiştir. Mekteplerin durumundan memnun kalmış ve dinlenmek için dairesine dönmüştür.⁶⁰

⁵⁷ “Gazi Hz. Kırklarelinde Serbes Cümhuriyet Fırkasının İnfisahı Meselesinden Bahsettiler”, **Son Posta**, 22 Kânunuevvel 1930, Sayı: 148, s. 1,3.

⁵⁸ “Kırklareli'nden Hareket”, **Cumhuriyet**, 22 Kânunuevvel 1930, Sayı: 2381, s. 4.

⁵⁹ “Gazi Hazretleri Edirne'de”, **Milliyet**, 22 Kânunuevvel 1930, Sayı: 1748. s. 1,5.

⁶⁰ “Gazi Hz. Edirne Mekteplerini Ziyaret ve Talebeyi İrşat Ettiler”, **Milliyet**, 25 Kânunuevvel 1930, Sayı: 1751 s. 1,6.

25 Aralık sabahı Türk Ocağını ziyaret ederek gençlerle sohbet edip çay içmiştir. Ocaktan ayrılıp konserve fabrikasında incelemelerde bulunmuştur. Şehrin önemli ve tarihi camilerini ziyaret etmiştir. Öğle yemeğinden sonra Kırklareli'ne doğru yola çıkmış güzergâh boyunca köylerde durarak çiftçilerle sohbet etmiş ve Babaeski'de belediye binasına kısa bir ziyaret yapmış ardından trenle İstanbul'a doğru yola çıkmıştır.⁶¹

Gazi, Edirne seyahati sırasında mahalli kredi ihtiyacını karşılamak için Emlak ve Eytam Bankası'nın şubesinin açılmasının emrini vermiştir. Keşan ve İbrice arasındaki yolun ıslah edilerek İbrice'ye bir iskele yapılması, gümrük kapısı uzak olduğundan halkın ihracatını daha kolay yapabilmesi için Edeköy ile Sofulu arasında gümrük kapısı yapılması, Meriç ve Ergene nehirlerinin ıslah edilmesi ve kanal yapılması ve kasırgadan yıkılan minarelerin tamir ettirilmesini istemiştir.⁶²

1.11. İstanbul'a Dönüş (25 Aralık 1930)

Trakya seyahati sonrası trenle yola çıkan Gazi'ye yol boyunca halkın sevgi gösterileri, ilgisi ve tezahüratları eşlik etmiş, birçok yerde kısa molalar vererek kendisini görmeye gelenlerle kısa sohbetler etmiş, bazı yerlerde ise vagonun penceresinden halkı selamlamıştır. 25 Aralık'ta İstanbul'da, Vali Muhiddin Bey ve yardımcısı, milletvekilleri ve devlet erkânından oluşan bir heyet ve halk tarafından karşılanmış, ardından Dolmabahçe Sarayı'na geçmiştir.⁶³

Gazi, 26 Aralık günü Dolmabahçe Sarayı'nda İsmet Paşa ile Menemen Olayı hakkında bir görüşme gerçekleştirmiştir.⁶⁴ 27 Aralık günü ise kendi başkanlığında gerçekleşen toplantıda olayla ilgili raporları ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Toplantı bitiminde Gazi, Türk ordusuna bir taziye telgrafi göndermiştir.⁶⁵

Gazi, 28 Aralık sabahı ise İsmet Paşa ile 15.00'e kadar süren bir toplantı gerçekleştirmiş, ardından beraber bir dizi ziyaretler için saraydan ayrılmışlardır. İlk olarak kimsesiz ve muhtaç çocuklar için yurt yapılmak istenilen eski makinalı tüfek müfettişliği bahçesinde bulunan itfaiye binasını incelemiştir. Bu incelemenin

⁶¹ "Gazi Hz. Geldiler", **Milliyet**, 26 Kânunuevvel 1930, Sayı: 1752, s. 1,6.

⁶² CBA, 01005483/766065, s. 44.

⁶³ "Büyük Müncimize Tekrar Kavuştuk", **Vakit**, 26 Kânunuevvel 1930, Sayı: 4658, s. 1.

⁶⁴ "Gazi Hz.nin Riyasetlerinde", **Cumhuriyet**, 27 Kânunuevvel 1930, Sayı: 1753, s. 5.

⁶⁵ "Dün Gazi Hz.nin Riyasetinde 16.50'ye Kadar Süren Bir İçtima Yapıldı! Gazi Hz.nin Orduya Taziyetleri", **Milliyet**, 28 Kânunuevvel 1930, Sayı: 1754, s. 1.

ardından Ayakkabı Zanaatkârları Odası tarafından düzenlenen sergiye teşrif etmiştir. Burada Türkiye'nin ayakkabı üretimi hakkında bilgiler aldıktan sonra sergiyi gezmiştir. Sergide gördüğü güzel ayakkabılar, işçilik ve ustalık için memnun kaldığını belirtmiştir. Kunduracılar reisi Salih Bey, kendi sektörleri hakkında bilgi verirken en büyük sorunun yurda ithal giren lastik ayakkabılar olduğunu belirtmiş, kendilerinin de aynı standartlarda ayakkabı ürettiklerini söyleyip örneklerini göstermiştir. İthal lastik ayakkabıların kilosundan 60 kuruş vergi alındığını ama yerli üretim ayakkabılardan 360 kuruş vergi alındığını, bu durumun yerli üretime zarar verdiğini, kişilerin daha ucuz olduğu için ithal ayakkabılara yöneldiklerini, kendilerinin ürettikleri ürünleri satmakta ve rekabet etmekte zorlandıklarını dile getirerek bu durumun düzeltilmesini Gazi'den rica etmiştir. Gazi yanında bulunan İktisat Vekili Şefik Bey'e durumu not aldırması ve ilgileneceğini söylemiştir. Daha sonra Kadırga Maarif Öğrenci Yurdunu ziyaret etmiş, ardından Dolmabahçe Sarayı'na dönmüştür. Akşam yemeğinde kendisine Fethi (Okyar) Bey ve Nuri (Conker) Bey eşlik etmiştir.⁶⁶

Gazi, 29 Aralık günü Dolmabahçe Sarayı'ndaki odasında devlet işleri hakkında çalışmalar yapmıştır. Yapılan program açıklamasında ise Bursa'yı ziyaret edeceği ve 12 Ocak'ta Japon heyetini karşılamak için Ankara'ya gideceğinden, Batı Anadolu ve Akdeniz Seyahatlerinin ertelendiği belirtilmiştir.⁶⁷

1.12. Bursa Seyahati (4-5 Ocak 1931)

Gazi, 4 Ocak gecesi Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılmış ve Mudanya'ya varmıştır. Gazi, tetkik seyahati icra ettiğini söyleyerek Bursa'da kendisi için verilmesi planlanan ziyafetin verilmemesi ve yapılmak istenen merasimin yapılmamasını istemiştir.⁶⁸ Gazi, Ege vapuru ile sabaha karşı Mudanya limanına ulaşmıştır. Burada kendisini Vali, paşalar ve milletvekillerinden oluşan bir heyet karşılamıştır. Halkın yoğun katılım ve tezahüratları ile Çekirge'deki köşke geçip öğle yemeğini yemiş ve ardından vilayete gitmiştir. Burada Vali'den, Bursa hakkında bilgiler aldıktan sonra halkın doldurduğu sokaklardan yürüyerek CHF binasına gelmiştir. Fırka binasının

⁶⁶ "Reisicumhur Hz. Dün Bazı Ziyaretlerde Bulundular", **Milliyet**, 29 Kânunuevvel 1930, Sayı: 1755, s. 1,5.

⁶⁷ "Gazi Hz. Yarın Ankara'ya Hareket ediyorlar", **Cumhuriyet**, 30 Kânunuevvel 1930, Sayı: 2391, s. 1.

⁶⁸ "Gazi Hazretleri Mudanyada Parlak Surette Karşılandılar", **Son Posta**, 5 Kânunuevvel 1931, Sayı: 162, s. 1.

önünde kalabalığın içindeki yöre halkından küçük bir çocuk Gazi'yi durdurmuş ve okul olmadığı için okuyamadığını söylemiştir. Gazi, dikkatini çeken bu çocuğa bazı sorular sormuştur. Aldığı cevaplardan memnun olunca akşam köşke getirilmesini istemiştir. Fırka binası girişinde Hulusi Bey kendisini karşılamış, toplantı salonuna geçilerek burada hazır bekleyen köy, şehir azaları, fırka azaları ve halkın ileri gelenleri ile Türkiye'nin durumu hakkında sohbet edip bilgiler almıştır. Ardından belediyege geçerek burada şehrin iktisadi ve sosyal hayatı hakkında bilgiler almıştır. Akşamüzeri ipek üretimi yapan mensucat fabrikalarını ziyaret etmiştir. Bursa'nın ipek üretiminde göstermiş olduğu ilerlemeyi bizzat görmüş, durumdan memnun kalarak köşke dönmüştür.⁶⁹

Gazi, 5 Ocak günü ilk tetkik ziyaretini Türk Ocağı'na yapmıştır. Türk Ocağı Reisi Numan Bey kendisini karşılamış ve ocak faaliyetleri hakkında bilgi vermiştir. Uzun süren ocak seyahatinde sohbetler etmiş ve muhaliflere karşı nasıl çalışmaları gerektiğini, Gazi bizzat anlatmıştır. Ocak ziyareti sonrası dispanseri ziyaret etmiş ve burada gördüklerinden memnun bir şekilde ayrılmıştır. Öğle yemeğinden sonra askeriyege ziyaret etmiş ve sonrasında Mudanya'ya hareket etmiştir.⁷⁰

1.13. Ankara'ya Dönüş (6 Ocak 1931)

Gazi, Mudanya ziyaretinin ardından saat 17.00'de Ankara'ya gitmek üzere buradan ayrılmıştır. 6 Ocak günü saat dördü on geçe Gazi, Ankara'ya dönmüştür. Gazi, istasyonda Başvekil İsmet Bey, Meclis Reisi Kazım Paşa, hükümet üyeleri ve halk tarafından karşılanmıştır.⁷¹

1.14. Tetkik Seyahatleri Sonucu Hazırlanan Rapor

Tetkik seyahatleri sonucunda hazırlanan rapor, Başvekâlet, CHF ve ilgili bakanlıklara gönderilmiştir. Raporun içeriğinde halk ve halk temsilcileri ile yapılan görüşmelerde gündeme gelen konular, halkın istekleri ve şikâyetleri genel olarak yer almış, görülen sorunlara ilişkin çözüm önerilerine yer verilmiştir. Raporun geneline bakıldığında tarım, ekonomi, kredi, vergi, ticaret, gümrük işleri, konularında daha çok talep olduğu dikkat çekmektedir.

⁶⁹ "Gazi Hazretleri Bursa'da", **Milliyet**, 5 Kânunusani 1931, Sayı: 1762, s. 1,5.

⁷⁰ "Reisicumhur Hz. Bursa Ocaklılarla Konuştular", **Milliyet**, 6 kânunusani 1931, Sayı: 1763, s. 1.

⁷¹ "Gazi Hazretleri Dün Ankaraya Vardılar", **Son Posta**, 8 Kânunusani 1931, sayı: 165, s. 1.

1.14.1. Tarım

Osmanlı Devleti bir tarım devleti olmasına rağmen bu konuda modernleşememiştir. Ekilebilir arazilerin birçoğu bundan dolayı boş kalmış ve tarıma kazandırılmamıştır. Uzun süren savaşlar, erkek nüfusun azlığı, eski usullerle üretim yapımına devam edilmesi ve tekniğin geliştirilememesi, devletin içinde bulunduğu ekonomik dar boğaz, tarımda modernleşememenin sebepleri olarak sıralanabilir. Osmanlı Devleti tarımı geliştirmek için birçok çaba harcarsa da bunlar halk tarafından karşılık bulamamış ve etkisiz olmuştur. Yeni kurulan Türk devletine Osmanlıdan miras olarak, üretimi tamamen bitmiş bir tarım ve topraksız köylü kalmıştır. Üretimin yapılamaması ve geri kalmasındaki en önemli sorunların başında, yol gelmektedir. Osmanlı Devleti yol yapımında geri kalmıştır. Bu durum üretilen ürünlerin pazara ulaştırılamaması ve kıtlıklara sebep olmuştur. Ürettiğini pazara çıkarıp satamayan çiftçiler ya az miktarda kendileri için üretim yapmayı tercih etmiş ya da köylü, köyünü terk edip şehirlere gelmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde yapılan demiryolu ağları milli olmaktan daha ziyade yabancı sermayenin kendi nüfuz alanlarını artırmak ve çıkaracakları yeraltı kaynaklarına daha kolay erişebilmek adına yapılıyordu. Anadolu'da demiryolu hattının ulaştığı son yer Sivas'tı. Karayolları ise otomobil ve kamyonların gitmesi için uygun değildi ve daha çok yük hayvanları için kullanılıyordu. Tarımda kullanılan ekstansif yöntemler, sulama araçlarının kullanılmaması, ilaç, gübre ve iyi tohumun bilinmemesi ve aşar vergisi, tarımın gelişmesini ve birim alandan üretilen ürün miktarının artmasını engellemiştir. Osmanlı Devleti'nin yıllık toplam gelirinin %58'i tarımdan sağlanıyordu. Tarımdan geçimini sağlayan insanlar ise nüfusun toplam %82'sini oluşturuyordu. Birinci Dünya Savaşı ve devamında Türk İstiklal Savaşı yıllarında tarım daha da gerilemiş ve tarımsal yapı tamamen bozulmuştur. Dağılmış, gerilemiş ve bozulmuş tarımsal yapıyı Türkiye Cumhuriyeti devralmıştır. Tarımı yeniden ayağa kaldırmak, köylüyü tekrardan üretime başlatmak, üretim düzenini yeniden kurmak için Mustafa Kemal Atatürk'ün tarım politikaları oldukça önemlidir.⁷²

Raporda tarıma ve tarımsal üretime ilişkin hususlardan biri ülkede, bazı kesimlerin iddiaları gibi ülkede açlığın olmadığıdır. Kayseri ve Tekirdağ illerinde 1930 yılında

---

⁷² Ali Sarıkoyuncu, Mehmet Kayıran, "Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Tarımı: Atatürk'ün Tarım Politikası ve Sonuçları", **Erdem**, Cilt: 11 Sayı: 31, 1998, s. 2-3.

geçen yıllara göre genel olarak %50 daha fazla mahsul yetiştirilmiştir. Havza ilçesinde fare tahribatı olduğundan bu söylemin dışında kalmaktadır. Dünya genelindeki kriz en çok tarım ürünleri fiyatlarını etkilemiştir. Fazla ürün yetişen illerde bile ekmek fiyatları %50 oranında artmıştır. Herhangi bir sorundan dolayı mahsulün az olduğu yerlerde de ürün fiyatlarında artışlar yaşanmıştır. Havza ve Bursa'da mahsul az olmasına rağmen arazi vergisi birkaç kat fazla yazıldığından bu durumdaki yerlerde yaşayan çiftçiler, borç ödemek zorunda kalmışlardır. Bu durum çiftçinin bu seneyi zor geçirmesine sebep olmuştur.⁷³

Yunanistan'ın yaptığı gibi mahsule belli bir fiyat belirlenip hükümet tarafından satın alınarak Edirne'deki ekmekçilere satılması müfettişler tarafından teklif edilmişse de bu teklif kabul görmemiştir.⁷⁴ Ancak birtakım tedbirler alınmasına karar verilmiştir:

1. Fare tahribatı olan bölgeler tespit edilerek çiftçilere tohum desteği sağlamak.
2. Mazotlu makineler ile mevcut traktörlere gaz desteği vermek.
3. Tohum ıslahı istasyonlarının ve büyük standardizasyon fikirlerinin uygulanması, yerli tohumların ıslah edilerek değerlendirilmesi ve değerli tohumlardan üretilen ürünlerin ithal edilmesini sağlamak.
4. Ülkenin her yerini kapsayacak şekilde tarım işlerinin incelenmesi ve çiftçinin teşvik edilmesi. Trakya'da gelecek vaat eden ve Türkiye'nin gelirini artıracak olan kuşyemi ve kendirin ıslah edilip ekim alanlarının genişlemesi.⁷⁵

Raporda tarımda meydana gelen afetlerle mücadele kapsamındaki değerlendirmeler de yer almıştır. Sivas, Tokat, Amasya, Samsun ve Trakya illerinde meydana gelen büyük fare tahribatıyla mücadele edilmediği tespit edilmiştir. Tekirdağ valisi aylarca önceden İktisat Vekâletine yazdığı ve yazmaya devam ettiği halde son günlerde sadece domuz vurmak için birkaç tane tüfek gönderilebileceğine dair cevap alabilmiştir.⁷⁶

Bir diğer husus ise çekirge istilasıdır. Samsun ve Edirne'de çekirge ile mücadele edilmemiştir. Kars, Erzurum ve Kayseri'de sığır hayvanlarında görülen veba hastalığı ile de gerekli kurumlar mücadele etmemiştir. Sivas ilinde görülen veba

---

⁷³ CBA, 01005483/766065, s. 3.

⁷⁴ CBA, 01005483/766065, s. 3.

⁷⁵ CBA, 01005483/766065, s. 4.

⁷⁶ CBA, 01005483/766065, s. 4.

hastalığına karşılık valilik durumun kendilerine bildirilmesine rağmen vatandaşlara aylarca cevap vermemiştir. Amasya elmaları ve Sürmene zeytinlerinin de hastalıklarıyla da mücadele edilmesi planlanmıştır. Bu mücadelede İktisat Vekâletinin işini hızlı ve çözüm odaklı bir şekilde ele alması gerektiği belirtilmiştir.⁷⁷

Amasya'da ve Tokat'ın Kaz Ovası'nda fare tahribatı nedeniyle ekinler büyük zarar görmüştür. Seneye ekilecek tohum dahi kalmamıştır. Bazı yerlere mücadele için arsenik yollanmış ama çoğu yere gönderilmemiştir.⁷⁸

Fare tahribatına uğramış bölgelerin tamamının tespit edilmesi ve tohum gönderilmesi gerektiği raporda belirtilerek Ziraat Bankası'nın bu bölgelerdeki eski kredi borçlarının yarısını faiziyle alması diğer yarısını ise ertelemesinin zorunlu olduğu vurgulanmıştır.⁷⁹

Türkiye'de en çok yetişen mahsul olan buğday fiyatlarında iki yıl içerisinde büyük oranda artış ve azalmalar olmuş ve bu durum hem ülke için hem de çiftçi için büyük sorun ortaya çıkarmıştır. Raporda, dünya hububat piyasasını araştırarak, Türkiye'deki fiyatlarda yaşanan artış ve azalmaları mukayese edecek ve daimî olarak bu işle ilgilenecek bir büroya ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.⁸⁰

Raporda üzerinde durulan konulardan biri de tütün üretimidir. Tütün çiftçisi için iki tedbir acilen alınmalıdır. Tütün İnhisar İdaresindeki memurlar avans para vererek tarladaki veya askıdaki tütünlerin belli bir süreliğine dışarı satışını engelleyip malı bağlamaktadır. Çiftçiler mal tesliminden önce inhisar idaresinden aldıkları avans parayı iade edip, daha yüksek bir fiyata alıcı bulabilirse ona satışını yapabilmelidir. Bazı inhisar memurları buna müsaade ettiklerini söylerken bazı memurlar ise avanstan daha fazlasını istemekte veya anlaştıkları miktara zorla tütünleri almaktadır, halk bu durumdan şikayetçi olmuştur.⁸¹

İnhisar tütün idaresine tütün teslim eden çiftçilerin bir kısmı kantarın eksik tarttığını şikâyet etmişlerdir. Ayrıca teslim edilen üründen ihrakiye (yakıt) adıyla kesinti

---

⁷⁷ CBA, 01005483/766065, s. 5.

⁷⁸ CBA, 01005483/766065, s. 37.

⁷⁹ CBA, 01005483/766065, s. 39.

⁸⁰ CBA, 01005483/766065, s. 6.

⁸¹ CBA, 01005483/766065, s. 6.

yapılmaktadır ki bu kesintinin ne kadar olacağı ise memurun insafına kalmıştır ve genel olarak çiftçinin aleyhine olmaktadır.⁸²

Rusya ile ticari faaliyetler kesintiye uğradığından Trabzon çevresinde işsizlik sıkıntısı yaşanmaktadır. Bu durumun önüne geçilebilmesi için tütün işletmeleri ve sigara fabrikası açılması bölge halkı tarafından istenmiştir.⁸³

Arazi dağıtımı konusunda hemen hemen her seyahat bölgesinden sürekli şikâyetler gelmiştir. Halk iki farklı konudan duydukları rahatsızlığı dile getirmiştir. Birincisi; milli araziler ve büyük sahipli çiftlik sahiplerinden arazi satın alınıp topraksız köylüye verilmesi gerekirken bunun yapılmadığı, köylülere kendi geçimlerini bile sağlamada zorlanacakları miktarda 10 dönüm kadar arazi verildiği; ikincisi ise dağıtım için istimlâk edilen arazi sahiplerine kanuna göre değerinin 8 katı bedel üzerinden ödeme yapılması gerekirken yapılmadığıdır.⁸⁴

Raporda belirtildiğine göre; kayıtlardaki arazi miktarı gerçekte olan araziden oldukça azdır. Bazı köylülere arazi verilmeden kâğıt üzerinde verildi gösterilip vergi istendiği ve bunun ödemesi için köylülere baskı yapıldığından şikâyet edilmiştir.⁸⁵

Cumhuriyet döneminde üzerinde önemle durulan meselelerden biri hiç şüphesiz topraksız köylünün topraklandırılması meselesi olmuştur. Gazi'nin yurt seyahatlerinden önce de yapılan çeşitli yasal düzenlemeler olmuş ancak köylüye toprak dağıtımı konusunda istenilen başarı elde edilememiştir. 1930'lu yıllar içerisinde de bu konuda adımlar atılmış, kısmî bir başarı elde edilmiştir. Ancak Gazi'nin vefatından biraz sonra başlayan İkinci Dünya Savaşı, köylünün topraklandırılması meselesiyle ilgili adımların ileri bir tarihe bırakılmasına sebep olmuş ve savaşın bitmesinden biraz sonra Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu adıyla yeni bir kanun daha hazırlanarak bu konudaki çalışmalara devam edilmiştir.⁸⁶

---

⁸² CBA, 01005483/766065, s. 6.

⁸³ CBA, 01005483/766065, s. 7.

⁸⁴ CBA, 01005483/766065, s. 7.

⁸⁵ CBA, 01005483/766065, s. 8.

⁸⁶ Erdal İnce, **Türk Siyasal Yaşamında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu**, İstanbul, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2009, s. 35-38.

1.14.2. Vergiler

Bu başlıkta bütün vergiler ele alınmamış sadece seyahat edilen yerlerde heyete bahsedilen vergiler ele alınmıştır. Seyahat edilen yerlerdeki gözlemlerle birlikte bu konuda fayda sağlayacağı düşünülen konular hakkında rapor yazılmıştır.⁸⁷

1.14.2.1. Arazi Vergisi

Ekilip dikilen topraklardan her sene için alınan bir vergi olan arazi vergisinin ödenmesinde üretimin çok olduğu ve ürünlerin para ettiği yıllarda bir zorluk yaşanmamıştır. Fakat ekilmemiş arazilerden vergi alınması ve çalılık ya da bataklık arazilerden de vergi istenmesi çiftçiyi zor durumda bırakmıştır. Yeni kayıt yapılmış arazinin hazine lehine bir zihniyetle fazla vergilendirilmesi çiftçilerin ödeme yapmasını zorlaştırmaktadır. Havza’da dönümü 20 lira olan araziye 80 lira üzerinden fiyat biçilmiş ve yakın bir zamanda 25.000 liraya satılan araziye 300.000 lira vergi çıkarılmıştır. Aynı bölgede aynı kıymette arazilerden farklı vergiler alındığı yapılan tetkikler sırasında tespit edilmiştir.⁸⁸

Satılmış veya bazı sebeplerle hükümet tarafından istimlak edilmiş olan arazilerin eski sahiplerinden vergi istenip ödeme konusunda baskı yapılması halkı rahatsız eden hususlardan biri olmuştur. Kendilerine arazi verilen kişilerin tapu harcından kaçması bu işlemin yapılmasını engellemektedir. Bu hususun çözümü olarak ise eğer miktarlar çok yüksek değilse bu harçlardan vazgeçmek veya taksit ile almak çözümü bir öneri olarak sunulmuştur. Kullanılmayan arazi vergilerinden sürekli şikâyet edilmesi üzerine bu tip arazilerden vergi alınmaması gerektiği raporda belirtilmiştir.⁸⁹

Çiftçilerin lehine olacak şekilde kuraklık, afet, tarım zararlısı tahribatı sebepleri ile ürün yetiştiremeyen, zarar eden çiftçiler için arazi vergisinin bir kısmının veya hepsinin silinebilmesi yönünde düzenleme yapılmıştır. Ekonomik krizin etkilerinin çok hissedildiği yıllar da bile çiftçiler korunmaya çalışılmıştır.⁹⁰

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal’in Havza seyahati sırasında arazi vergisi konusunda şikâyet alması sonrası başbakanlığa bir telgraf çekmiştir. Havza halkı

⁸⁷ CBA, 01005483/766065, s. 9.

⁸⁸ CBA, 01005483/766065, s. 9.

⁸⁹ CBA, 01005483/766065, s. 10.

⁹⁰ Yıldırım, “Atatürk’ün 1930-1931 Yurt Gezisi ve Gezi Notlarının Ülke Politikasına Etkileri”, s. 208.

arazi vergisine esas olan tarla fiyatlarının belirlenmesinde fahiş fiyatların ölçü alındığından şikâyet etmiştir. Daha sonra mal müdürlüğünün yaptığı araştırma, iddianın doğru olduğunu göstermiştir.⁹¹

1.14.2.2. Sayım Vergisi

Osmanlı Devleti'nden kalan bir vergi olan Ağnam Vergisi, 1924 yılında Sayım Vergisi'ne dönüştürülmüş ve önceden sadece küçükbaştan alınırken yeni düzenlemeyle, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlardan alınmıştır.⁹² Yapılan hesaba göre hayvanların para ettiği senelerde bu vergi ödenebilmiştir.⁹³ Son senelerde ise koyun ve keçiden alınan yün, tiftik, süt ve kuzu fiyatlarındaki büyük düşüşler bu verginin ödenmesini zorlaştırmıştır.⁹⁴

Büyük koyun çiftliklerinin masrafları da çok olduğundan, masrafı daha az olan köylü koyunculuğuna göre vergiyi ödemekte daha büyük zorluklar yaşamışlardır. Bu durum devam ederse büyük koyun çiftliklerinin sahiplerinin yavaş yavaş bu işi bırakacakları muhtemel görülmüştür.⁹⁵

Sanayiye teşvik için hükümetin yaptığı çalışmaların yanı sıra ülke için başlıca gelir-geçim kaynaklarından olan hayvancılığın da teşvik edilmesi, sanayiciden muamele vergisi kaldırıldığı gibi köylüden de arazi ve sayım vergisinin kaldırılması ve sırtındaki yükün hafifletilmesi gerektiği tetkikler sonrası önerilmiştir. Fakat hazinenin önemli gelirlerinden olan vergilerden tamamen vazgeçilmemesi gerektiği de belirtilerek her sene hayvan fiyatları üzerinden veya belli bir tutar üzerinden tahsil edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁹⁶

Tetkik seyahatleri sonrasında ortaya konan bir diğer konu ise çift hayvanlarından vergiyi kaldırmaktır.⁹⁷ Bütçenin imkân vermemesi durumunda hiç olmasa bile vergilerin %50 oranında indirilmesi gerekli görülmüştür.⁹⁸

⁹¹ CBA, 01005483/766065, s. 38.

⁹² Abdullah Mutlu, **Tanzimattan Günümüze Türkiye'de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi**, Ankara, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları, 2009, s. 79-80.

⁹³ CBA, 01005483/766065, s. 10.

⁹⁴ CBA, 01005483/766065, s. 11.

⁹⁵ CBA, 01005483/766065, s. 11.

⁹⁶ CBA, 01005483/766065, s. 11.

⁹⁷ CBA, 01005483/766065, s. 11.

⁹⁸ CBA, 01005483/766065, s. 12.

1929 yılında sayım vergisinin 220.000.000 liralık bütçe içerisindeki payı 15.500.000 lira olmuştur. Bu durum verginin kaldırılmasını uzun yıllar geciktirmiştir. Öyle ki verginin kaldırılması ancak 1962 yılında mümkün olmuştur.⁹⁹

1.14.2.3. Musakkafat Vergisi

Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar boyunca arazi ve binalar tek vergi üzerinden değerlendirilmiştir. II. Meşrutiyet ile birlikte arazi vergisi sonra düzenlenmek için bırakılırken binalardan vergi alınması için 1910 yılında musakkafat vergisi kabul edilmiştir.¹⁰⁰ Bu verginin uygulamasında kişilerin beyanı değil belediye rayiç bedelleri esas alınarak vergilendirme yapılmıştır. Raporda belirtildiğine göre; bu vergi halk tarafından benimsenmediğinden uzun süredir ödenmemiştir. 1927 senesinden beri tekrar vergiye tabi tutulmuş fakat tahriri yapılmayan yerlerde de vergi borcu çıkmaktadır. Geçmiş seneler dâhil vergi borçları istenirse çok büyük miktarda borçlar ortaya çıkmaktadır. Vergi esasen kaldırılırken geçmiş yıllardaki borçların da silinmesi gerekmektedir.¹⁰¹

Büyük bir şehir olan İstanbul'un tahriri üç komisyona verilmiş bu kadar az komisyonla işin 10 sene süreceği ve bu süre zarfında birçok haksızlık ve şikâyet olacağı öngörülmüştür. Bu nedenle İstanbul ve havalisi için komisyon sayısının üç kat artırılması ile ancak birkaç senede tamamlanabileceği söylenmiştir.¹⁰²

1.14.2.4. Kazanç Vergisi

Aşar vergisinin kaldırılması nedeniyle oluşan gelir kaybına karşı yapılan düzenlemelerden biri ticari şirket ve tüccarlardan alınan ve 1926'da kabul edilen kazanç vergisidir.¹⁰³ Rapora göre toplam ödeyeceği vergi icar üzerinden olanların vergi tespiti ve belli bir kazanç üzerinden vergi verenlerin matrahlarının tespit edilmesinde kullanılan yöntem aynıdır ve bu durum birçok karışıklığa neden olmaktadır.¹⁰⁴

⁹⁹ Mutlu, **Tanzimattan Günümüze Türkiye'de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi**, s. 80.

¹⁰⁰ Onur Eroğlu, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: Özel, 2010, s. 64.

¹⁰¹ CBA, 01005483/766065, s. 12.

¹⁰² CBA, 01005483/766065, s. 13.

¹⁰³ Eroğlu, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi", s. 73.

¹⁰⁴ CBA, 01005483/766065, s. 13.

Tek ve az maaşla çalışan küçük memurlar kendilerinden daha fazla kazanan insanlara göre daha fazla vergi vermektedir ve bu durumdan şikâyet etmişlerdir. Bu yüzden birçok suiistimal neticesinde hazine büyük bir zarara uğramıştır.¹⁰⁵

Bu konuda alınacak tedbirler, belirli bir ücretle çalışanlar için kazanç vergisinin belli bir oranda azaltılması, bankalar, imtiyazlı şirketler, anonim şirketleri gibi bilanço üzerinden hesaplarını kapayan işletmelerin vergilerini bilanço üzerinden memur tarafından hiçbir inceleme yapılmadan ödediği ve bunun önüne geçilmek için Maliye ve İktisat Vekaletinin birer yüksek memur heyetinin bu bilançoları incelemesi, az vergi vermek için düşük bilanço yaptıkları tespit edilenlere yüksek cezalar verilmesi gerekli görülmüştür.¹⁰⁶

1.14.2.5. Damga Vergisi

Damga vergisi her sınıf vatandaşı ilgilendiren bir vergidir. Dönem içerisinde mevcut usullerin herkesi tedirgin edecek ve yanıltacak derecede karışık olduğu yapılan tetkikler sonucu tespit edilmiştir. Hatta bizzat damga memurlarının dahi hangi durumda hangi türde pulun kullanılacağını bilmediği vurgulanmıştır. Hazineye getirisi yıllık 7-7,5 milyon arasında olan bu verginin toplanmasında karışıklığı gidermek için herkesin hangi durumda ne kadar pul yapıştırılacağını öğrenmesi gerektiği dile getirilmiştir.¹⁰⁷

1.14.2.6. Muamele Vergisi

Muamele vergisi gelirin harcanması sırasında alınan vergi türüdür. Şehir ve kasabaların ve sanayi esnafının tabi olduğu bu vergi üzerinden birçok propaganda yapılmıştır. Vergilerin yukarıdan aşağıya kadar olan tetkiki sırasında ağır kısmının altında köylünün ve çiftçinin kaldığı görülmüştür. Sanayi esnafı için durum daha iyiydi; çünkü teşvik-i sanayi kanunundan yararlanarak gümrük, kazanç ve musakkafat vergilerinden muaf tutulmuşlardır.¹⁰⁸ Sanayiciler sadece muamele vergisi

---

¹⁰⁵ CBA, 01005483/766065, s. 13.

¹⁰⁶ CBA, 01005483/766065, s. 14.

¹⁰⁷ CBA, 01005483/766065, s. 15.

¹⁰⁸ CBA, 01005483/766065, s. 15.

ödemektedirler. Raporda ülke sanayi teşvikinin önemi vurgulanmakla beraber bu fikrin köylü ve çiftçi aleyhine uygulamasının doğru olmadığı belirtilmiştir.¹⁰⁹

İstanbul ve çevresinde gezilip görülen yerlerdeki sanayi esnafının %15 ile %30 kâr ettikleri söylenmiştir. Bu kişilerin birçok muafiyete sahip oldukları ve ayrıca muamele vergisinden muaf olmaları lüzumsuz görülmüştür. Bu suretle muamele vergisi için yapılacak işler, toplamı çok da önemli olmayan %2.5’lik ihracat vergisi kaldırılması, dâhili muamele vergisinin en çok %50’sinin kaldırılması, diğer yarısının ise mükelleflerden alınması şeklinde rapora geçmiştir.¹¹⁰

Muamele vergisinin tahsili için fazla memur çalıştırmanın ve ithalat yapan esnaftan gümrük dışında kendi beyanlarıyla vergi alınmaya çalışılmasının hem hazineye memur yükü olacağı hem de suiistimalleri¹¹¹ artıracığı raporda belirtilmiştir. Muamele vergisinin, gümrük vergisinin üzerine eklenerek tahsil edilmesi raporlanmış ve bakanlıklara da rapor olarak gönderilmiştir.¹¹²

1.14.2.7. Yol Vergisi

Yol vergisi göre belirli muafiyetler dışında kalan vatandaşlar nakdi olarak ya da bedenen yol yapımında çalışmak zorundaydı.¹¹³ Bu vergi konusunda en çok şikâyet edilen konu 8 liralık nakdi vergi ile ilgiliydi. Şikâyetçilerin ifadesine göre; bu paraya eğitim payı olarak 3 lira, bazı illerde ise mahalli yollar için 2 lira eklenmesi vergiyi ağırlaştırıyordu. Bazı durumlar dikkate alındığında vergiye göre 10 gün olan bedenen hizmetin 8, 8 lira olan vergi karşılığının 6 liraya düşürülmesi, eğitim amacıyla alınan 3 liranın ise kaldırılmasının uygun olacağı raporda ifade edilmekteydi.¹¹⁴

Yol vergisine ilişkin pek çok şikâyet olmasına rağmen vergi uzun yıllar varlığını korumuş, Demokrat Parti’nin iktidar olmasından bir süre sonra 25 Şubat 1952’de kabul edilen bir kanunla vergi kaldırılmıştır.¹¹⁵

¹⁰⁹ CBA, 01005483/766065, s. 16.

¹¹⁰ CBA, 01005483/766065, s. 16.

¹¹¹ CBA, 01005483/766065, s. 16.

¹¹² CBA, 01005483/766065, s. 17.

¹¹³ Nuray Özdemir, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Yol Vergisi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 32, Sayı: 53, (2013), s. 222.

¹¹⁴ CBA, 01005483/766065, s. 18-19.

¹¹⁵ Özdemir, “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Yol Vergisi”, s. 243-244.

1.14.3. Gümrük İşleri

Tetkik seyahatlerinde İstanbul'da geçirilen uzun süre zarfında gümrük işleri ile ilgili birçok konuda işlerin ilerlemediği, rüşvet, iltimas, adam kayırma ve memurların çoğunluğunun iş bilmezliğinden aksaklıklar yaşandığı raporda belirtilmiştir. Örneğin İstanbul'dan Heybeliada'ya giden motorlu taşıtın benzin almak için Büyükkada'daki gümrük memurundan birtakım belgeler alması gerektiği, bu belgelerin tamamen formalite olduğu ve memurun boş kâğıtları imzalayıp verdiği, iş sahibinin ise istediği gibi doldurduğu şikâyet konusu olmuştur.¹¹⁶

Gümrük tarifesinde sabit bir miktar bulunmaması tüccarların ve gümrük memurlarının işlerini zorlaştırdığı gibi yurda giren malın satış fiyatını da artırmıştır. Bu sebeple tarifenin bakanlıkça her zaman ve her gümrük kapısında aynen uygulanması gerektiği raporda belirtilmiştir. Getirilen maldan bir defada 45 kuruş gümrük vergisi alındığı halde aynı mal için ikinci defada 400 kuruş gümrük vergisi alınmaktadır. Bu yüzden cinsi önceden tayin edilmiş olan bir malın hangi tarifeye tabi olacağı önceden ve kesin olarak belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹¹⁷

Gümrük memurlarının bazılarının gümrükte açılması gereken sandıkları işaretlemesi gerekirken içinde kaçak veya kıymetli mal olan sandıkları işaretlemedikleri ve gümrük komisyoncuları ile anlaştıkları iddialarına yer verilen raporda bu durumun önüne nasıl geçileceğinin araştırılmasının gereği üzerinde durulmuştur.¹¹⁸

Sanayici esnafı, Teşviki Sanayi Kanunu'ndan istifade ederek yurda getirdikleri makine ve hammaddeleri gümrükten çıkarmak için verdikleri depozitoyu çok bulup itiraz edince gümrükte mallarının ve makinalarının kaldığını bunun içinde bu paraları ödemek durumunda kaldıklarını söylemişlerdir.¹¹⁹

Küçük ve büyük sanayi esnafı, Teşviki Sanayi Kanunu'ndan yararlanarak makinelerini gümrük vergisinden muaf olarak geçirebilirken yalnızca el ve ev sanayi makinelerinin gümrük vergisine tabi olması şikâyet konusu olmuştur. Bu sebeple

¹¹⁶ CBA, 01005483/766065, s. 20.

¹¹⁷ CBA, 01005483/766065, s. 20.

¹¹⁸ CBA, 01005483/766065, s. 20.

¹¹⁹ CBA, 01005483/766065, s. 21.

mevcut muafiyetin küçük, büyük her türlü sanayi makinelerini kapsaması ve depozito zorunluluğunun kalkması önerilmiştir.¹²⁰

Rapora göre küçük kutularda gelen yurtdışı ürünlerin sevkiyatına önem verilmemektedir. Bu kolilerin taşınmasında yaşanan sıkıntı ve aksaklıklardan dolayı yerine ulaşması birkaç ayı bulmaktadır. Küçük gibi görünen bu işin düzene konulması hem halkı hem de tüccarları büyük bir sıkıntıdan kurtaracaktır. Raporda gümrük işlerindeki yolsuzluklara da yer verilmiştir. Buna göre bazı memurlar mal sahibi tüccarın cirolarını kopya ederek bizzat mal sahibi gibi gümrükten mal çıkarmışlardır. Bu komisyoncuların önüne geçmek için ciro kâğıtlarına bakmak yerine kazanç vergisi kayıtlarını istememenin daha isabetli olacağı ifade edilmiştir.¹²¹

Gümrük vergisinin tahsis edilmesi sırasında tarife, muayene ve muhafaza memurlarının rüşvet aldığı iddiaları da tetkik seyahatleri sırasında şikâyet edilen meselelerden biri olmuştur.¹²²

Dokuma sanayisinde üretilmekte olan merserize iplikler yakın zamanda ithal edilmekteyken, Kazlıçeşme iplik fabrikasında üretilmeye başlanmıştır. Üretilen merserize iplik miktarını tespit ederek, üretim yapanların ülkenin ihtiyacını karşılamaları durumunda bunların hammaddelerinin de gümrük vergisinden muaf tutulabilmesinin önünün açılması istenmiştir. Ülkeye ithal edilen levha ve parça halinde kauçuk ile lastikten imal edilen değişik cins ayakkabılar aynı gümrük tarifesine tabidir. Bu durum kunduracılık sanayini zarara uğratmıştır. Bu nedenle İstanbul kunduracıları mevcut şartların yabancı üretici ile rekabeti engellediği yönünde şikâyet etmişlerdir. Bunun üzerine raporda, hazır üretilmiş ayakkabılar ve kauçuğun gümrük vergilerinin artırılması gerektiği vurgulanmıştır.¹²³

Rapora göre; gümrük işleri ve inhisar idaresinin içinde bulunduğu durum iyi değildir. İşlerin yürümediği, gerekli eğitimi almayan kişilerin çalıştığı, liyakatin göz ardı edildiği, rüşvet, iltimas, adam kayırmacılığın yoğun olduğu bu yerler bir an önce düzenlenmeli ve kurum gibi çalışır hale getirilmelidir. Tetkik ziyaretleri sonucunda Gazi, gümrük işleri, posta, telefon, telgraf işlerinin tek merkezden yönetilebileceği yeni bir bakanlığın kurulmasını istemiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında gümrük

¹²⁰ CBA, 01005483/766065, s. 21-22.

¹²¹ CBA, 01005483/766065, s. 22.

¹²² CBA, 01005483/766065, s. 23.

¹²³ CBA, 01005483/766065, s. 23.

işlerinin temel amacı kaçakçılığın önlenebilmesiydi. Lozan Antlaşması'nın ardından çıkarılan 1929 tarihli “Gümrük Tarifesi Kanunu” ile Muhafaza Umum Kumandanlığı kurulmuş ve kaçakçılıkla etkin mücadeleye başlanmıştır. Yeterli olmayan bu tedbirlere ek olarak tetkik seyahatlerinden sonra eksiklikleri tamamlamak için 1931 yılında Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti kurulmuştur ve gümrüklerin tek merkezden yönetilmesi sağlanmıştır. İnhisarlar ise 1933 tarihinde İnhisar İdaresi olarak adlandırılmış ve yeniden teşkilatlandırılmıştır.¹²⁴

1.14.4. İktisat

Seyahat bölgelerinde yapılan tetkikler sonucunda sanayici esnafının kullanmış olduğu makineleri teminat göstererek kredi çekme imkânı olmadığı görülmüştür. Sanayici kredi çekemediği için yeni makineler almakta zorlanmakta ve işini büyütememektedir. Bankalar, sanayici esnafına kredi imkânı sağlamalı ve makineleri ipotek olarak kabul etmelidir. Yeni Teşviki Sanayi Kanunu ile ülkede üretimine tekrardan başlanan ipek ve pamuk dokumacılığının daha parlak bir geleceğe gideceği öngörülmüştür. Muhtelif cins kumaş ve iplikleri boyayabilmek aynı zamanda ipliklerin kimyevi usuller ile kalınlık ve sıkletini %60 artırmak için kullanılacak, kumaşları boyamak, ütülemek için icap eden makineler çok yüksek bedelle tedarik edilebildiğinden yeni tesisleşmiş ve üretime başlamış fabrikalar sermayelerinden dolayı bu makinelerden mahrum kalmıştır. Bu durum maliyetleri arttırdığı gibi ipliklere gerekli kaliteyi veremediğinden yabancı malları daha çok rağbet görmüştür.¹²⁵

Rapora göre hepsi küçük ve fakir esnaftan ibaret olan pamuk dokumacılığında da ipekli dokuma gibi boyama ve ütüleme makinalarına ihtiyaç vardır. Merdanelere sarmak, masuraları doldurmak gibi birçok işi yapacak alet ve edevatın tedariki de mevcut maddi durumları iyi olmadığından mümkün olmamaktadır.¹²⁶ Raporda bu işlerini yapabilecekleri tesislerin zaman kaybetmeden açılması istenmiştir. Bu tesisin

¹²⁴ Sinan Demirbilek, “Tek Parti Döneminde İnhisarlar (1923-1946)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 12, Sayı: 24, (2012), s. 227-228.

¹²⁵ CBA, 01005483/766065, s. 24.

¹²⁶ CBA, 01005483/766065, s. 24.

sermayesinin Sanayi Bankası tarafından karşılanması ve üretim yapan esnafa ucuz, uzun vadeli kredi sağlanması raporda çözüm olarak uygun görülmüştür.¹²⁷

1.14.5. Eğitim

Osmanlı Devleti'nin geri kalmasındaki esas unsurların başında eğitim gelmektedir. Batılı devletlerdeki gelişmeleri takip edememesi ve eğitimle alakası olmayan kişilerin sistemden temizlenememesi nedeniyle Osmanlı'da eğitim geri kalmıştır. Osmanlı Devleti'nde farklı sistemlerle eğitim veren kurumların varlığı da eğitimde birliğin sağlanamamasına sebep olmuştur. Bu durum birbirinden farklı düşünen farklı millet algısına sahip kişilerin yetişmesini sağlamış ve milli birlik ve beraberliği bozmuştur. Yeni kurulan Türk Devleti eğitimi bu şekilde devam ettiremezdi.¹²⁸ Gazi'nin en önemli amaçları arasında ilköğretimin yaygınlaştırılması halkın eğitim kurumlarına ilgi duyması ve bu sayede daha modern bir halk oluşturma hedefi vardı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında okuma yazma oranı çok düşüktü, halkın yaklaşık %10'u okuyup-yazabiliyordu ve bu durumun düzeltilmesi gerekiyordu. Tarım ülkesi olan Türkiye, Cumhuriyet'in ilk yıllarında modern tarım yerine eski usullerle hayvan ve insan gücü kullanılarak tarım yapıyordu. Bu sebeple vatandaşlar çocuklarını okula göndermiyordu. Bu dönemde her 5 çocuktan sadece 1 tanesi okula gidebiliyordu. Okullaşma hedefini yakalamak, yeterli donanımda öğretmen yetiştirmek, donanımlı okullar inşa etmek bir anda olacak işler değildi. Toplam 150'ye yakın ortaokul ve lise, sadece bir tane üniversite vardı. Ortaokullarda 540, liselerde 271 kız öğrenci okuyordu.¹²⁹ Köylerin o dönemdeki şartları da göz önüne alındığında birçok mezun öğretmen köylerde çalışmak istemiyordu. Zamanla hem öğretmen hem öğrenci hem de okul sayısında ciddi artışlar yaşanmış olsa da Cumhuriyet'in ilk yıllarında eğitimin yaygınlaştırılması için verilen çabalar yeterli olmamıştır.¹³⁰

Millet Mekteplerinde yeni harfleri okuma yazmayı öğrenenlerin öğrendiklerini unuttukları, tetkik seyahatleri sırasında ifade edilmiştir. Okuma yazma öğrenenlerin

¹²⁷ CBA, 01005483/766065, s. 24-25.

¹²⁸ Erol Kapluhan, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Atatürk Dönemi Eğitim Politikaları (1923 – 1938) ve Coğrafya Eğitimi**, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s. 138.

¹²⁹ Cengiz Dönmez, "Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:14, (2005), s. 6.

¹³⁰ Mehmet Şeren, "Köye Öğretmen Yetiştirme Yönüyle Köy Enstitüleri", **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt: 28, Sayı: 1, (2008), s. 208-210.

öğrendiklerini unutmaması için faydalı bilgiler içeren, okuması kolay bir tarz ile basılmış küçük kitapların bu kişilere dağıtılması önerilmiştir.¹³¹

Vatandaştan gelen şikayetler içinde, velilerin yatılı okulların azlığı konusundaki şikayetleri de bulunmaktadır. Öyle ki bazı veliler çocuklarını okutamamaktan korktuklarını belirtmişlerdir.¹³² Bu sebeple okul sayısının artırılmasının gerekliliği raporda yer almıştır.¹³³ Özellikle ilkokulların azlığı üzerine durulmuştur. Üç derslikli okulların artık yetmediği ve beş derslikli okul istendiği birçok köyde dile getirilmiştir. Seyahat raporuna göre bu ihtiyaca birden ve tek bir sistemle çözüm bulmak elbette mümkün değildi. Bunun için; sanayi mektepleri, her kademedен hususi mekteplerin açılması; ilkokul öğretmenlerinden kazanç vergisinin kaldırılması, emlak vergisi muafiyeti yapılması; Milli Eğitim Bakanlığının tarafından Türk özel okullarına yatılı öğrenci alınması ve bu okullara nakdi yardımda bulunulması gibi hususlarda düzenlemelerin yapılması gerektiği belirtilmiştir.¹³⁴

Rapora göre eski bir kanuna göre emekliliklerini maliyeye veren ve emekli maaşlarını umumi bütçeden alan ilk eğitim öğretmenlerinin son zamanda yapılan kanuna uygun olarak emekli maaşlarını illerin hususi bütçelerinden almaları uygun görülmüştür.¹³⁵

Trabzon'da marangozluk, kunduracılık sanatlarının ileri bir düzeyde olduğu ve Rusya ile ticaret yapmaktan uzak kalan Trabzon'da çocuklara bu sanatları öğreten bir Sanayi Mektebi açılmasının faydalı olacağı düşünülmüştür.¹³⁶

1.14.6. İcra ve İflas Kanunu

Köylüler bankalardan kredi çekerken genellikle rehine mal bırakıyor veya üzerlerinde olan taşınmazlardan ipotek gösteriyordu. Bankaların borçlarını ödeyemeyenlere karşı dava açması üzerine ise bazı kimseler borçlarına karşılık hapse girmeyi tercih ediyordu. Raporda bu duruma karşılık yeni bir düzenleme ile icra

---

¹³¹ CBA, 01005483/766065, s. 25.

¹³² CBA, 01005483/766065, s. 32.

¹³³ CBA, 01005483/766065, s. 33.

¹³⁴ CBA, 01005483/766065, s. 34.

¹³⁵ CBA, 01005483/766065, s. 25.

¹³⁶ CBA, 01005483/766065, s. 25.

zamanının uzatılması gerektiği ve dava, alacak ve icra durumlarının sadece gazetelerle değil posta yoluyla da tebliğ edilmesi gerektiği önerilmiştir.¹³⁷

1.14.7. Sağlık

1920 yılında ülkede doktor, hastane ve maddi imkânlar ihtiyaca cevap verecek nitelikte değildi. Uzun savaş yılları ülkedeki asayiş ve düzenin yanı sıra sanitasyon koşullarının da tamamen bozulmasına neden olmuştu.¹³⁸ Sıtma, trahom gibi salgın hastalıklar oldukça yaygındı. Öyle ki 1920’de halkın 3.000.000’u trahomlu, %50’si ise sıtmaydı. Bu durum TBMM’yi sağlık alanında bir an önce çalışmalara başlamak zorunda bırakıyordu. Bunun için henüz Milli Mücadele devam ederken 2 Mayıs 1920’de Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekâleti¹³⁹ (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) kuruldu. 1921’de Dr. Adnan Adıvar yerine bakanlık görevine getirilen Refik Saydam, 15 yıla yakın bir süre bu görevi yürüttü.¹⁴⁰

Ancak 1930’a gelindiğinde ülkede özellikle sağlık personeli sıkıntısı devam ediyordu. Nitekim memleket hastaneleri tetkik edildiğinde, birçoğunda doktor, hemşire, ebe gibi kadrolar ile malzeme konusundaki eksikliklerin oldukça fazla olduğu dikkat çekmiştir. Sağlık işlerinin düzenli bir şekilde işler hale gelmesi için bunların bir an önce eksikliklerin giderilmesinin gerektiği belirtilmiştir. Bu eksiklikleri gidermek için başlıca para vilayet bütçesinden karşılanmakta olduğundan ve vilayet bütçelerindeki para yetmediği için eksikler karşılanamadığı ifade edilerek vilayet bütçelerinin artırılıp bir an önce bu eksiklerin giderilmesinin gerekli olduğu vurgulanmıştır.¹⁴¹

1.14.8. Maliye

Raporlarda emekli, yetim ve dul maaşlarının tahsili için senelerdir çalışıldığı ama bir sonuca ulaşılamadığından bahsedilmiştir. Çalışamayacak hale gelmiş veya evin

¹³⁷ CBA, 01005483/766065, s. 26.

¹³⁸ Süleyman Tekir, “Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1923-1930)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 65, 2019, s. 407-408.

¹³⁹ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Tekir, “Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti’nin Kuruluşu ve Erken Cumhuriyet Dönemindeki Faaliyetleri (1920-1930)”, *Belgi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 18, 2019, s. 1301-1326.

¹⁴⁰ Muhittin Gül, “Atatürk Dönemi Sağlık Politikası”, *Gazi Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 1, 1988, s. 250-251.

¹⁴¹ CBA, 01005483/766065, s. 27.

geçimini sağlayan kişinin ölmesi ile geçinme durumları kalmayan birçok kimse bu maaş tahsil işi de yapılamayınca maddi ve manevi olarak darlığa düşmüştür. Hayatlarını devam ettirebilmek için maaşlarından başka gelirleri olmayan ve bu gelire göre yaşayan yetim ve dullar yılda %171 gibi bir faiz oranına rağmen tefecilerden borç almak zorunda kalmıştır. Bu kişilere emniyet sandığı veya Emlak ve Eytam Bankası gibi ülkenin kendi kurumlarından uygun faiz ve ödeme koşulları ile kredi verilmesi gerektiği ve ayrıca İstanbul sarraflarına esir düşen ihtiyar, dul kadınlar ve çocukların bunların ellerinden kurtarılması gerektiği raporda belirtilmiştir.¹⁴²

1.14.9. Diğer Konular

Tetkik seyahatleri sırasında göze çarpan ve çözülmesi gereken büyük meselelerin yanında, görünüşte küçük, çözümünü diğer konulara göre daha kolay konular da vardı.¹⁴³

Bu konuların başında bürokrasideki sıkıntılar gelmekteydi. Bunlardan en çok bahsedilen ise vali ile adli teşkilat arasındaki çekişmeydi. Rapora göre hükümette, Dâhiliye ve Adliye Vekâletlerinin temsil ettiği bu iki teşkilatın ülkenin her tarafında tek kuvvet gibi hareket etmelerini sağlayacak düzenlemeler bir an önce yapılmalıydı. Mahkemelerin bağımsızlığı ve dokunulmazlığı korunarak yapılacak düzenlemeyle Dâhiliye ve Adliyenin göstereceği dayanışma, devletin gücünü ve güvenini halka gösterecek, adli işlerin daha hızlı yürütülmesini sağlayacaktır.¹⁴⁴

Hükümeti ve partiyi zor duruma düşüren sebeplerden birisi de halk şikâyetlerine karşı kayıtsız kalınması olarak belirlenmiştir. Bu sebeple halktan gelen şikâyetlere bir an önce cevap verilmesi ve bu cevapların sıradan memurların değil bizzat vekil veya vali tarafından verilmesi önerilmiştir.¹⁴⁵

Tetkik sonucunda parti teşkilatına halktan gelen şikâyetlerin rapor haline getirip 3 ayda bir Başvekâlete gönderilmesinin uygun olacağına karar verilmiştir. Bu şekilde şikâyetler ve konular belirli bir sistemle not edilmiş olacaktır. Tetkik seyahatleri sırasında bir günde genel olarak gelen şikâyetler ise şunlardır: maaş (şehit maaşı),

¹⁴² CBA, 01005483/766065, s. 28.

¹⁴³ CBA, 01005483/766065, s. 29.

¹⁴⁴ CBA, 01005483/766065, s. 29-30.

¹⁴⁵ CBA, 01005483/766065, s. 30.

mektep (yatılı mektepler), mahkûmlara af, memuriyet, işsizlik, arazi talepleri, ev, ev tamiri, tarımda zarar tanzimi.¹⁴⁶ Bu konuların çözümlerinin basit olmasına rağmen sürüncemede kalmalarının hükümet ve parti aleyhine olduğu raporda yer almıştır. Bu sebeple bu konulara ilişkin bir an önce düzenlemeler yapılması istenmiştir.¹⁴⁷

Raporda geçen bir diğer husus da Yunanistan'dan Türkiye'ye göç eden kişilerin sorunları olmuştur. Bu sorunlar bir an evvel çözüme kavuşturulmazsa hükümet ve parti politikasının yıpranacağı açık olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁸

Rapora göre halk özellikle Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasından sonra hükümete karşı haksız şikayetlerde de bulunmaktadır. Edirne ve Alpullu'da geçim sıkıntısı nedeniyle şikâyet eden bazı kişilerin aslında gelir durumlarının oldukça iyi olduğu ifade edilmekte ve hükümetin haksız şikâyet ve talepleri hızlı ve sert bir biçimde reddetmesi gerektiği aksi halde önüne geçilemeyeceği belirtilmiştir.¹⁴⁹

Seyahat sırasında bazı konular hakkında bizzat Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal tarafından başbakanlığa telgraflar çekilmiştir. Havza'da arazi vergisi sınıflandırılması, Havza'ya kış ekim zamanı geçmeden tohum temini, Amasya ve Havza'da traktör temini, Samsun'da askeri hastanenin olarak kullanılan ilkokulun Eğitim Bakanlığı'na devri, Trabzon Elektrik Şirketinin içinde bulunduğu vaziyetten kurtarılması, Rusların Türk halkına karşı yaptığı meşru olmayan rekabet, Edirne'de Emlak Bankası'nın şubesinin açılması, Keşan ve İprice arasındaki yolun yapımı, Ede köy ve Sofulu arasında sınır kapısı ihtiyacı, Ergene nehri ıslahı ve kanal yapımı, Edirne'de kasırgadan yıkılan cami minarelerinin yapımı, Amasya ve Tokat'taki farelerin tarım üretimi üzerine yaptıkları tahribatın olumsuz etkileri üzerine köylüye yardım edilmesi gibi konular, bu telgraflarla başbakanlığa bildirilmiştir.¹⁵⁰

İstanbul Seyahati sırasında Rus ithal mallarının, Türk mallarına yaptığı rekabet ve verdiği zararı daha net bir şekilde gören Gazi Mustafa Kemal, bu konu ile ilgili görüşlerini belirtmiştir. Bu durumu çözmek için Sovyetler ile tütün, çimento, trikotaj,

¹⁴⁶ CBA, 01005483/766065, s. 31.

¹⁴⁷ CBA, 01005483/766065, s. 32.

¹⁴⁸ CBA, 01005483/766065, s. 32.

¹⁴⁹ CBA, 01005483/766065, s. 34-35.

¹⁵⁰ CBA, 01005483/766065, s. 37.

buğday gibi ihraç malzemelerinin Türk üretiminin aşağıısına satılmaması için görüşme yapmayı önermiştir.¹⁵¹

---

¹⁵¹ CBA, 01005483/766065, s. 42.

II. BÖLÜM

26 OCAK 1931-2 MART 1931 TARİHLERİ ARASI YAPILAN SEYAHATLER VE RAPOR

İkinci bölümde, Gazi'nin seyahatleri ve beraberindeki uzman müfettiş heyetiyle birlikte tetkik ettiği şehirlerde temas ettikleri konular incelenmiş, yapılan tetkiklerin ilerleyen yıllarda devlet politikasına etkileri ele alınmıştır.

2.1. Uşak Seyahati (26 Ocak 1931)

Tetkik seyahatlerinin ikinci bölümü 26 Ocak 1931-2 Mart 1931 tarihleri arasında Uşak, İzmir, Aydın, Balıkesir, Denizli, İçel, Mersin, Adana, Malatya ve Konya illerine yapılmıştır.¹⁵²

26 Ocak günü Gazi, Uşak il merkezine gelmeden önce Uşak Şeker Fabrikası önünde treni durdurarak burayı tetkik etmiştir. Fabrikanın durumu, üretim kapasitesi, pancar mınıtkalarındaki faaliyetler hakkında bilgiler almış, fabrikanın geleceği ve önemi hakkında konuşmuştur. Uşak istasyonunda kalabalık halk tarafından tezahüratlarla karşılanmış burada durarak şeker ve çiftçilik hakkında sohbet etmiştir. Ardından İzmir'e doğru hareket etmiştir.¹⁵³

2.2. İzmir Seyahati (27 Ocak-3 Şubat 1931)

Gazi, 27 Ocak günü sabahın erken saatlerinde Çiğli İstasyonuna ulaşmış, burada kendisini İzmir Valisi Kazım Paşa, Belediye Başkanı Sezai Bey ve milletvekilleri karşıladıktan sonra Menemen Olayı yargılamaları hakkında bilgi almak için Divan-ı Harp Reisi Mustafa Paşa'yı kabul etmiştir. Ardından Basmane İstasyonu'na gelmiştir. Burada halkın sevgi gösterileri ile karşılanmıştır. Daha sonra kalacağı Naim Palas'a geçmiş ve bir süre dinlendikten sonra, İzmir'e gelen Ege vapurunu ziyaret etmiş, ardından Türk Ocağına kongresine katılmıştır. Gazi'nin gelmesiyle birlikte kongre başlamıştır. Tire, Bergama, Kemalpaşa ve Bayındır ilçelerinden gelen

¹⁵² CBA, 01005484/600591, s. 1.

¹⁵³ "Gazi Hz. Uşak'ta", **Milliyet**, 27 Kanunusani 1931, Sayı: 1784, s. 1,6.

raporlar okunmuştur. Gazi raporların ardından duyduğu memnuniyeti ve raporların ne kadar önemli ve ayrıntılı olduklarını ifade etmiştir.¹⁵⁴

Gazi, 29 Ocak günü öğle vakti belediyeye bir ziyarette bulunmuş ve çalışmalar hakkında bilgi almıştır. Ardından fırka binasına giderek burada azalar ve yöneticilerle yaptığı toplantının ardından köşke geri dönmüştür. Gazi ile İzmir'e gelen tetkik müfettişleri de mesai yapmaya başlamıştır. İzmir ticaret odası ile yapılan toplantı yaklaşık beş saat sürmüştür. Toplantıya İzmir'de faaliyet gösteren büyük tüccarlar da katılmıştır, vergi, nakliye, mükellefiyet sistemi, kazanç, vergilerin ticarete etkileri gibi hususlar hakkında görüşülmüştür. Ardından 31 Ocak'ta gümrük kanunu, ihracat ve vergi konularının konuşulacağı bir toplantı daha yapılması kararlaştırılmış ve Ticaret odasının, Gazi'ye bir rapor sunacağı bilgisi verilmiştir.¹⁵⁵

Gazi, 30 Ocak günü Kemalpaşa'nın Armutlu'ya gitmiş, halkın yoğun ilgisi ve sevgisi ile karşılanmıştır. Armutlu'dan ayrıldıktan sonra Kemalpaşa'ya gitmiştir. Gazi, akşamüzeri İzmir'e dönmüş, akşam yemeğinin ardından Elhamra Sineması'nda giderek halkın arasında oturup film izlemiştir.¹⁵⁶

31 Ocak günü Gazi, İş Bankası ve Ziraat Bankasını ziyaret etmiş, kooperatif idare azalarıyla görüşmüştür. Verilen malumatlara göre köylünün üçte ikisi bu kooperatiflere üyedir. Gazi, ticaret odasını da ziyaret etmiş ve burada kendisine bir rapor sunulmuştur. Tüccarlarla da görüşen Gazi, İş Bankası müfettişi Sami Bey'e bir rapor hazırlaması görevini vermiştir.¹⁵⁷

1 Şubat günü öğleden önce İzmir Kız ve Erkek Liselerini ziyaret etmiştir.¹⁵⁸ Erkek Lisesi tetkikinden sonra Kız Lisesi'ne geçmiş burada müdür ve öğretmenler tarafından karşılanmış, daha sonra derslere katılarak dersleri dinlemiş ve ardından kütüphaneyi de ziyaret ettikten sonra seyahatini sonlandırmıştır.¹⁵⁹

Gazi aynı gün Karşıyaka'ya gitmiş ve Kız Öğretmen Okulu'na bir ziyarette bulunmuştur. Okulun bütün bölümlerini gezmiş ve memnun kalmıştır. Öğretmenler

¹⁵⁴ “İzmir Fırka Kongresi”, **Milliyet**, 28 Kanunusani 1931, Sayı: 1785, s. 1,2.

¹⁵⁵ “Vekâlet Müfettişleri Temaslara Başladılar”, **Milliyet**, 30 Kanunusani 1931, Sayı: 1787, s. 1,6.

¹⁵⁶ “Büyük Gazi İzmir Köylerinde”, **Milliyet**, 31 Kanunusani 1931, Sayı: 1788, s. 1; Çanak, “Atatürk'ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Gezisi”, s. 157.

¹⁵⁷ “Gazi Hz. Dün İzmir Müessesatı Maliyesini Gezdi ve Bir Nutuk Söyledi”, **Son Posta**, 2 Şubat 1931, Sayı: 190, s. 1.

¹⁵⁸ “Gazi Hz. Dün İzmir Mekteplerini Tetkik Etiler”, **Vakit**, 2 Şubat 1931, Sayı: 4695, s. 1,4.

¹⁵⁹ “Gazi Hz. Dün İzmir'de Kız ve Erkek Liselerini Ziyaret Etiler”, **Cumhuriyet**, 2 Şubat 1931, Sayı: 2423, s. 1,2.

odasında öğretmenlerle bir araya gelerek Türk kadınlarının siyasi hakları üzerine sohbet etmiştir. Görüşmede Türk kadınının askerlik meselesi açılması ve kadın erkek eşitliği sağlanması açısından bunun gerekli olduğunun ifade edilmesi üzerine Gazi, Türk kadınının askerlik yapmasının mevzu bahis olmasa bile bütün kızların vatan ve milletin menfaatleri için yüksek şuurla yetişmesi gerektiğini, milli bir terbiyenin şart olduğunu, zaten Türk kadının bu kabiliyette olduğunu, siyasi ve ferdi hiçbir vazifeden uzak kalmayacaklarını belirtmiştir. Kendisine getirilen hatıra defterine; *“Karşıyaka’da Kız Muallim Mektebi’ni ikinci defa ziyaret ediyorum. Çok memnun oldum. Bundan sonraki ziyaretlerimde daha çok memnun olacağıma kanaat veren yüksek tekâmül eserleri gördüm”* yazıktan sonra öğrencilerin *“Yaşa Gazi, Büyük kurtarıcı”* tezahüratları ile okuldan ayrılmıştır. Akşam Türk Ocağının Gazi’nin onuruna verdiği çaya katılmıştır.¹⁶⁰

2.3. Aydın Seyahati (3 Şubat 1931)

Gazi, 3 Şubat günü saat 15.30’da Aydın’a varmıştır. İzmir’den itibaren yol boyunca bütün istasyonlarda merasim yapılmamasını istemesine ve yağmurlu havaya rağmen yoğun bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. Gazi belediye ve CHF’yi ziyaret etmiş, azalar ve halk temsilcileriyle belediye işleri, ihracat maddeleri yetiştirilen yerlerin durumu hakkında görüşmüş, kooperatiflerin güçlendirilmesi hususunu burada da dile getirmiştir. Gazi Türk Ocağını da ziyaret etmiş ve burada vasıtasızlıktan köylere gidemediklerini söyleyen bir üyeye şeyh ve müritlerin köylere giderken otomobil masraflarını düşünmediği karşılığını vermiş ve onları daha çok çalışmaya ve fedakârlık yapmaya teşvik etmiştir. Gazi daha sonra 03.30’da trenle Denizli’ye hareket etmiştir.¹⁶¹

2.4. Denizli Seyahati (4 Şubat 1931)

Gazi, Denizli’ye giderken Nazilli’yi de ziyaret etmiş ve burada Türk Ocağı, belediye, CHF heyetleri, çiftçi, tüccar, münevver ve öğretmenlerle görüşmüştür. Kurtuluş Savaşı sonrası şehrin durumu, bayındırlık faaliyetleri, zirai durum hakkında bilgiler aldıktan sonra 4 Şubat saat 15.00’de Denizli’ye varmıştır. Gazi, Denizlililer

¹⁶⁰ “Gazi Hz. Kadınların Askerliği mes’elesini münakaşa ettiler”, **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1931, Sayı: 2424, s1,3; Çanak, “Atatürk’ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Gezisi”, s. 158.

¹⁶¹ “Reisicümhur Hz. Aydın’da”, **Hakimiyeti Milliye**, 5 Şubat 1931, Sayı: 3437, s. 1.

tarafından alkış ve yaşa sesleriyle karşılanmıştır. Ardından Gazi, orta mektebi ve köy muallim mekteplerini gezmiştir. Derslere girip öğrencilere sorular soran Gazi daha sonra vilayet makamını, CHF binasını ziyaret etmiştir. Memleket hastanesinde hastaları da ziyaret eden Gazi, belediyeyi de ziyaret ettikten sonra belediye başkanına: *“Gerek geçen defaki gelişimde gerek bugün Denizli halkının hakkımda gösterdiği hissiyattan mütehassis oldum. Teşekkür ve muhabbetlerimin muhterem halka ıblağını rica ederim. Sizinle fazla konuşmağa hacet görmedim zira hakikati anlamış ve fırkamıza tamamen merbut bir muhit içinde bulunduğumu hissediyorum. Allaha ısmarladık arkadaşlar.”* demiştir. Daha sonra çarşığı gezen Gazi, saat 09.45’te şehirden ayrılmıştır.¹⁶²

2.5. Balıkesir Seyahati (7 Şubat 1931)

Gazi, sabah saat 12.00’de Balıkesir’e gelmiştir. Balıkesir istasyonunda askeri ve mülki erkân ile vatandaşlar tarafından karşılanmıştır. Karşılamanın ardından vilayete giderek validen şehrin sorunları ile ilgili bilgiler almıştır. Sonrasında belediye binasına gitmiş burada CHF yetkilileri, azalar ve şehrin ileri gelenleri ile toplantı yapmış ve belediye seçimlerine katılımın neden az olduğunu sormuştur. Bu soru üzerine temsilciler SCF adına çalışan bazı kimselerin ve bazı tarikat mensuplarının gizli çalışmalar yaparak insanları telkin ve ikna ettiklerini, bunun da seçimlere katılımı etkilediğini söylemişlerdir. Gazi ardından ilçelerden gelen yetkililerle görüşmeler yapmış, Edremit’ten gelen bir kişinin zeytinyağı hakkında verdiği bilgilerden sonra bu ürünün üretimi ve ihracatı için kooperatif kurulmasının gerekli olduğunu ve diğer üreticilerle de iş birliği yapılmasının gerektiğini belirtmiştir. Ardından Türk Ocağını ziyaret etmiş ve burada yaptığı konuşmada milli duygu ve ahlaka dair düşüncelerini ifade etmiştir. O sırada ocakta bulunan bir kişi Balıkesir’de tarikat mensubu olan kişilerin cahil kişiler olduğunu, tekkelerin kapatılmasıyla bunların artık ortalıkta kalmadıklarını, akli başında olan kişilerin bunların arkasından gitmediğini söylemiştir. Gazi söylediklerini şu sözlerle desteklemiştir: *“Halkın saffetinden istifade ederek milletin maneviyatına tasallut eden kimseler ve onların muakkip ve müritleri elbette ki birtakım cahillerden ibarettir. Bunlar Türk milleti için işin teşkil edecek vaziyetlerin hududunda daima amel olmuşlardır. Milletimizin*

¹⁶² “Gazi Hz. Denizli’nin Vaziyet ve İhtiyaçlarını Tetkik Etti”, **Hakimiyeti Milliye**, 6 Şubat 1931, Sayı: 3438, s. 1.

önünde açılan reha ufuklarında fasılasız yol almasına mâni olmağa çalışanlar hep bu müesseseler ve bu müesseselerin mensupları olmuştur. Türk milletinin bunlardan daha büyük düşmanı olmamıştır. Millete anlatılmalıdır ki bunların millet bünyesinde yaptıkları tahribatı hissetmek lazımdır. Bunların mevcudiyetini müsamaha ile telakki edenler Menemen’de Kubilay’ın başı kesilirken lakaydane seyretmeğe tahammül ve hatta alkışlamağa cesaret edenlerle birdir.” Gazi, Türk Ocağı ziyaretinin ardından askeriye gitmiş, Ali Hikmet Paşa ile görüşmüş ve burada akşam yemeği yemiştir. Buradayken Balıkesir öğretmenlerinden oluşan bir heyetle görüşerek onlara kendilerinden beklentilerini söyleyen Gazi, öğretmenlerin yeni nesli yetiştirme ve halkı aydınlatma hususundaki sorumluluklarını dile getirmiştir. Öğretmenlerin bir birlik kurmak ve konferanslar vermek için bina aradıklarını duyunca Türk Ocağı ile birlik olmaları tavsiyesinde bulunmuştur. Ardından Gazi, Balıkesir’den ayrılarak önce İzmir’e ardından saat 16.00’da Ege vapuru ile Antalya’ya doğru hareket etmiştir.¹⁶³

2.6. Antalya Seyahati (10 Şubat 1931)

Gazi 10 Şubat sabahı Ege vapuruyla Antalya limanına gelmiş ve öğleden sonra iskeleye çıkmıştır. Rıhtımda geçeceği yolları dolduran halk tarafından alkışlarla karşılanan Gazi, ilk olarak alay karargahına bir ziyarette bulunmuştur. Askeri teftiş ettikten sonra kumandanlara memnuniyetlerini ifade etmiş ardından hükümet konağına gitmiş ve Vali ile mahalli işler hakkında görüşmüştür.¹⁶⁴ Hükümet konağından sonra belediye ve CHF’yi ziyaret eden Gazi, burada belediye ve fırka azalarıyla ülke meseleleri, seçimler, Antalya’daki iktisadi durum görüşmüş, Antalya’nın ihraç ve ithal ettiği ürünler hakkında malumat alan Gazi, zirai kredi ve satış kooperatifi kurulması hususunda tavsiyede bulunmuş ve akşam saat 18.00’de vapura giderek Silifke’ye hareket etmiştir.¹⁶⁵

¹⁶³ “Büyük Reisimizin Mühim Nutukları”, **Milliyet**, 9 Şubat 1931, Sayı: 1797, s. 1.2; “Gazi Hz. Ege ile Antalya’ya Hareket Ettiler”, **Milliyet**, 9 Şubat 1931, Sayı: 1797, s. 1; Reiscümhür Hz. Balıkesirde Fevkalâde İstikbal Edildiler”, **Yarın**, 8 Şubat 1931, Sayı: 411, s. 5; İis Çanak, “Atatürk’ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Gezisi”, s. 163-164.

¹⁶⁴ “Gazimiz Antalya’da”, **Yarın**, 11 Şubat 1931, Sayı: 414, s. 1.

¹⁶⁵ “Gazi Hz. Silifkeye Hareket Ettiler”, **Yarın**, 12 Şubat 1931, Sayı: 415, s. 3.

2.7. Silifke Seyahati (11 Şubat 1931)

Ege vapuru Taşucu iskelesine saat 13.00'te yanaşmış ve ardından Gazi, Silifke'ye gitmiştir. Burada kendisini karşılayan vatandaşları selamlamıştır. Silifke'de ilk olarak Türk Ocağına gitmiş burada bir süre dinlendikten sonra yürüyerek hükümet konağına gitmiştir. Vali'den genel işler hakkında bilgiler aldıktan sonra önce bir çiftliğe geçmiş burada bir süre kaldıktan sonra tekrar Taşucu'ndaki vapura binerek Mersin'e gitmiştir.¹⁶⁶

2.8. Mersin Seyahati (12 Şubat 1931)

Gazi, Ege vapuru ile Mersin limanına gelince Adana ve Mersin milletvekilleri, valileri, belediye ve CHF reisleri vapura giderek Gazi'yi selamlamışlardır. Gazi, öğle yemeğini vapurda yedikten saat 14.00'te halkın alkışları arasında Mersin'e çıkmıştır. İlk olarak hükümet konağına giderek validen mahalli işler hakkında bilgiler almış ardından belediye, CHF, Gençler Birliği ve Türk Ocağını ziyaret etmiştir. Belediye ve fırkada şehir işleri, iktisadi durum ve fırkanın faaliyetleri hakkında görüşmeler gerçekleştirmiştir. Gençler Birliği ve Türk Ocağında azalarla görüşme yapmış ve Gençler Birliği azalarına aynı maksat için çalışanların ayrı olmamalarını söyleyerek birliğin Türk Ocağına ilhak olması gerektiğini söylemiştir. Saat 18.00'de tren ile Malatya'ya doğru yola çıkmıştır.¹⁶⁷

2.9. Malatya Seyahati (13-14 Şubat 1931)

Gazi, 13 Şubat saat 17.30'da trenle Malatya'ya gelmiştir. Ardından yeni yapılan demiryolu için Başvekil İsmet Paşa'ya kutlama telgrafi çekmiştir. Gazi şehrin yeni yapılan caddesi üzerinde bir gezinti yaptıktan sonra Türk Ocağına gitmiş, burada belediye, CHF azaları ve halk temsilcileriyle Malatya'da üretim, ihracat ve şehrin ekonomik durumu hakkında konuşmuştur. Malatyalılar ise Gazi'nin daha önceki seyahatlerinde dile getirdiği gibi bir kooperatif kurulmasının faydalı olacağını

¹⁶⁶ “Gazi Hz. Dün Silifke'yi Teşrif ve Gece Mersin'e Hareket Buyurmuşlardır”, **Milliyet**, 12 Şubat 1931, Sayı:1800, s. 1.

¹⁶⁷ “Gazi Hz.leri Mersin'de”, **Yarın**, 13 Şubat 1931, Sayı: 416, s. 3.

Gazi'ye bildirmişlerdir. Gazi vali ve maarif müdüründen şehirdeki eğitim faaliyetleri hakkında da bilgi almıştır.¹⁶⁸

Gazi, Malatya'yı görmek ve Malatyalılarla görüşmek için ziyaret süresinin yeterli olmadığını ancak başka bir tarihte ve müsait bir mevsimde belki Başvekil İsmet Paşa ile yeniden gelebileceğini söylemiştir. Ardından demiryollarının önemi ve yeni demiryolunun Malatya'ya katıları hakkında bir nutuk söyleyen Gazi, 14 Şubat gecesi geç saatlerde trenle Dörtöl'a hareket etmiştir.¹⁶⁹

2.10. Dörtöl Seyahati (15 Şubat 1931)

Gazi, 15 Şubat gecesi Dörtöl'a varmıştır.¹⁷⁰ İlk önce askeri görevliler ve halk temsilcileriyle görüşen Gazi, portakal üretimi ve ihracat hakkında bilgi almış, bahçelere giderek ağaçlardaki hastalıklarla mücadele hususunda yapılan faaliyetleri tetkik etmiştir. Buna göre, Dörtöl'da mahsul geçen yıla göre artmış ve fiyatlar iyi durumdadır. Hastalıkları ağaçlarla mücadele ve portakal türünün ıslahı için modern tekniklerle çalışacak kurslar açmaya hazırlanılmaktadır. Gazi, Dörtöl'da gerçekleştirdiği ziyaretlerden sonra saat 16.40'ta Adana'ya hareket etmiştir.¹⁷¹

2.11. Adana Seyahati (16-18 Şubat 1931)

Gazi, tren ile Adana istasyonuna saat 14.30'da gelmiştir. Burada vali, belediye başkanı, milletvekilleri, askeri erkân ve mülki idare amirlerinden oluşan bir heyet tarafından karşılanmıştır. Gazi, önce heyetle tek tek selamlaşmış ve ardından halkı selamlamıştır. Gazi, Vali Vehbi Bey'den şehir hakkında bilgiler aldıktan sonra istirahat için Fahri Bey'in konağına geçmiştir.¹⁷²

Seyahatinin ikinci günü ise belediye binasına giderek burada şehrin ekonomisi ve imar faaliyetleri hakkında bilgiler almıştır. Gazi'ye kooperatifler hakkında bilgi verilmiş ve pamuk tarımının şehir için öneminden bahsedilmiştir. Bunun üzerine Gazi, sadece pamuk tarımı değil yetişebilecek diğer ürünlere de önem verilmesi

¹⁶⁸ "Tarihî Seyahat Devam Ediyor. Gazi Hz. Bugün Malatyada", **Yarın**, 14 Şubat 1931, Sayı: 417, s. 1,3.

¹⁶⁹ "Gazi Hz. Dörtöldä Halka Hitaben Çok Kıymetli Bir Nutuk Söylediler", **Yarın**, 15 Şubat 1931, Sayı: 418, s. 3.

¹⁷⁰ "Reisicümhur Hz.", **Hakimiyeti Milliye**, 16 Şubat 1931, Sayı: 3448, s. 1.

¹⁷¹ "Gazi Dörtöl'da", **Hakimiyeti Milliye**, 17 Şubat 1931, Sayı: 3449, s. 1.

¹⁷² "Gazi Hz. Dün Adana'yı Teşrif Buyurdular", **Milliyet**, 17 Şubat 1931, Sayı: 1805, s. 1.

gerektiğini belirtmiştir. Ardından belediye binasından ayrılıp Türk Ocağını ziyaret etmiş ve 17.15'te trenle Konya'ya hareket etmiştir.¹⁷³

2.12. Konya Seyahati (18 Şubat-1 Mart 1931)

Gazi, 18 Şubat günü Konya'ya gelmiş 19 Şubat günü Ramazan Bayramı olduğundan ziyaret yapmamış ve kendine ayrılan dairede dinlenmiştir. 19 Şubat günü dairesinden ayrılıp CHF binasına giderek bayramlaşma törenine katılmıştır. Burada halkla bayramlaşmış ve onların isteklerini dinlemiştir.¹⁷⁴

Gazi, 21 Şubat günü Konya müzesini ziyaret etmiştir. Burada Mevlana'nın elbiseleri, Türk kumaşları, halılar, tezhip edilmiş kitaplar ilgisini çekmiştir. Ardından müze müdürünün odasında bulunan Mevlana'nın Farsça yazısını Hasan Ali Bey'e tercüme ettirmiştir. Müze tanıtım kartları kendine sunulmuş ve bunların basımının yapıp çoğaltılmasının iyi olacağını söylemiştir.¹⁷⁵ Aynı gün Asari Atika Müzesi'ni gezen Gazi, akşam saat 21.00'da kendisi şerefine verilen baloya katılmıştır.¹⁷⁶

Şehrin muhtelif yerlerine otomobille ziyaretler gerçekleştiren Gazi, halk tarafından yoğun bir ilgiyle karşılanmıştır. Gazi'yle beraber gelen müfettişler de 1929 yılından beri Konya'da yapılanlara ilişkin bilgiler toplamıştır. Bayram tatilinin sona ermesinin ardından Gazi, ziyaretlerine devam etmiştir.¹⁷⁷

27 Şubat günü Gazi'yle birlikte seyahatlere katılan müfettişler Ankara'ya dönmüşlerdir. Seyahatte elde edilen bilgiler ve gözlemler Konya'da rapor haline getirilmiştir. Gazi ise bu raporları hükümete göndererek uygulamaya konulmasını istemiştir.¹⁷⁸

28 Şubat günü CHF binasına giderek azalarla görüşmeler yapıp seçimler hakkında bilgiler almıştır. Burada fırka üyelerinin Türk Ocağındaki gençlerle birlikte hareket etmelerini söylemiş ve fırka programını vatandaşlara anlatmalarının öneminden

---

¹⁷³ "Gazi Hz.", **Vakit**, 18 Şubat 1931, Sayı: 4711, s. 1.

¹⁷⁴ "Gazi Hz. Konya'da", **Cumhuriyet**, 19 Şubat 1931, Sayı: 2440, s. 4.

¹⁷⁵ "Gazi Hz. Konya Müzesinde 3 Saat Süren Bir Tetkikte Bulundular", **Milliyet**, 27 Şubat 1931, Sayı: 1813, s. 1-2.

¹⁷⁶ "Gazi Hz. Dün Şereflerine Verilen Balo'da Bulundular", **Hakimiyeti Milliye**, 23 Şubat 1931, Sayı: 3452, s. 1.

¹⁷⁷ "Gazi Hazretleri Konya'da Tetkikatına Devam Ediyor", **Hakimiyeti Milliye**, 25 Şubat 1931, Sayı: 3454, s. 1.

¹⁷⁸ "Reisicumhur Hz.nin Maiyetlerindeki Müfettişler Ankara'ya Dönüyorlar", **Cumhuriyet**, 28 Şubat 1931, Sayı: 2447, s. 1.

bahsederek: “18 yaşında ve daha yüksek yaşta rey sahibi bütün gençleri fiilen aramızda görmek isteriz. Henüz bu yaşa gelmeyenleri aza namzeti telakki etmek ve onları buna göre hazırlamak lazımdır. Fırkamızın yüksek mefkûresini ve programının esaslarını bütün vatandaşlara anlatmalıdır.” demiştir. Ardından Türk Ocağına giderek burada gençlerle buluşmuş ve sohbet etmiştir.¹⁷⁹ Ertesi gün herhangi bir ziyarette bulunmayan Gazi, odasında dinlenmiş ve akşam vakti Afyon’a doğru yola çıkmıştır.¹⁸⁰

2.13. Afyon Seyahati (2 Mart 1931)

Gazi, saat 13.00’te Afyon’da büyük bir kalabalık tarafından sevgi gösterileri ve yoğun tezahürat ile karşılanmıştır.¹⁸¹

Gazi belediyenin verdiği öğle yemeğine katıldıktan sonra saat 15.00’te halk arasında yürüyerek kolordu kumandanlığı, zabitan yurdu, lise, memleket okuma salonu ve yeni yapılan CHF binasını ziyaret etmiştir. Daha sonra hapishaneyi de ziyaret eden Gazi, hükümet dairesi ve belediyede şehir hakkında bilgi almış ardından Afyon’da yapılması planlanan Zafer Abidesinin resimlerini incelemiştir. Gazi, şehir fidanlığını da gezdikten sonra 18.30’da Ankara’ya hareket etmiştir.¹⁸²

2.14. Tetkik Seyahatleri Sonucu Hazırlanan Rapor

2.14.1. Vergiler

2.14.1.1. Arazi Vergileri

İkinci tetkik seyahatleri sonucunda ekilmesi mümkün olmayan bataklık ve bakımsızlıktan çalılık haline gelmiş yerlerin arazi vergisine tabi tutulduğu ve bunların bu vergiden muaf tutulmaları gerektiği belirtilmiştir. Herhangi bir afet sebebiyle mahsulü zarar gören kişilerden alınan vergiden ise indirim yapılması dile getirilmiştir. Kanunen sadece sel baskını ya da haşerat gibi sebeplerle arazileri zarar görecektir arazi sahipleri için uygulanan bu indirimin kuraklıktan etkilenen arazi sahipleri için de uygulanması istenmiştir. Bu fikrin uygulanması için yapılması

¹⁷⁹ “Büyük Reis Diyor ki”, **Milliyet**, 2 Mart 1931, Sayı: 1816, s. 1.

¹⁸⁰ “Gazi Hazretleri Afyon’a Hareket Ettiler”, **Milliyet**, 2 Mart 1931, Sayı: 1816, s. 2.

¹⁸¹ “Gazi Hazretleri Afyon’da”, **Milliyet**, 3 Mart 1931, Sayı: 1817, s. 1.

¹⁸² “Gazi Hz. Geldi”, **Hakimiyeti Milliye**, 4 Mart 1931, sayı: 3461, s. 1.

gerekenler ise şu şekilde belirtilmiştir: bir bölgede zirai üretimi çok önemli derecede sarsan kuraklık olduğu zaman üreticiler mahalli idarecilere başvuracak ve daha sonra mahalli idareciler tarafından tespit ve bakanlar kurulu tarafından tasdik edilince mevcut durumun derecesine göre o sene için arazi vergisinin bir kısmı veya hepsi affedilecek.¹⁸³

Bu vergide tahrir görmüş olan arazi sahiplerine musakkafat vergisinde olduğu gibi belli bir oranda indirim talebi hakkı verilmesi, yeni tahrir heyetlerinde halkı temsil eden bir sistem olması, verginin iki taksitte ödenmesi, sahibinin bir süre için kullanmasının yasaklandığı arsadan bu süre için vergi alınmaması yapılan tetkikler sonucunda öneri olarak sunulmuştur.¹⁸⁴

2.14.1.2. Musakkafat Vergisi

Musakkafat vergisinde de diğer vergiler gibi indirim yapılması, yeni düzenlemelerle bu verginin alımında uygulanacak yöntemlerin yeninden belirlenmesi, önceki dönemlerden kalan borçların bir kısmının silinmesi gibi düzenlemelerin gerektiği tetkikler sonucunda gözlemlenmiş ve ilgili kurumlara bildirilmiştir.¹⁸⁵ Ayrıca açılacak okul binalarının musakkafat vergisinden muaf tutulmasının eğitim için önemli bir hizmet olacağı belirtilmiştir.¹⁸⁶ Sonunda musakkafat vergisi 1931’de tamamen kaldırılmıştır.¹⁸⁷

2.14.1.3. Kazanç Vergisi

Vergi mükelleflerinden eşit derecede alınan vergiden, mükelleflerin lehine iyileştirme yapılması raporda öneri olarak sunulmuştur. Ayrıca icar yerine gayri safi gelirin vergiye esas olması ve bununla ilgili vergilerde de indirim yapılmasının bu sınıf mükellefler için maddi olarak rahatlama sağlayacağı, ancak beyanname usulünün zorluklarından dolayı 500 liradan, 1000 liraya çıkarılması muvafık görülen maktu vergi mükelleflerinin belirsiz olarak beyanname usulüne tâbi olabilmeleri

---

¹⁸³ CBA, 01005484/600591, s. 2.

¹⁸⁴ CBA, 01005484/600591, s. 3.

¹⁸⁵ CBA, 01005484/600591, s. 4-5.

¹⁸⁶ CBA, 01005484/600591, s. 5.

¹⁸⁷ Eroğlu, “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi”, s. 64.

yolunun kapanmaması gerektiği vurgulanmıştır. Yeni hazırlanacak olan tasarıda hazine gelirlerinin de düşünülmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁸⁸

Rapora göre beyannameye tâbi kalacak mükelleflerin kendi yapacakları hesap üzerinden vergilerini bildirdikten sonra inceleme yapılması için yeni bir usul gereklidir. Beyannameleri inceleyecek memurun mükellef aleyhine bir şey gördüğü zaman bunu bizzat düzeltmemeli ve bu işi bir heyet yapmalıdır. Mükellef aleyhine tek bir memurun karar vermesi engellenmeli, beyannamesini hazine aleyhine yapmış olan bir ticarethanenin kendi gösterdiği yanlış miktar üzerinden de bunu bulacak memurla uyuşmasına engel olmamalıdır. Böylece mükellef keyfi muameleye uğramayacak, hazine hukuku korunacaktır. Bunun hiç olmazsa İstanbul, İzmir, Adana, Mersin, Samsun, Ankara, Konya gibi yerlerde uzman ve memurdan oluşan bir heyetin olması hazine hukuku noktasından çok faydalı olur. Büyük ticarethanelerin, şirket ve bankaların beyannameleri ticaret işlerinden anlayan bir kişi ile malî uzmanlardan oluşan bir heyet tarafından incelenmelidir. Beyannameli kazanç vergisi işinin hassas, devamlı ve itinalı bir teftiş ile mümkün olabileceği raporda öneri olarak yazılmıştır.¹⁸⁹

Yeni tasarıda, on beş lira aylık ya da elli kuruş yevmiyeli rençperleri kapsam dışında bırakan muafiyetin yirmi iki buçuk lira aylık veya yetmiş beş kuruş yevmiyelileri de kapsamı ve bundan istifade edecekler arasına amelenin de konması ve az kazançla çalışan vatandaş için de bir düzenleme yapılması gerektiği belirtilmiştir.¹⁹⁰ Elde, sırta, başta yakacak ve yiyecek satanlara ait muafiyetin, okuyan ve yazan satıcıları da kapsamı gereklidir. Serbest meslek erbabı, doktor, avukat, ressama ait vergilerin beyanname tarzından çıkarılarak yeni tasarıdaki şekle sokulması önemle üzerinde durulacak bir konu olarak raporda yazılmıştır. Bunlar ülkenin her tarafında en çok sesi işitilen, bütün halk tabakaları ile daima temas eden sınıf olarak tanımlanmıştır. Özellikle doktorlar mevcut beyanname usulünde verdikleri az vergiden bile şikâyet ederlerken yeni düzenlemelerle birçok farklı vergiye tâbi olduklarından ve şöhretleri derecesinde ayrıca maktu bir vergi ile mükellef kılınırlarsa psikolojik ve politik olarak devlet zarar görebilir. Bu işi halletmek için ya karışık olan yeni teklif tarzından vazgeçilerek beyanname usulünün devam ettirilmesi ya da daha hafif,

¹⁸⁸ CBA, 01005484/600591, s. 5.

¹⁸⁹ CBA, 01005484/600591, s. 6.

¹⁹⁰ CBA, 01005484/600591, s. 6.

mesela yalnız muayenehane karinesiyle birlikte tasarıya eklenerek maktu vergiye tâbi kılınması bu işin çözümü olarak raporda sunulmuştur.¹⁹¹

Müteahhit ve tacirlerden alınacak yeni kazanç vergisinin, yeni tasarıda önemle üzerinde durularak yapılması gereklidir. Toplamı belki 500.000 liraya yaklaşık olacak olan bu verginin yeni usul yüzünden büyük zorluk ve şikâyetlerle karşılanacağı ihtimalinden bahsedilmiştir. Bundan dolayı yeni düzenlemede bu esas göz ardı edilmemelidir. Emsali tespit edecek muhtelif vekâletleri temsil eden komisyonun kararı kesin olmamalıdır. Bu karar, vatandaşlardan alınacak verginin toplamında etkili olacağı için yüksek bir otoritenin yani icra vekilleri heyetinin incelemesinden ve onayından geçmelidir. Bazı durumlarda ülke 3 ya da 4 bölgeye ayrılarak her biri için ayrı karar konmalıdır. Mesela İstanbul'daki kolordunun et tedarikçisi ile Erzurum'daki askerin et tedarikçisi aynı vergi emsaline tâbi olamaz. Musakkafat vergisi için de önerildiği gibi özel okul açacaklardan kazanç vergisi alınmamasının eğitime teşvik için faydalı olacağı raporda öneri olarak yazılmıştır.¹⁹²

Günümüzdeki gelir vergisine benzeyen kazanç vergisinde ilerleyen yıllarda çeşitli düzenlemeler yapılmış ve gelir ve kurumlar vergisinin yürürlüğe girdiği 1950'ye kadar yürürlükte kalmıştır.¹⁹³

2.14.1.4. Muamele Vergisi

İhracat vergisinin komple kaldırılması raporda uygun bulunmuştur. Vergi nispeti aynı kaldığı halde mevcut sorunlar düzelmezse bütün sıkıntı ve şikâyetler devam edeceği belirtilmiştir. Mesela ülkede üretilen zeytinyağları muamele vergisi verdikleri halde aynı yağdan yapılan sabunlar da aynı nispette vergi vermekte ve yağa ait vergiler çıkarılmamaktadır. Bunun gibi Türkiye'de yapılan iplikler için muamele vergisi alındıktan sonra o iplikle yapılan kumaş veya bezler için de iplik vergisi alınmadan muamele vergisi alınmaktadır. Eğer bu kumaştan dâhili bir imalathanede hazır elbise yapılırsa vergi üç katına çıkmaktadır bu durum imalatçı esnafı zor durumda bırakmaktadır. Bu yüzden artan maliyet fiyatı pahalılığa sebep olmaktadır. Dâhilî muamele vergisinde, mükellefin vergi miktarını belirlerken,

¹⁹¹ CBA, 01005484/600591, s. 6.

¹⁹² CBA, 01005484/600591, s. 7.

¹⁹³ Eroğlu, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi", s. 75.

memurun şahsi takdirinin etkisi çoktur ve bunun önüne geçilmelidir. Yeni muamele vergisi kanunu, bu şikâyet mevzularını tamamen ortadan kaldıracak esasları kapsamadıkça bu verginin olduğu gibi devam etmesi hem iktisadî hem de dâhilî siyaset konularına zarar verebileceği raporda belirtilmiştir.¹⁹⁴

İthalî gümrükten muaf tutulan maddelerin ithalat muamele vergisinden de muaf tutulduğu gibi ithalinde hafif veya ağır gümrüğe tâbi tutulan maddelerin dahi aynı himaye fikriyle orantılı surette yüzde iki, dört, altı nispetleri üzerinden derecelendirilmiş bir ithalat muamele vergisine tâbi tutulması uygun bulunmuştur. Bu takdirde ülkeye girerken az muamele vergisi veren bir maddeden dâhilde imal olduğu zaman daha fazla vergi almak uygun olmayacağı için dâhilî muamele vergisini de aynı mallar için aynı nispetlerde derecelendirilmiş bir usule tâbi kılmak uygun görülmüştür.¹⁹⁵

Eski kanunda muamele vergisi sadece teşvik-i sanayi kanunundan faydalanan sanayi esnaf için kaldırılmış ancak yeni düzenleme ile bütün sanayi esnafının muaf olması gerektiği belirtilmiştir. Bu durumda sanayi esnafı kazanç ve musakkafat vergisi de vermektedir. Buna göre mevcut vergilerine ilaveten yeni bir vergi eklenmiş olmaktadır.¹⁹⁶

Mevcut kanuna göre fabrikalarda yapılan ekmek, kitap, risale ve gazeteler muamele vergisinden muaftır. Ancak yeni yapılan bir düzenlemeye göre tekrar verginin kapsamına alınmıştır. Bu ürünlerin tekrar vergiden muaf tutulması raporda belirtilmiştir. Bütün durumlar göz önüne alındığında dâhilî muamele vergisi belirtilen kazanç üzerinden alınmalıdır.¹⁹⁷

Halkın ödemekte güçlük çektiği muamele vergisinin 1927-1931 yılları arasındaki bütün borçları tetkik seyahatleri sonucunda silinmiştir.¹⁹⁸ 21 Temmuz 1931’de yapılan bir değişiklikle vergilendirmede sanayicilere kolaylık sağlanmış, ancak 1934’ten sonra devlet ihtiyaçlarının artmasına paralel olarak sanayi kesiminin de vergi oranı artırılmıştır.¹⁹⁹

---

¹⁹⁴ CBA, 01005484/600591, s. 8.

¹⁹⁵ CBA, 01005484/600591, s. 10.

¹⁹⁶ CBA, 01005484/600591, s. 10.

¹⁹⁷ CBA, 01005484/600591, s. 10.

¹⁹⁸ CBA, 01005483/766065, s. 18.

¹⁹⁹ Nedim Sarıgözel, “Türkiye’nin 1929 Dünya Ekonomik Krizine Karşı Aldığı Mali ve Ticari Tedbirler”, *OPUS International Journal of Society Researches*, Cilt: 18, Sayı: 43, (2021), s. 7062.

2.14.1.5. Sayım Vergisi

Yapılan tetkiklere göre; sayım vergisi ve hayvanlardan alınan vergilere yapılan düzenlemelerden halk memnun kalmıştır. Ayrıca hayvan yetiştirmenin teşvik edilmesi özellikle bütün Batı Anadolu’da son sene yapılan hayvan ihracatı sayesinde memnuniyetle karşılanmıştır.²⁰⁰

2.14.2. Gümrük İşleri

Seyahatin yapıldığı dönem ihracatın %75’i İzmir ve Mersin limanlarından yapılmaktaydı. Bu limanların tetkik mıntıkası alanı içerisinde bulunması gümrük işleri hakkında önemli noktalara değinilmesi konusunda yardımcı olmuştur. Birinci seyahat raporunda İstanbul limanına ait olarak tespit edilen gümrük meselelerine ilişkin hususların bu limanlarla ilgili hususlarda da geçerli olduğu raporda belirtilmiştir.²⁰¹

Lozan Antlaşması’na göre Türkiye vergileme hususunda bazı hükümlerle kısıtlanmıştır. Bu kısıtlayıcı hükümlerin kalkması ise 1928’de gerçekleşmiştir ve Türkiye bu tarihten itibaren gümrük vergileri koyabilmiştir.²⁰²

Tetkik seyahatleri sırasında tespit edildiğine göre eski anlaşmalara göre yapılan tarifelerden kurtulduktan sonra elde edilen yeni tarifelerin yaptığı iyileştirme her yerde hissedilmiştir. Ancak aynısı veya daha iyisi ülkede yetişmeyen birçok ürün gümrük vergisine tabi olarak ülkeye girmektedir. Bu durum hayat pahalılığına sebep olmaktadır. Diğer taraftan ülke ve vatandaşlar için çok da önemli olmayan maddelerin gümrükleri daha fazla oranda artırılabilceği belirtilmiştir. İzmir Ticaret Odası’nın bir isteği olan bu nokta göz önünde tutularak tarifenin bir kez daha gözden geçirilmesi gerektiği raporda öneri olarak yazılmıştır.²⁰³

İthalat tüccarlarının çok şikâyetçi oldukları bir nokta gümrüğün belirlediği tarife üzerinden verilen vergiden, birkaç yıl sonra yapılan bir müfettiş incelemesiyle, daha

²⁰⁰ CBA, 01005484/600591, s. 11.

²⁰¹ CBA, 01005484/600591, s. 11.

²⁰² Mutlu, *Tanzimattan Günümüze Türkiye’de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi*, s. 132.

²⁰³ CBA, 01005484/600591, s. 11.

fazlasının istenmesi ve bu farkın tahsili için cebrî takibat yapılmasıdır. Bu durum, ithalat ticaretinde istikrarı bozduğu için bu maddenin kaldırılması istenmiştir.²⁰⁴

Yeni gümrük kanununa göre tüccar ile gümrük arasında çıkacak anlaşmazlıkların çözüm yollarının uzun sürmesinden kaynaklı şikâyetler olmuştur. Kanun gereği, çıkan anlaşmazlıkları halledecek makamların işlerini yerine getirmemektedir. Bu mahiyetteki anlaşmazlıkların daha hızlı çözüme kavuşturulmasının gerekliliği belirtilmiştir.²⁰⁵

İzmir rıhtımının taşıma araçlarının eksiklikleri de da raporda yer bulmuştur. Birçok esnaf gerekli ekipmanların olmamasından dolayı zarar ettiği hususunda şikâyet etmiş ve bu durum rapora yansımıştır. Taşıma vasıtalarının temini masraflı olduğu için çok gerekli olmasına karşılık temin etmekte geç kalınabileceği öngörülmüştür. Teşviki sanayi kanunu gereğince gümrükten muaf olan 16 numaradan yukarı ipliklerin numaralarını ölçmek için lazım olan nihayet 100 lira kıymetindeki bir âletin bile gümrükte olmadığı ve bu yüzden tartışmaların yaşandığı belirtilerek gerekli malzemelerin bir an önce temin edilmesi raporda istenmiştir.²⁰⁶

Raporda Ege iktisat bölgesinde sanayinin gittikçe arttığı, bu sebeple ithal yedek parça ihtiyacının da her gün arttığı; bu parçaların tarifeye uygunluğunu denetlemek için gümrükte bir tek fen memurunun olduğu ve bir kişinin bu iş için yeterli olmayacağı belirtilmiştir. Öyle ki iş sahipleri bazen ithal ürünler için değer tespitini yapmak için ücreti karşılığında dışarıdan bilirkişi veya fen memuru getirtmektedir. Bu durumun çözülmesi için gerekli gümrüklerde değer tespiti yapacak memurların yetiştirilmesi ve görevlendirilmesi raporda belirtilmiştir.²⁰⁷

Tetkik seyahatleri sırasında, transit eşya taşımacılığı konusunda da birçok sorun tespit edilmiştir. Transit eşya için ayrı depolar olmadığı ve bu yüzden transit işlerinin her gün bir parça daha azaldığı hatta Türk limanlarına ait transit eşyanın son zamanlarda civardaki yabancı adaların gümrüklerine verilmekte olduğundan bahsedilmiştir.²⁰⁸

---

²⁰⁴ CBA, 01005484/600591, s. 11.

²⁰⁵ CBA, 01005484/600591, s. 12.

²⁰⁶ CBA, 01005484/600591, s. 12.

²⁰⁷ CBA, 01005484/600591, s. 12.

²⁰⁸ CBA, 01005484/600591, s. 12.

İhraç edilecek yaş ve kuru meyvelerin etiketlenmesi ve ambalajı için gümrüksüz ithal edilecek kutu, sepet, silefon kâğıdı, bant, etiket gibi maddeler için bırakılacak depozitolar ve bunların geri alınması konusunda da çok şikâyet gelmiştir. Zeytinyağı varilleri için verilen depozitoların geri alınmasında yaşanan güçlük ve depozito yüzünden kaybedilen paralar konusunda şikâyetler oldukça fazladır. Gereksiz gibi görünen bu işlerin dış ticareti korumak için vakit kaybedilmeden çözümünün gerektiği raporda vurgulanmıştır.²⁰⁹

Ülkeye ithal edildiği için gümrükten muaf olan fenni gübreler, bağlara lazım olan potasyum gibi maddelerin torbalarından gümrük vergisi alınmasının doğru olmadığı ve bunun çözülmesinin gerekliliği önem arz etmektedir. Ayrıca İzmir liman işlerinin liman körfez inhisarı, rıhtım şirketi ve gümrük hamal teşkilatı gibi üç ayrı teşekkül tarafından görülmesinden ortaya çıkan sorunlar belirtilmiştir. Bu sebeple işlerin hem pahalı olduğu hem de zor yapıldığı belirtilmiş aynı durumun İstanbul limanı için de geçerli olduğu raporda yazılmıştır.²¹⁰

Birinci ve ikinci seyahat raporlarında gümrük işlerine dair yazılan noktalardan başka temas edilemeyen daha birçok düzenlemenin gerekli olduğu tahmin edilmiştir. Devletin mali ve iktisadi gücüne etkisinin büyük olan gümrüklerin ve gümrük işlerinin büyük bir mesele olarak ele alınması ve düzeltilmesi gerektiği raporda vurgulanmıştır.²¹¹

2.14.3. Damga Kanunu

Malî kanunlar çıktıktan sonra çeşitli başlıklar altında yeni düzenlemeler yapılmaktadır. Bu düzenlemelerden bazıları mevcut kanunları dahi geçersiz kılan niteliktedir. Mükelleflerin haklarına zarar veren bu düzenlemeler, memurların çalışmasını zorlaştırmakta ve farklı yorum ve uygulamalara neden olmaktadır. Halkın mali kudretine zarar veren ve aynı zamanda hükümete olan itimadını zedeleyen bu uygulamaların önüne geçilmesi için malî kanun yayımlandıktan sonra uygulamada farklılıklar yol açmasına sebep olacak hususlara ilişkin yasal düzenlenmeler

---

²⁰⁹ CBA, 01005484/600591, s. 13.

²¹⁰ CBA, 01005484/600591, s. 13.

²¹¹ CBA, 01005484/600591, s. 13.

yapılması ve bu hususların bertaraf edilmesi için yeni düzenlemeler yapılması raporda öneri olarak yazılmıştır.²¹²

2.14.4. İdari, Adli ve Mülki Teşkilat

Yapılan tetkiklere göre; hükümet teşkilatlarının ve görevlilerinin yetki ve vazifelerinin artırması gerekmektedir. Tetkik raporlarına göre ülkedeki vilayet sayısı fazladır. Öyle ki mevcut vilayetleri idare edecek yeterli vali ya da başkan bulunamadığı tespit edilmiştir. Özellikle vilayet taksimatında görülen mahzurlar raporlanmış ve bazı vilayetlerin ondan fazla bazılarının iki kazalı olması eleştirilmiştir. Çok vilayetin mahallî bütçeler ve umumî bütçe için de zarar olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple mevcut vilayetlerin sayısının mümkün olduğu kadar azaltılması, tasarruf edilecek paranın umumî müfettişliklere gönderilmesi ve büyüyecek vilayetlere vali muavinleri tayini yapılması istenmiştir. Bu suretle valiler merkez kazası kaymakamlığı vazifelerinden ve ikincil işlerin yapılmasından kurtularak serbest fikirle vilayetin umumi ve mahalli işlerine hızlıca çözüm aramak için vakit bulmuş olacaktır. Tasarrufun derecesi çok olursa, vilayetlerin genişlemesiyle beraber hükümet teşkilatını halka doğru götürmek için nahiye teşkilatının artırılması için de bundan faydalanılabilecektir. Vilayetlerin azaltılması sayesinde bazı yerlerde yeterli sayıda olmayan vekâletlere ait başkanların ve memurların tamamlanması için de önlem alınması raporda istenmiştir.²¹³

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yerel yönetimler ve mülki idare teşkilatlanması ile ilgili yenilikler yapılmamıştır. Tetkik seyahatleri ile bu teşkilatlanmadaki aksaklıklar yakından incelenmiş, şikâyetler değerlendirilmiş ve değişiklik yapılmasına karar verilmiştir. 1933 yılında bazı yerler il statüsünden çıkarılmıştır. Ekonomik krizin etkilerinin en çok hissedildiği bu yıllarda, vilayetlerden istenilen kendi giderlerini karşılayıp merkezi bütçeye yük olmamaları hatta mümkünse destek vermeleri şeklindeydi. Ayrıca bu yıllarda vali ve eğitim, sağlık, güvenlik konularına başkanlık edecek yetişmiş kişi bulmakta zorlukların yaşanması illerin lağvedilmesinde etkili olmuştur.²¹⁴

²¹² CBA, 01005484/600591, s. 14.

²¹³ CBA, 01005484/600591, s. 15.

²¹⁴ Osman Kubilay Gül, "Tek Parti Dönemi Mülki İdarede Yapılanma Çalışmaları", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 1, (2016), s. 143-147.

Raporda vali atamalarında iradesi ve mühim işleri başarma kabiliyeti yüksek olan, rakipleri arasında kendisini gösteren, yüksekokulda eğitim almış ve tecrübeli insanların tercih edilmesi ifade edilmiştir.²¹⁵ Valilerin ordudan başka bütün devlet teşkilatının başı olması gerektiği de belirlenmiştir. Vali görevli olduğu vilayetteki bütün işler üzerine nüfuz sahibi olacak şekilde yetkilendirilmelidir. Hatta Adliye Vekilinin, icra kuvvetini teşkil eden hükümetin bir unsuru olduğu ve valinin her vekil gibi Adliye Vekilini de temsil ettiği, böyle bir durumda valinin adli teşkilat üzerinde de adliye vekilinin haiz olduğu yetkileri kullanabileceği belirtilmiştir.²¹⁶ Özellikle adli işlerde çalışan devlet memurlarının bakanlığa bağlı olduklarından valinin emirlerini yerine getirmedikleri, bu durumun savcılık ve valilik arasında bir nüfuz mücadelesine dönüştüğü vurgulanmıştır. Daha sonra iller kanununda yer alan “*Adli idare Müstesnadır*” ifadesi değiştirilerek bu durumun önüne geçilmeye çalışılmıştır.²¹⁷

Tetkik seyahatlerinde dikkat çeken konuların başında gelen il yönetimlerindeki aksaklıklar ilerleyen süreçte giderilmeye çalışılmıştır. Vali illerde güçlendirilerek taşra yönetimleri de kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Memurların, memuriyete yakışmayacak davranışlar sergileyince, uyarı ve kınama cezalarının verilmesinde direk vali görevlendirilmiştir. Memuriyetten atma işi yine mahkemelere bırakılmıştır. Yine bakanlıklara direk bağlı olarak çalışan memurlar üzerinde valinin bir yaptırımı yoktur. Böylece memurların bakanlıklara bağımlılığı devam etmiş ama valinin de etkileri artırılmıştır. Vali yetkileri artırarak merkez ve taşra teşkilatlarında çalışan memurların kendilerine çeki düzen verip işlerini aksatmadan yapması sağlanmaya çalışılmıştır. Bakanlıklara bağlı çalışan memurların ise bağlarına dokunulmamıştır. İl idaresi kanunu madde 15’te yapılan değişiklik ile valiye, il ve taşradaki müdürler ve onların altında çalışan memurlar hakkında uyarı ve kınama cezası, gerekli görürse başarı ve takdir belgesi verebilme yetkisi verilmiştir. Bu madde sadece sivil memurlara yönelik olup adliye ve askeriye bu durumun dışında bırakılmıştır. Kendilerini bakanlık memuru olarak gösterip valilerin, amirliğini kabul etmek istemeyen diğer sivil memurların da bağımsız olarak iş yapmalarının önüne geçilmiştir. Valiye görevi başında keyfi davranması, iş yapmaması, adam

²¹⁵ CBA, 01005484/600591, s. 17.

²¹⁶ CBA, 01005484/600591, s. 15-16.

²¹⁷ Yıldız, “Atatürk’ün Direktifleri ile Türk İdare Teşkilatı ve Taksimatında Bir Reform Girişimi: 1931 Dahiliye Vekaleti Raporu”, s. 156.

kayırmacılık, iltimas, görevi kötüye kullanma gibi suçları işlemesi veya yaptığı işe uygun olmaması durumunda askeri ve adli personeli ilgili bakanlığa bildirme hakkı verilerek güçleri il yönetimindeki bütün memurlar üzerinde artırılmaya çalışılmıştır.²¹⁸

2.14.5. Umumi Müfettişlikler

Daha önce Osmanlı Devleti'nde de bulunan umumi müfettişlik kurumu, 1927 yılında tekrar uygulanmış ve 1952 yılına kadar görev yapmıştır. Umumi müfettişlikler kuruldukları bölgelerde hükümetin bir anlamda denetim mekanizması gibi görev yapmışlardır.²¹⁹

Tetkik raporuna göre umumi müfettişlik için ülkenin, iktisadi, siyasi ve idari olarak birbiriyle ilişkili olan iller baz alınarak 5 ile 7 arası bir bölgeye bölünmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu müfettişliklerin görev ve sorumlulukları ise asayiş, emniyet ve siyasi konularla sınırlandırılmalı, bakanlıklara ait işleri ve mevcut kanunların durumunu incelemelidir. İncelemelerini hem hükümetin hem halkın ihtiyaçları ışığında yapmalıdır.²²⁰ Ayrıca yıl içerisinde umumi müfettişlerin iki, vali ve kaymakamlar ise birkaç defa bölgelerinde inceleme yapmalıdır.²²¹

Tetkik seyahatleri sonucunda, Dâhiliye Nezareti, umumi müfettişlik görevini yeniden teşkilatlandırmıştır. Ülkeyi 3 farklı bölgeye ayırıp ihtiyaçlarına göre yetkilerin artırılmasına karar verilmiştir. İlerleyen yıllarda ülkede meydana gelen gelişmeler göz önüne alınarak bu plan uygulanmıştır.²²²

2.14.6. Eğitim

Tetkik seyahatleri sonucunda görülmüştür ki Adana erkek öğretmen okulunda Nusayri öğrenci sayısı Türk öğrencilere göre çoktur. Türklerden başka unsurlara mensup olan bu öğrenciler ileride öğretmen olarak Türk okullarında eğitim verecektir. Nusayriler, diğer okullardaki sayılarına bakıldığında, Türklere göre

²¹⁸ Yıldız, "Atatürk'ün Direktifleri ile Türk İdare Teşkilatı ve Taksimatında Bir Reform Girişimi: 1931 Dahiliye Vekaleti Raporu," s. 170.

²¹⁹ Yıldız, "Atatürk'ün Direktifleri ile Türk İdare Teşkilatı ve Taksimatında Bir Reform Girişimi: 1931 Dahiliye Vekaleti Raporu," s. 167.

²²⁰ CBA, 01005484/600591, s. 17.

²²¹ CBA, 01005484/600591, s. 18.

²²² Yıldız, "Atatürk'ün Direktifleri ile Türk İdare Teşkilatı ve Taksimatında Bir Reform Girişimi: 1931 Dahiliye Vekaleti Raporu," s. 168.

çocuklarını okula daha çok göndermektedir. Bu durumda bakanlığın ileride ortaya çıkabilecek sorunlar karşısında çözüm yolları üretmesi gerektiği raporda ifade edilmiştir. Raporda Türk milletinin içinde yaşayan farklı milletlerin eğitim hayatlarının nasıl devam etmesi gerektiği, Türk'ten başka milletlerden öğretmen seçmenin doğru olup olmadığı, bu doğru değilse öğretmen olmuş insanların ve okulda okuyanların nasıl değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin sorular sorulmaktadır. Bir diğer husus ise Millet Mekteplerinin durumudur. Rapora göre Millet Mekteplerine devam edenlerin sayısı azalmıştır. Bu durumun en önemli sebepleri ise yaşanan siyasi olaylar ve eski harf propagandalarıdır. Nitekim bu konuda bir tedbir alınması gerektiği önerilmiştir. İlköğretim okullarındaki birleştirilmiş sınıf uygulamalarının da değiştirilmesi gerektiği ve bu tip okullarda bilgilerin kısa sürede unutulduğuna dair şikâyetler geldiği belirtilerek günde 3 saat eğitim vererek yarı zamanlı okullara geçmenin mümkün olup olmadığı hususunda Milli Eğitim Bakanlığı'ndan bilgi alınması istenmiştir.²²³

Tetkikler sırasında okul kitaplarına ilişkin hususlar da değerlendirilmiştir. Buna göre kitaplarda anlatılanlarla hayatı öğrenmeye çalışan gençler bunun yeterli olmadığını düşünmektedir. Üniversitede eğitim verenler ve öğretmenler sözleri ile öğrencileri hayata hazırlamalıydı. Kitap yazarlarının ya da anlatıcıların taraflı olması nedeniyle öğrenciler hayata atıldıklarında ortama uyum sağlamakta zorlanmaktaydı. Böyle bir durumda millî şuuru eksik, görevlerini bilmeyen ve zamanında yerine getirmeyen bir nesil yetişiyordu. Bu durumlar göz önünde bulundurularak eğitim işlerinin çağdaştırılması gerektiği raporda Milli Eğitim Bakanlığı'ndan istenmiştir.²²⁴

2.14.7. Sağlık

Seyahat edilen yerlerde özellikle salgın hastalıkların durumu incelenmiştir. Sıtma hastalığı ile mücadelede olumlu sonuçların ortaya çıktığı görülmüştür. Su işleri ile ilgili konularda sağlık ve bayındırlığa ilişkin kurumların bir arada çalışmaları bu konuda ortaya çıkacak sorunların çözümünde gerekli görülmüştür. Su mühendislerinin, Sağlık Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen suyla bulaşan hastalıklarla mücadele işlerinde kendi bölgelerinde Sağlık Bakanlığı çalışanlarına yardım etmeleri mücadeleyi daha etkili hale getirmiştir. Özellikle yaygın olarak

---

²²³ CBA, 01005484/600591, s. 25.

²²⁴ CBA, 01005484/600591, s. 26.

beslenen mandalar için açılan su çukuru ve ayaklarının yaptığı su birikintilerinde sıtma hastalığını yayan sivrisineklerin türediği tespit edilmiştir. Bu tip yerlerin derhal ıslah edilmesi için muhtarlar ve diğer görevlilerin beraber çalışması sonuca ulaşmayı hızlandıracak bir faaliyet olarak görülmüştür.²²⁵

Sağlıkla ilgili bir diğer önemli husus ise frengi hastalığı olmuştur. Açık fuhuş evlerinin kapanmasından sonra fuhuş mahalle aralarındaki izinsiz evlerde yapılmıştır. Adana’da fuhuş yerleri kapanmadan önce ayda 5 yeni frengili hasta tespit edilmekteyken fuhuş evleri kapandıktan sonra 17 hasta bulunmuş ve daha sonra bu sayı ayda 25’e yükselmiştir. Bu tip evlerin tespit edilmesi ve halk sağlığı için bir an önce kapatılması gerektiği tespit edilmiştir.²²⁶

Samsun, İstanbul, İzmir, Mersin, Adana, Zonguldak gibi amele, işçi ve hamalların yoğun olarak çalıştıkları yerlerde Sağlık Bakanlığı’nın teşkilatlanmasının arttırılması gerekli görülmüştür. Yürürlükteki Hıfzıssıhha Kanunu’nun amele kullanan işletmelerde doktor bulundurulmasını zorunlu tuttuğu hatırlatılarak bu işlemlerin takip edilmesi gerektiği üzerine durulmuştur. Ayrıca hükümet ve belediyelerin, bebekler için mama, doğum evleri, çocuk yuvaları ve çalışan anneler için çalışma zamanlarında çocuklarını bırakabilecekleri kreşleri yeterli miktarlarda ihtiyaç olan yerlere açmaları belirtilmiştir.²²⁷

1920-1939 yılları arası sağlık teşkilatı özellikle salgın hastalıklar mücadele büyük önem vermiştir. Sıtma oranı %50’den %11’e düşmüş, 49 kanun, 2 kararname, 12 tüzük ve 21 yönetmelik çıkarılmıştır. 1923’te 3 olan devlet hastanesi sayısı 1930’da 36’ya 1935’te 43’e yükselmiştir.²²⁸ Sağlık Bakanlığına ayrılan bütçe ise 1923 yılında 3.038.226 lirayken 1930’da 4.502.216, 1938’de ise 7.901.780 liraya yükselmiştir.²²⁹

2.14.8. Bayındırlık

Seyahat raporunda bayındırlık hususunda üzerinde önemle durulan konu yollardır. Bu konuda yapılan incelemelere göre demiryollarının ilk inşası konusunda yaşanan sıkıntılar ve zorluklar aşılmıştır. İnşası devam eden Sivas-Erzurum hattının ardından

²²⁵ CBA, 01005484/600591, s. 27.

²²⁶ CBA, 01005484/600591, s. 27.

²²⁷ CBA, 01005484/600591, s. 27.

²²⁸ Gül, “Atatürk Dönemi Sağlık Politikası”, s. 252-254.

²²⁹ Hikmet Zeki Kapıcı, *Arşiv Belgeleri Işığında Atatürk Dönemi Sosyal Yardım Bakanlığı Teşkilat ve Faaliyetleri*, Ankara, Tiydem Yayıncılık, 2015, s. 33.

Ergani-Diyarbakır hattının yapılmasına başlanabileceği belirtilmiştir. Mersin ve Samsun limanlarının zaman kaybedilmeden inşası yapılmalıdır.²³⁰ Demiryolu yapımı için ayrılan senelik para azaltılarak ve yıllık 18.000.000-19.000.000 lira bütçeden ayrılarak, 12 yıl içinde bitirilebileceği öngörülmüştür. Böyle bir program gerektiği gibi yapılırsa, yapılmakta olan ve yapılacak olanların hepsi hesap edilerek demiryolu işlerinin başlama senesi olan 1925'ten 1942'ye kadar limanlardan başka 2.800 kilometre demiryolu yapılmış olacaktır. Bu durum 18 sene zarfında günde 400 metreden fazla demiryolu yapmak anlamına gelmektedir. Bu sonuca ulaşmak için ise 12 yıl içinde her sene 20.000.000 lira bir bütçe ayırmak gerekmektedir.²³¹

Bayındırlık işlerinin diğer önemli konusu ise karayollarıdır. Şehir içi ve şehirlerarası yolların yapılması gerektiği tetkik raporunda vurgulanmış, bunun için de günde 1 kilometre yol ve 2 kilometre köprü yapımı programı yapılıp uygulanabilirse başarılı olunacağı ifade edilmiştir. Seyahatler esnasında, her ilde büyük bir sorun olarak ya bir bataklık ya da bir sel tahribatı olayına denk gelinmiştir. Bu işlerin bir an önce çözülmesi ve halka ne zaman yapılacağının söylenmesi, içme ve sulama suyu için her sene belli bir miktarda para ayrılıp bu konuda adımlar atılması gerektiği ifade edilmiştir.²³²

Seyahatler sırasında bayındırlık faaliyetlerine ilişkin diğer hususlar da incelenmiş ve buna göre sorun ve çözüm yolları önerilmiştir. Tetkik raporuna göre bu hususlar şu şekilde özetlenebilir: Nazilli ilçesinin kuzeyinden başlayıp denize kadar olan bütün Menderes vadisi büyük bir tarım üretim sahasıdır ancak bu sahanın en büyük sorunu, üretilen ürünlerin uygun bir yol olmadığından İzmir limanına götürememesidir. İzmir-Aydın demiryolunun taşıma ücretleri oldukça pahalıdır. Bunun sebebi ise Lozan Antlaşması'ndan sonra bu hattı işleten İngiliz şirketiyle yapılmış olan sözleşme gereğince hattın savaş zamanı Osmanlı hükümeti tarafından işletildiği devreye ait devlet borcunun, işletme gelirlerinden kapatılacak olmasıdır. Bu sebeple taşıma ücretlerinin düşürülmesi zor görünmektedir. Bu durumda taşıma ücretlerini çözümlenin yolu ise Nazilli-Aydın-İzmir anayolunu yaz ve kış aylarında kamyonların kolayca gidip geleceği şekilde yapılmasıdır. Yaz mevsiminde yollar kötü bile olsa kamyon nakliyatı yapılmaktadır. Bu sebeple şirket yaz aylarında ürün taşıma

---

²³⁰ CBA, 01005484/600591, s. 59.

²³¹ CBA, 01005484/600591, s. 60.

²³² CBA, 01005484/600591, s. 61.

fiyatlarında esneklik yapmalıdır. Aydın demiryolu müsait şartlarla hükümet tarafından satın alınabilir. Bu demiryolundaki istasyon rıhtımları ve tünel yükseklikleri devlet demiryolları bünyesindeki vasıtaların geçmesi için uygun değildir. Bu hat Doğu Anadolu hattına bağlansa bile aktarmasız nakliyat yapmak imkânsız gözükmektedir. Menderes vadisinden ufak çaplı da olsa Yunan adalarına tarım ürünü ve hayvan ihracatı için Kuşadası'na iskele yapılmalıdır. Bu işten dolayı Kuşadası ilçesi Aydın iline bağlanmalıdır.²³³ Menderes vadisinde yapılmakta olan Nazilli ve Horsunlu sulama kanallarının inşaatı bölge halkı tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Bayındırlık müfettişinin ve sağlık müsteşarının raporlarına göre burada başlanan sulama kanalı projesi bitince bölgede tarım üretimi artacaktır. Kanal bittiğinde 30 bin dönüm arazi sulanacaktır.²³⁴ Konya ili tarım sahasında su dağıtım hatları ıslah edilmelidir. Üretim mevsiminde su istenilen zamanda yetiştirilememekte; bazı tarımsal hastalıklar sebebiyle bölgede ürün yetişmediği zamanlarda dahi sulama ücreti çiftçilerden tahsil edilmektedir. Arazi vergisi ise dönüm başına 20 liradır ve bu fiyat civar illere göre oldukça yüksektir. Çiftçi bu miktarı ödemekte zorluk çekmektedir. Yeni kanun düzenlemesi ile bu yüksek fiyatların önüne geçilmelidir. Sulama ücretine esas olan, sulanan bölgelerin belirlenmesi işini yapan memur sayıları yeterli değildir. Bu sayının artırılması gerekmektedir. Sulama idaresi tarafından suyun tarlaya kadar götürülmesi tarlanın sulanması için yeterli değildir. Tarlanın tamamen sulanması için yalnız su mühendisi değil, ziraat mühendislerinin de çalışması gerekmektedir. Çünkü çiftçi hangi ürünün ne kadar ve ne zaman aralığında sulanması gerektiğini bilmemektedir.²³⁵

2.14.9. İktisat

1931 yılında hububat ürünleri fazla ekilmiştir; çünkü önceki sene fiyatlar düşük olduğundan çiftçi elindeki ürünleri satmamış ve bu sene elinde kalan tohumları ekmeye karar vermiştir. At ve çift hayvanı yetiştirilen yerlerde alınan tedbirler ve yapılan teşvikler sonuç vermeye başlamıştır fakat bu ihtiyacı karşılamaya yeterli değildir ve ek tedbirlerin alınması gerekmektedir. Yurt dışına yapılan kereste ihracatının artırılması, orman işleri ve ihale usulleri üzerinde yeni çalışmalar yapılması, Suriye'ye sürekli satılan katran ağacı ihracatının kolaylaştırılması, zeytin,

²³³ CBA, 01005484/600591, s. 28.

²³⁴ CBA, 01005484/600591, s. 29.

²³⁵ CBA, 01005484/600591, s. 29.

sakız ve fıstık ağaçlarını aşıl原因ların tapu harçlarından muaf tutulması gibi konularda düzenlemeler yapılması tetkik raporunda önerilmiştir.²³⁶

Orman işlerine konan usuller, Ege iktisat bölgesinin gelirlerini çok düşürmüştür. Kitre, çiçek soğanı, mazı fidanı, keçiboynuzu gibi maddelerden eskiden yapılan büyük miktarlardaki ihracat, orman nizamnamesinin 3. maddesine göre birçok ürünün toplanmasının yasaklanması, cezaların tehdidi ve orman memurlarının uyguladığı yaptırımlarla beraber çok azalmıştır.1914 senesi ile 1930 senesinde yapılan ihracat, kilogram cinsinden karşılaştırıldığında bu durum daha iyi görülmektedir.²³⁷

1914 (kg)	1930 (kg)	Ürün
13.600.000	17.000	Kitre
11.300.000	14.000	Çiçek Soğanı
2.250.000	170.000	Mazı Fidanı
5.600.000	300.000	Keçiboynuzu

Yukarıdaki tablo dikkate alındığında yılda birkaç milyon lira zarar olduğu görülmüştür. Bu ürünlerin eski müşterileri başka yerlerden ürünleri tedarik etmişlerdir. Buna rağmen usuller düzeltilir ve ihracat ofisi müşteri ve pazarlar üzerinde çalışırsa yavaş yavaş eski kazanca yaklaşmanın mümkün olabileceği raporda dile getirilmiştir. Tetkik ziyaretleri sırasında görülmüştür ki ihracat ofisinin ticaret konusunda eksikleri çoktur ve tedbir alınması gereklidir. Yemek ve sabun yapımında kullanılan yer fıstığı yağı, hindistan cevizi yağı, ayçiçeği gibi ülkede üretilmeyen ürünler Teşvik-i Sanayi Kanunu dâhilinde gümrüksüz olarak ithal edilmelidir.²³⁸

Yurtdışı piyasası için üretilen vejetalin yağlarının ülkede yetiştirilen ayçiçeğinden üretilmesi ve bu sayede zeytinyağı üreticilerinin de maddi zarara uğramasının önüne geçilmesi, incirlerin hastalıktan korunması için bütün menderes vadisini kapsayacak

²³⁶ CBA, 01005484/600591, s. 30.

²³⁷ CBA, 01005484/600591, s. 31.

²³⁸ CBA, 01005484/600591, s. 31.

şekilde Aydın'da bir zirai istasyon açılması ve özellikle incirde haşereyle bu istasyon vasıtasıyla daha iyi bir mücadele verileceği tetkik raporunda yer almaktadır.²³⁹

2.14.10. Deniz Ticareti

Osmanlı Devleti'nde yabancı devletlere verilen imtiyazların başında yolcu, yük taşıma, liman işletmeciliği vardı. Yabancı şirketler Türk topraklarında deniz işlerini tamamen tekelleştirmiş, Türkler ise küçük çaplı olarak kayıklarla balıkçılık ve taşımacılık yapmıştır. Ülkeler arası ticaret, yolcu ve yük taşımacılığı tamamen yabancı şirketlerin kontrolünde olmuştur. 1926 yılında limanların millileştirilmesi için Kabotaj Kanunu çıkarılmış, yabancı tekellere son verilmesi için mücadele edilmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, Türkiye'yi de etkilemiş, ekonomik etkileri zayıflatmak ve en az hasarla çıkmak için dış ticaret bir çare olarak düşünülmüştür. Bu yıllarda ilk olarak Mısır'a kereste ticareti yapılmış ve bir Türk gemisi İskenderiye limanına ulaşmıştır. Bu sefer, ilk olmakla beraber seferin devamı gelmemiştir. Mısır her ne kadar Türk ürünleri almak istese de eskimiş, ömrünü tamamlamak üzere olan gemiler sürekli arıza verdiği için istenilen zamanlarda ürün sevk edememiştir. Aynı zamanda bu gemileri yabancı limanlar da kabul etmemiştir. Özel sektörde yeterli sermaye olmadığından ve kredi verecek banka bulamadıklarından sektör tıkanmış ve gelişmemiştir. Bunun üzerine hükümet bu duruma el atarak deniz ticaretinin gelişmesi ve modernleşmesi için yeni gemi alımlarına başlamıştır. Deniz taşımacılığı konusunda gelişmeler 1938 senesinden sonra satın alınan vapur, gemi ve şilepler ile olmuştur. Bu zamana kadar yolcu ve yük aynı gemilerde taşınmış bu da birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Ayrıca denizciliğin gelişmesi için denizcilere kolay kredi sağlamak için 1937 yılında Denizbank kurulmuştur.²⁴⁰

Tetkik ziyaretlerinin gerçekleştiği 1931 yılında İzmir limanı incelemeleri sırasında görülmüştür ki Marsilya, Tiryste ve Hamburg'a çalışan bütün yabancı vapur şirketleri İzmir limanında tekelleşmiştir. Sayıları oldukça fazla olan bu şirketler işlerini anlaşmalı oldukları acentelere yaptırmaktadır. Yabancı taşıma şirketleri kendi aralarında anlaştıklarından aynı limanlara aynı fiyatlar istenmektedir ve bu durum

²³⁹ CBA, 01005484/600591, s. 32.

²⁴⁰ Metin Kopar, "Atatürk Döneminde Deniz Taşımacılığı (1923-1938)", **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 22, (2016), s. 478.

rekabeti ortadan kaldırmıştır. İzmir limanındaki nakliye fiyatları İstanbul'a göre %30 daha fazladır. Türk taşımacılığı yapan vapurlar ve şirketler genellikle küçük taşıma işlerini yapmaktadır. Mevcut durum devam ederse nakliye fiyatlarının daha fazla artabileceği belirtilmiştir. Bu sebeple tetkik raporunda böyle bir durumda yabancı piyasalara Türk mallarının gidememesi sebebiyle müşterilerin kendilerine yeni tedarikçiler bulabileceği ve Türk malları için kriz ortamı oluşabileceği söylenmiştir. Hem hukuki olarak çare aranırken hem de vapurların taşıma işine küçük miktarlarda da olsa girmesi gerektiği belirtilmiştir. Vapurlar uzak limanlara ağır yükler götürmek için yeterli değildir; ancak incir, üzüm kutuları gibi küçük parçalı hafif malzemelerin Pire ve İskenderiye limanlarına seferler yapılarak götürülmesinin dış ticaret için önemli olduğu raporda belirtilmiştir. Akdeniz ticaretinin canlandırılması için İzmir-Mersin arasına 20 kadar deniz feneri yapılması gerektiği, böylece daha güvenli bir şekilde taşımacılığın yapılacağı ve taşıma sigorta giderlerini de azaltacağı raporda vurgulanmıştır.²⁴¹

2.14.11. Krediler

2.14.11.1. Ziraat Kredisi

Tetkik raporuna göre Ziraat Bankası çiftçilere kredi verme işini hakkıyla yerine getirememiştir. Çiftçilerin yeterince ve istediğinde kredi kullanamadıkları belirtilmiştir. Banka, sermayesinin büyük bir kısmını banka bina yapımına yatırmıştır. Ankara'da büyük yeni bir binası olmasına rağmen yeterli olmadığı gerekçesi ile yeni bir bina kiralanmıştır. 3.000.000 lira da hükümete borç vermiştir. Bankanın kasasında 17.000.000 lira para varken bankanın 34.000.000 lira günü gelmiş alacağı borç para vardır. Hükümete verdikleri borç ve binalara yatırdıkları para dışında kalan alacakları paranın tahsili borçluların genel durumu göz önüne alınırsa zor görünmektedir. Vadesi gelmesine rağmen ödenmeyen borçlar için yeni bir yapılandırma planı yapılmasına rağmen geri dönüş sağlanamamıştır. Bu durum bankanın sermayesini bitirmektedir.²⁴²

Kuraklık, fare tahribatı, sel, taşkın gibi sebeplerle birçok bölgede çiftçiler aldıkları kredileri Ziraat Bankası'na ödemekte zorluk çekmiştir. Çiftçiler 1930 senesinde

---

²⁴¹ CBA, 01005484/600591, s. 33.

²⁴² CBA, 01005484/600591, s. 35.

fazlaca mahsul yetiştirmiştir; ancak bu sefer de ürün fiyatları ciddi anlamda düşmüş, çiftçi yine borçlarını ödeyecek kadar para kazanamamıştır. Bu durum hem çiftçiyi hem de bankayı zor duruma düşürmektedir. Banka alacakların tahsili için haciz işlemlerini başlatacaktır, çiftçilerin genel durumu da düşünölünce ipotekli tarlaların yüksek fiyattan alıcı bulması zordur. Borçlular içinse borçlarını ödemedikleri her zaman faiz katlanmaya devam edecektir. Büyük arazi ve çiftlik sahipleri için borçlardan kurtulmak kolaydır fakat asıl olarak küçük çiftçilerin bu kredi batağından kurtarılması gereklidir. Borçlu ve ödeyemeyecek durumda olanlar için 10 veya 20 yıllık uzun sürelerde makul faiz oranları ile taksitlendirmeler yapılması gerekliliğı raporda vurgulanmıştır. Küçük çiftçilik yapan köylüler için de kendi geçimlerini sağlayabileceğı ve yaşam şartlarını iyileştirecek tedbirler alınmalıdır. Yapabileceğinden büyük işlerin altına girip her şeyi borçla yapmaya çalışanların sonu hazine olmuşur; bundan dolayı büyük kredileri küçük çiftçilere açmaya gerek yoktur. Köylüler için hayvan, pulluk, dokuma tezgâhı, ailesinin ihtiyacını giderecek kadar üzüm bağı, arı kovanı, bahçe gibi ihtiyaçları bir sefere mahsus temin edilmelidir.²⁴³

Raporda köylünün mevcut şartlarının iyileştirilmesi için gerekenler řu şekilde sıralanmıştır: köylüler bolluk veya kuraklık, ucuzluk veya pahalılık her ne olursa olsun böyle durumlarda kendi tarlasının bağ veya bahçesinin hasılatı ile doyabilmeli; köylü tezgâhının basit bez ve abası ile giyinebilmeli; ideal olarak köylüler kendi ürettiğı ile geçinebilmeli, giyinebilmeli; mümkün olduğı kadar az şey satın almalı; tesis kredisi köylüye nakit olarak verilmeden bu para ile bağ ve meyve fidanlıkları tesisi, yerli pulluk, dokuma tezgâhı, tohum ve hayvan ıslahı tesisleri yapılmalı ve nihayet buralardan yapılan işlerin toplamı kadar fiyatlar belirlenip uzun vadeli olarak köylüden tahsil edilmelidir. Bu tedbirler sayesinde üretilecek ürünlerin de kalitesi artacak, böylece ürünler dış piyasalarda kendine kolay müşteri bulacaktır. Bu durumda hem köylü zenginleşecek hem de ülke ekonomisine katkı sağlayacaktır.²⁴⁴

²⁴³ CBA, 01005484/600591, s. 36-37.

²⁴⁴ CBA, 01005484/600591, s. 38.

Raporda konu edilen bir bir diğer husus da Ziraat Bankası'nın mevcut yapısı olmuştur. Bankanın sermayesinin demirbaşlara yatırmasının yerine çiftçiye kredi sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılmasının önemi vurgulanmıştır.²⁴⁵

Tetkik seyahatleri sonucunda düzenlenmesi gereken ve halkın da çok istediği konuların başında banka kredileri ve tefecilik işleri gelmiştir. Faiz oranları hem bankalara göre hem şehirlere hem de bölgelere göre değişiklik gösteriyordu. Belli bir sabit faiz yoktu. Bankaların kredi çekecek kişi ile pazarlığı neticesinde faiz oranları belirleniyordu. Bu durumda ülkenin her yerinde kredi çekenlerin faiz oranları arasında ciddi farklılıklar oluşturunuyordu. Büyük şehir merkezlerinde faizler ortalama olarak %7-13 arasında iken kırsal kesimlerde bu oran %18-25 arasında değişiyordu. Tefeciler ise %65-80 arasında bir faiz uyguluyorlardı ve bunu denetleyecek bir mekanizma yoktu. Seyahatlerden sonra bu işi düzenlemek için 1933 yılında Ödünç Para Verme İşleri Kanunu çıkarılarak en üst limit %12 olarak belirlenmiştir.²⁴⁶

2.14.11.2. Sanayi Kredisi

1925 yılında sanayici ve sanat erbaplarının kredi ihtiyacını karşılamak için Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. Bankanın sermayesi kısmen borç senetlerinden ve hisse senetlerinden oluşmaktadır. Rapora bakıldığında banka tarafından verilen bir kredi yoktur. Banka sermayesini artıracak tedbirler bulamazsa mevcut haliyle çalışmaya devam ederse sanayi esnafı kredi bulamayacaktır. Sanat erbabının temin edebildiği işletme kredisi yerli ve yabancı bankalar dahil çok kısa vadeli ve bu durum kredileri ödemeyi imkânsız hale getirmektedir. Milli sanayici esnafının daha uzun vadeli kredi kullanabilirse işletmelerini büyüterek ekonomiye katkı sağlamaları kısa süre de mümkün olabilecektir. Sanayi için en büyük eksiklik uzun vadeli kredi eksikliğidir. Bu durum çözülsünce sanayi esnafının en büyük sorunu da ortadan kalkacaktır.²⁴⁷

2.14.11.3. Ticari Kredi

Ticaret için kısa vadeli ve yüksek faizli bol kredinin mevcut olduğu görülmüştür. Yerli ve yabancı birçok banka ticarî senetler karşılığında ticaret sahiplerine kredi vermiştir; ancak bu şartlarla para tedarik edemeyen küçük tüccarlar ise tefecilerle iş

²⁴⁵ CBA, 01005484/600591, s. 39.

²⁴⁶ Gülsün Gürkan Yay, "Atatürk Döneminde Para Politikası", *Erdem*, Sayı: 32, (1998), s. 310.

²⁴⁷ CBA, 01005484/600591, s. 40.

yapmaktadır. Tefeciler için faiz fiyatları günlük olarak İstanbul'da 3 kuruş, Trakya'da 5 kuruş, Aydın'da 15 kuruş, Adana'da 10 kuruştur. Bu sebeple küçük esnafa uzun vadeli düşük faizli kredi sağlanması gerektiği raporda yer almıştır.²⁴⁸

2.14.11.4. Emlak Kredisi

Emlak ve Eytam Bankası'nın, büyük bir ihtiyaca cevap vermesi ev yaptırmak isteyen vatandaşlar tarafından sevinçle karşılanmıştır. Ancak bu bankadan borç alarak inşaat yaptıranlar faizin çokluğundan şikâyet etmektedir. Son yıllarda 600.000 liraya yakın kâr getiren bankanın faizlerini indirmesi gerektiği raporda belirtilmiştir.²⁴⁹

2.14.12. Kooperatifler

Zirai Kredi Kooperatifleri, konusunda yapılan çalışmalar ve faydaları göz önüne alınarak, İzmir ilinde 39 zirai kredi kooperatifi açılmıştır. Bu kooperatiflerden her biri birçok köyü kapsamaktadır. Ortaklar arasında yapılan idare heyetlerinin hesapları incelendiğinde kooperatiflerin köylüler için büyük faydalar sağladığı görülmüştür. Açılan kooperatiflere köylülerin neredeyse tamamı girmiştir. Kooperatife giren köylüler sermaye için ilk taksitleri peşin olarak ödemiş, giremeyenler ise kendilerini borçlardan dolayı tefecilere kaptırmışlardır. Bir sonraki sene için valilik tarafından kooperatiflerin sayılarını artıracak tedbirler alınmıştır. Çiftçileri tasarrufa alıştırmak, ihtiyaç duydukları krediyi hemen temin edebilmek adına kooperatif sayıları artırılmalıdır.²⁵⁰

Raporda İzmir'deki yeni zirai kredi kooperatifleri ile Aydın incir üreticileri kooperatifinin, üreticiler için sağladığı faydalar bütün Ege bölgesinde kooperatiflerin önemini anlamak ve yenilerini kurmak için teşvik edici bulunmuştur. Bu etkilerle beraber bütün Ege bölgesinde kooperatifleşme hızlanmalı ve 3 sene içerisinde büyük bir teşkilat olarak çalışmaya başlamalıdır. Diğer taraftan aynı tip kooperatiflerin bütün ülkenin diğer iktisat bölgelerinde kurulmaya başlayarak bütün köylülere örnek olunmalı ve teşvik edilmelidir.²⁵¹ Uzun savaş yılları, işgaller, yeni muhacir iskânı gibi nedenlerle ülkenin âdeta yeniden kurulması gerekmektedir. Ziraat Bankası,

²⁴⁸ CBA, 01005484/600591, s. 41.

²⁴⁹ CBA, 01005484/600591, s. 42.

²⁵⁰ CBA, 01005484/600591, s. 45.

²⁵¹ CBA, 01005484/600591, s. 46.

bütün imkânları büyük bir federasyon haline gelecek olan zirai kredi kooperatiflerini desteklemeli, onların ana bankası olma görevini yerine getirmelidir.²⁵²

Satış kooperatiflerinin üretim ve satış için önemli bir ekonomik araç olduğunun söylendiği raporda bir taraftan kredi kooperatifleri ile üretim artırılıp kolaylaştırılır ve maliyetler düşürülürken diğer taraftan da satış fiyatını artırmanın gerekli olduğu vurgulanmıştır. Bu sayede üreticiler emeklerinin karşılıklarını alabileceklerdir. Hem kredi hem de satış hususunda Aydın incir kooperatifçilerinin faaliyetlerinin oldukça iyi olduğu vurgulanmıştır.²⁵³ Satış kooperatiflerine çiftçinin ürünü teslim ettiği anda kooperatiftan aldığı paranın azlığı ve serbest tüccarın hem daha fazla hem de peşin olarak çiftçiye parasını vermesinin vatandaş tarafından kooperatifin çok fazla tercih edilmemesi sonucunu doğurmuştur. Dolayısıyla bunun önüne geçilecek tedbirlerin alınması önemli görülmüştür.²⁵⁴

Her ne kadar kooperatifçiliğin gelişmesine vurgu yapılsa da raporda vurgulanan bir diğer husus da Ege tütününün yabancı şirketler tarafından alındığı, yabancı şirketlerin bu tütünleri almak için sıra beklediği ve bu durumun ülke ekonomisine sağladığı katkı düşünülürse kooperatiflerin bir süre için tütün satma işine girmemesi gerektiği belirtilmiştir.²⁵⁵

Türk fındığının dünya piyasasına tanıtılması, Karadeniz bölgesinde kooperatifçiliğin hızlandırılması, ülkede üretilen diğer ürünler için de kooperatifler kurulması, Ziraat Bankası'nın ise kooperatiflerin kredi ihtiyacını karşılayacak ana banka olması önerilmiştir.²⁵⁶

Tetkik seyahatleri sırasında Gazi Mustafa Kemal'in kooperatifleri teşvik edici konuşmaları etkili olmuş ve kısa sürede sonuçlarını vermiştir. 1931 yılında ülke çapında çoğunluğu Batı Anadolu olmak üzere 250 yeni kooperatif açılmıştır. Kooperatifleşmeye destek vermek için hükümet Kooperatif Kanunu çıkarmış ve kooperatif sayısı 700'ü bulmuştur. Hızlı gelişmenin etkisiyle yaklaşık olarak 45 bin kişi tarım kredi kooperatiflerine ortak olmuştur.²⁵⁷

---

²⁵² CBA, 01005484/600591, s. 47.

²⁵³ CBA, 01005484/600591, s. 48.

²⁵⁴ CBA, 01005484/600591, s. 49.

²⁵⁵ CBA, 01005484/600591, s. 51.

²⁵⁶ CBA, 01005484/600591, s. 52.

²⁵⁷ <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/tarim-kredi-kooperatifleri/?pdf=3341> (Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2023).

2.14.13. Meslek Grupları

Seyahatler sırasında meslek gruplarının sorunları ve bu konularda atılacak adımlar da ele alınmıştır. Küçük esnaf ve sanatkârların işlerinin iyileştirilmesi, büyütülmesi, bu gruplara basit makina ve kredi temininde kolaylık sağlanması, işçi ve amelelerin iş hayatlarını düzenleyecek bir iş kanunu çıkarılması, serbest meslek erbaplarının, her zaman hizmetlerinin karşılığını görmeleri, ülkenin gelişmesinde ve ekonomik olarak büyümesinde önemli yere sahip olan, büyük ticaret, fabrika, büyük arazi ve çiftlik sahiplerinin de teşvik edilmesi raporda vurgulanmaktadır.²⁵⁸

2.14.14. Yer Altı ve Yer Üstü Kaynakları

Ülkedeki yer altı ve yer üstü kaynaklarının işletilerek ekonomiye kazandırılmasının önemi raporda yer edinmiştir. Bu nedenle Ergani bakır madenini bir an önce işler hale getirmek, ormanları modern teknik ve sermaye ile işletmek, senelik kömür ihtiyacından fazlasını çıkartarak dış piyasalara satıp ekonomiye kazandırmak gerektiği belirtilmiştir²⁵⁹. Ergani’de çıkarılan bakır madeninin ekonomiye kazandırılması için demiryolu yapılması gerekiyordu. Nitekim tetkik seyahatleri sonucunda bu işe hız verilmiştir. 1933 yılında iç borçlanmayla elde edilen bir miktar bütçe Ergani demiryolu için ayrılmıştır.²⁶⁰

Krom ve petrolün ülkeye kar getirecek önemli ürünler olduğu, müşterisi hazır ve oldukça kârlı olan petrol işine önem verilmesi, ülkedeki petrol rezervlerinin ne kadar olduğunu anlamak için sondaj yapılması gerektiği ve bunun için gelecek sene bütçe ayrılması gerektiği raporda belirtilmiştir.²⁶¹ Nitekim 1933 yılında çıkarılan Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdareleri Teşkiline Dair Kanun ile devlet petrol arama işini yapma görevini üstlenmiştir. Petrol arama konusunda uzman yabancı bilim insanları kısa sürede ülkeye getirilmiştir. İki Amerikalı jeolog ve bir İsviçreli paleontolog gelerek ülkede petrol çıkma ihtimali olan yerlerin etütlerini yapıp rapor hazırlamışlardır. Bu rapor sonucunda 1934 yılında Mardin’in Midyat ilçesi Basbirin köyünde Amerika’dan getirilen sondaj makinesi ile ilk sondaj vurulmuştur. 1.300 metreden su çıkınca sondaj iptal edilmiştir. Bu yıllarda yer altı zenginliklerine

²⁵⁸ CBA, 01005484/600591, s. 55.

²⁵⁹ CBA, 01005484/600591, s. 60.

²⁶⁰ İsmail Yıldırım, *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2001, s. 155-156.

²⁶¹ CBA, 01005484/600591, s. 63.

erişebilecek, ülke ekonomisine kazandırılacak kalifiye elemanların yetiştirilmesi için birçok girişim yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi 1935 yılında kurulan Maden Tetkik ve Arama Enstitüsüdür. Enstitünün amacı yer altı kaynaklarını tespit ve ekonomiye kazandırmakla beraber bu işleri yapabilecek mühendis, fen memuru, uzman işçi, teknik eleman yetiştirmektir. Aynı yıllarda birçok kere sondaj çalışmaları yapılmış ama olumlu bir sonuç alınamamıştır. Bu durumun en büyük sebebi ise kullanılan teçhizatın eski teknoloji olmasıdır.²⁶²

2.14.15. Dış Ticaret

Raporda ön plana çıkan hususlardan biri Türkiye'nin dış ticaretinde Rusya'nın önemli bir etkisinin olduğudur. Rusya'nın dünyaya etki eden dış ticaret planlarının Türkiye'nin dış ticaretini azalttığı gözlemlenmiştir. Bundan başka Türk mallarının satıldığı dış piyasaların Rus faaliyetleri yüzünden Türk ihracatçılarına kapandığı görülmektedir. Ruslar 1931 yılında Türkiye'nin Mısır'a yapılan kereste ihracatını, ucuza kereste vererek düşürmüş ve doğu illeri tütüncülerinin Almanya'daki müşterilerini maliyetinden daha ucuza tütün satarak almıştır. Raporda Rusların, millî mücadele günlerindeki gibi milli menfaatler göz önünde tutularak bu konu da dostluğa davet edilmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁶³

1929 Dünya Ekonomik Buhranından kaynaklı, ülkenin 1930'lu yıllarda dış ticareti azalmıştır. Türk lirası değer kaybetmiş; ancak hızla alınan önlemler ve uygulanan planlı ekonomiyle birlikte dış ticaret hacmi artmış ve ekonomiye para girdisi sağlanmıştır. Böylece Cumhuriyet tarihinde ihracatın ithalatı geçtiği, dış ticaret açığının kapandığı bir dönem yaşanmıştır. Krizden en az zararlı çıkmak için yapılan kontenjan, takas ve kliring anlaşmaları işe yaramış ve dış ticaret 1936 yılında, 21.000.000 dolar fazla vermiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı %128 ile tarihinin en yüksek oranına ulaşarak rekor kırılmıştır.²⁶⁴

²⁶² Nadir Yurtoğlu, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Petrol Arama Politikaları (1923-1950)", **Gazi Akademik Bakış**, Cilt: 10, Sayı:20, (2017), s. 150-153.

²⁶³ CBA, 01005484/600591, s. 65.

²⁶⁴ Sarıgözel, "Türkiye'nin 1929 Dünya Ekonomik Krizine Karşı Aldığı Mali ve Ticari Tedbirler", s. 7074.

2.14.16. Diğer Konular

Tetkik seyahatleri sırasında yapılan incelemeler neticesinde görülen bir diğer husus ise halkın devlete ve inkılap eserlerine hürmet etmesini temin edecek noktaların belirlenmesi gerektiğidir. Bu konuda özellikle devlet otoritesinin savunmasını sağlayacak kanunî önlemlerin alınması gerektiği belirtilmiştir. Dâhiliye ile adliye kurumlarının bu konuda iş birliği içinde olması gerektiği, İzmir’de meydana gelen olaylar sırasında zabıtaya saldırı, matbaayı tahrip, fırka binasına taarruz, ameleyi greve tahrik, hükümetin manevî şahsiyetine saldırı ve seçimlere fesat karıştırmak cürümlerinden dolayı 90 kişinin adliyeye teslim edildiği ancak bunlardan yalnız ikisinin tutuklu yargılanmasına karar verildiği, aşağılama, tahrip, tecavüz gibi ağır cürüm suçlarıyla yakalananların adliyeye gönderildikten sonra serbest kalmalarının, benzeri saldırıların gerçekleşmesini teşvik eder nitelikte olacağı ve bu durumun da en hafif tabiri ile adliyenin devletin kuvvet ve emniyeti noktasında hassas olmadığını gösterdiği tetkik raporunda ifade edilmiştir. Bu sebeple kendisinden olayla ilgili bilgi istenen İzmir savcısı, yaşanan gelişmeleri incelerken hassas davrandığını, adliyeye sevk edilenlerin bir kısmına yapılan incelemeler sonucunda suç mahiyetinde şeyler bulunmadığını söylemiştir. Aynı mahiyette suçların sonuçlarının ve alacakları cezaların etkili olması için ceza mahkemeleri kanununa göre cezalandırılmaları, bazı bölge adliyelerinin kayıtsızlığı ve vazifesini yapmamış olduğu tespit edilmiştir.²⁶⁵ Hükümete karşı olaylara ilişkin yapılan yargılamalarda meydana gelen aksaklıklar, yargılamalar sonucunda verilen beraatlar gibi hususların incelenmesi gerektiği belirtilen raporda gerekirse tespit edilen kusurlardan dolayı suçlu görülen hakim ve savcılara ceza verilmesi gerektiği dile getirilmiştir.²⁶⁶

Yapılan tetkikler sonucunda rejimi koruma kanunu yayımlanması gerektiği öngörülmüş, bu kanunla, bizzat Cumhuriyeti ve temellerini teşkil eden inkılap kanunları aleyhine yapılan faaliyetlerin ağır ceza yaptırımlarına bağlanması istenmiştir. Gerek bu cürümler ve gerek devlet veya hükümet otoritesini küçülten hareketlerin muhakeme zamanlarının hızlandırılması sağlanmalı, Tecemmü Kanunu yeniden gözden geçirilmeli, askerin müdahalesi esasları ayrıntılı bir şekilde ele

²⁶⁵ CBA, 01005484/600591, s. 18-9.

²⁶⁶ CBA, 01005484/600591, s. 19- 20.

alınmalıdır denilerek devlete veya hükümete karşı işlenecek suçlarla mücadele konusunda daha aktif olunması istenmiştir.²⁶⁷

Tetkikler sırasında kolluk kuvvetlerinin durumu da incelenmiştir. Yapılan incelemeye göre polislerin tabi oldukları eski kanunlar yeterli değildir. Yeni tecrübelerden yararlanarak polisin vazifeleri yeni bir kanunla belirlenmelidir. Ceza Muhakeme Usulleri Kanununun 154. ve Vilayetlerin Umumi İdaresi Kanununun 26. ve 46. maddeleri arasındaki çelişki yüzünden zabitanın düştüğü zor durumun ortadan kaldırılması ve aynı sebeple mülkiye ile adliye arasında devam eden gereksiz çekişme vaziyetinin çözülmesi raporda istenmiştir.²⁶⁸

Bazı şehirlerde durumu çok kötü olan hapisaneler görülmüştür. Bu sebeple hapisane sayıları artırılmalı ancak bu iş uzun süreceği için hapisane olarak kullanılabilecek binalardan faydalanılmaması gerektiği belirtilmiştir. Çocuk ıslahevlerinin sayılarının artırılması, rüşvet, zimmet, üzerine mal alma, kaçakçılık suçlarını işleyenlerin hızlıca mahkûm edilmesi için 1930 senesinde yapılan kanundan kaynaklanan şikayetlerin önüne geçilmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁶⁹

Medeni Kanun'daki hükümler arasında umumi bir yeri olan ve medeni hayat için çok önemli yeri bulunan vesayet ve tereke hizmetinin ayrıntılı bir kanuna bağlanması, yeni belediye kanununun son tecrübelerde görülen eksiklerinin tamamlanması, seçim sandıklarına ilişkin işlerin basitleştirilmesi, bir yerde oy sahiplerinin hepsinin seçim günleri zarfında oylarını verebilmelerine yetecek kadar sandık bulundurulması, vesayet işlerindeki aksaklıkların giderilmesi, mezbahaların durumunun düzeltilmesi, ekmek fiyatlarının sürekli artmasına sebep olan sorunların çözümü gibi hususlar da tetkik raporlarında yer edinmiştir.²⁷⁰

---

²⁶⁷ CBA, 01005484/600591, s. 21.

²⁶⁸ CBA, 01005484/600591, s. 21.

²⁶⁹ CBA, 01005484/600591, s. 21-22.

²⁷⁰ CBA, 01005484/600591, s. 23-24.

SONUÇ

Gazi Mustafa Kemal, 17 Kasım 1930-6 Ocak 1931 tarihleri arasında tetkik seyahatlerinin birinci kısmında Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya, Samsun, Trabzon, İstanbul, Kırklareli, Edirne illerini tetkik etmiş seyahat devam ederken Menemen Olayı meydana gelince seyahatini yarıda bırakmak durumunda kalmıştır. Seyahatin ikinci bölümünde ise 26 Ocak 1931-2 Mart 1931 tarihleri arasında Uşak, İzmir, Aydın, Denizli, Balıkesir, Antalya, Mersin, Malatya, Konya, Afyon illeri tetkik edilmiş ve Gazi'nin tetkik gezileri toplam 52 gün sürmüştür. Gazi'ye bu seyahatinde kendi alanlarında uzman kalabalık bir müfettiş grubu da eşlik etmiştir. Seyahat sırasında gezilip tetkik edilen her yer hakkında hem Gazi hem de müfettişler notlar alıp rapor hazırlamışlardır. Bu raporlar ülkenin gelecekteki politikalarının belirlenmesinde büyük öneme sahip olmuştur. Aynı zaman da Gazi ülke sorunlarını bizzat yerinde, halkla beraber görüşerek görmüş, ülkenin genel durumunu analiz etme fırsatı bulmuştur.

Gazi'nin tetkik seyahatine çıkmasındaki en büyük amaçlardan birisi de 1929 buhranının özellikle üretici kesim üzerindeki etkisini yerinde görmektir. Ülke ekonomisinin ana kaynağı o yıllarda tarımdı ve Gazi bunu değiştirip bir sanayi hamlesiyle ülkeyi refaha kavuşturmak istiyordu. Teşvik-i Sanayi Kanunu ile sanayinin gelişmesi için büyük bir adım atılmış olsa da bundan beklenen verim alınamamıştır. Çünkü buhran en çok Türkiye gibi yeni kurulmuş ve ekonomisi zayıf ülkeleri etkilemiştir. Üretici ürettiği ürünü satamaz hale gelmiştir. Fiyatlarda ciddi düşüşler yaşanmış ihraç edilen mallar da ülkede kalmıştır. Bunda tarım ürünlerinin fiyatlarının düşmesinin büyük etkisi vardır. Ülke genelinde fiyatlar düşerken çiftçiler 1930 yılında ellerinde kalan ürünleri de ekmişlerdir. Ayrıca, topraklandırma, fare zararı, çekirge istilası, sulama sorunları, mazot, gübre ve traktör desteğinin yeterince alınamaması, çiftçiler için büyük sorunlar olmuştur. Tüm bu sorunlara ilişkin makul çözümler raporlarla ilgili bakanlıklara ve hükümete bildirilmiştir.

Buna karşı getirilen çözüm önerilerinden biri de kooperatifler olmuştur. Gazi, yapmış olduğu konuşma ve toplantılarda, köylere yapmış olduğu ziyaretlerde Aydın incir kooperatifini örnek vererek çiftçileri bu konuda bilgilendirmiş ve kooperatifleşmeyi teşvik etmiştir.

Seyahat sırasında Gazi'ye her bakanlıktan uzmanlar da katılmış ve bu uzmanlar Gazi'den ayrı olarak aynı şehirlerde bürokrasideki işlerin nasıl yürüdüğünü görüp değerlendirerek aksaklıkları rapor etmek için görevlendirilmişlerdir. Heyet kamu kurumları, esnaf teşkilatları ve bunun yanında vatandaşlarla da bizzat yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Bu şekilde ilerleyen süreç, sorunların yerinde tespiti ve çözümü için oldukça etkili olmuştur. Seyahatlerde genel olarak ekonomik krizin etkilerinin fazlasıyla hissedildiği tarımsal ihraç ürünlerinin üretildiği bölgeler, tarımsal üretimin doğal tahribat nedeniyle durduğu bölgeler, ticaretin yoğun olarak yurtdışına yapıldığı ve ülkenin dışarıya açılan kapısı konumunda işlek limanlara sahip şehirler tercih edilmiştir. Tetkik seyahatindeki şehirler ve güzergâh seçilirken dönemin ulaşım koşulları da göz önünde bulundurulmuştur. Bu nedenle demiryolu güzergâhı üzerindeki illerin yanı sıra denizyolu ile ulaşılabilir konumda olan iller de güzergâh olarak belirlenmiştir. Seyahatlerde, Beyaz Tren, Ege vapuru ve şehir içerisinde otomobil kullanılmıştır.

Seyahatin diğer bir yapılaş amacı ise Gazi'nin, SCF'nin belediye seçimlerinde beklenenden daha büyük bir başarı elde etmesinin sebeplerini merak etmesidir. Tetkik seyahatlerinin tam da SCF'nin kapandığı güne denk gelmesi tesadüf değildir.

Gazi, vatandaşların CHF'den neden ayrı düştüklerini öğrenmek, SCF'nin halkta nasıl bir yankı uyandırdığını bizzat görmek, kısa bir süre içerisinde bu potansiyeli nasıl yakaladığını ve kendine taban edindiğini anlamak, halkın iktidara karşı bakışının nasıl olduğunu anlamak ve CHF'den memnuniyetsizlik nedenlerini bu seyahatlerde görmeyi amaçlamıştır. Bunun için seyahat esnasında Türk Ocakları, belediye, valilik, CHF teşkilatlarına da ziyaretlerde bulunmuştur. Bu ziyaretlerde kısa bir süre önce yapılan belediye seçimlerinde ne gibi çalışmalar yaptıkları hakkında bilgi almıştır. Çoğu zaman bizzat halk ile sohbetlerinde halkın istek, şikâyet ve beklentilerini kendisi dinlemiştir.

Gazi, halk ile her görüşmesinde sıklıkla inkılaplardan ve modernleşmeden söz etmiştir. Ülkenin kalkınması için yapılması gereken inkılâpların da yine CHF tarafından yapılacağını bunu yapmak için de halkın, partinin fikirlerini benimseyip ona destek vermesi gerektiğini sürekli vurgulamıştır.

Raporlarda üzerinde önemle durulan diğer bir konu ise kredi meselesidir. Ziraat Bankası'nın düzensiz işleyen sistemi, kredileri durma noktasına getirmiştir. Meslek

grupları, sanayiciler, esnaf, halk, çiftçiler bu durumdan şikâyet etmişlerdir. Ziraat Bankası ise verdiği kredileri geri alamamaktan şikâyetçidir. Çünkü ekonomik krizle beraber halk elindeki ürünleri satamayınca borçlarını da ödeyemez duruma gelmiştir ve batık kredi miktarı %80'leri bulmuştur. O dönem ödenemeyen krediler için hapis cezası olduğundan halk bu durumu kullanmış ve borç ödemektense hapis yatmayı tercih etmiştir. Ziraat Bankası yeniden düzenlenmiş ve alacaklarının büyük bir kısmından vazgeçmiştir. Çiftçilere uygun kredi koşulları oluşturularak bu konuda çözüm sağlanmıştır.

Sanayici esnafı da kredi konusunda şikâyet etmiştir. Üretim için yurtdışından makine getireceklerini ancak kredi bulamadıklarını ve ayrıca ellerindeki makinaları ipotek olarak gösteremediklerini durum böyle olunca da sanayinin gelişmesinin engellendiğini birçok yerde söylemişler ve İzmir Ticaret Odası da hazırladığı raporda bu duruma vurgu yapmıştır. Sorunun çözümü için Sanayi ve Maadin Bankası'nın kredi kolaylığı sağlanması ve makinaları da ipotek edebileceği konusunda görüş bildirilmiş banka da bu görüşleri yerine getirmiştir.

Vergiler konusu raporlarda önemli bir yer edinmiştir. Öyle ki ekonomik kriz ile mücadele eden halk vergi ödemekte zorlanıyordu. Böyle bir ekonomik ortamda yeni vergiler yüklemektense halkın ödeyemediği vergilerin kısmında indirimler yapılmış bir kısmı ise tamamen kaldırılmıştır.

İçerisinde bulunan ekonomik koşullar nedeniyle 1931 yılından itibaren devletçilik ilkesi benimsenmiş ve yatırımların devlet eli ile yapıldığı ekonomik modele geçilmiştir. Rusya'dan uzman ekonomistler Türkiye'ye gelerek ekonomik olarak incelemelerde bulunmuşlar ve ardından Türkiye planlı ekonomiye geçmiştir. 1934 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile yapılacak yatırımlar önceden belirlenmiştir. Alınan bu tedbirlerle beraber 1937 yılında genel bütçe 17.000.000 lira fazla vermiştir.

Denizcilik ile uğraşan kişiler de kendilerini hiçbir bankanın müşteri olarak görmediği vapur, şilep, gemi almak istediklerini ancak kredi bulamadıkları şikayetinde bulunmuşlardır. Daha sonra denizciliğinin gelişmesi için hızlı bir şekilde adımlar atılmış ve Denizbank kurulmuştur.

Tetkik seyahatlerinde sürekli gündeme gelen diğer bir konu ise bürokrasideki aksamalardır. Halk işlerin yürümediğinden rüşvet ve adam kayırmacılığın

olduğundan neredeyse hiçbir isteklerinin yapılmadığından sürekli şikâyet etmiştir. Yapılan incelemelerle beraber özellikle adliye ve idari teşkilat arasındaki anlaşmazlıklar olduğu ve bu konunun bir an önce çözülmesi gerektiği anlaşılmıştır.

Seyahat raporlarında yer alan vilayet sayısının düşürülmesi konusundaki önerinin bir gerekçesi de vali olarak atanabilecek düzeyde yeterli donanımına sahip insan kaynağının bulunmayışıdır. Bu dönemde vali olmak için Dâhiliye Vekâletinin bünyesinde çalışma şartı vardır. Bu durumu düzeltmek için ülke genelinde bu işlere ilgisi olan vatandaşlara da şans tanıyacak şekilde bir kanuni düzenleme yapılmasını istenmiştir. Bununla birlikte yerel yönetimlerin güçlendirilmesi gerektiğini ve valilerin ordu hariç tüm kamu kurum ve kuruluşlar üzerinde yetkili olmasının gerektiğini raporda belirtilmiştir.

Raporda değinilen önemli bir konu da eğitim meselesi olmuştur. Okullaşma oranları yeterli değildi. Özellikle Türkler çocuklarını okula göndermiyorlardı. Öğretmen açığı oldukça fazlaydı yetişen öğretmenlerde köylerdeki şartların iyi olmadığından bahsedip buralarda çalışmak istemiyorlardı.

Ülkede o yıllardaki en önemli sorunlardan biri de salgın hastalıklardı. Sıtma, frengi, uyuz gibi hastalıklarla mücadele yeterli değildi. Genel halk sağlığının korunması için temel şartların başında temiz içme suyu temini geliyordu. Seyahat raporunda belirtilen bu hususlar karşısında bakanlık koruyucu sağlık hizmetlerine önem vermiş, en çok görülen ve öldüren sıtma, verem, trahom ve frengi gibi hastalıklarla mücadele için, gerekli tedbirler alınmıştır.

Yer altı zenginliklerinin de ekonomiye kazandırılması için gerekli tedbirler alınması raporda yer belirtilmiştir. Özellikle Ergani bakırlarının ulaşım imkânlarını geliştirmek için Diyarbakır-Ergani demiryolu hattı tamamlanmış ve ekonomiye kazandırılmıştır. Aynı zaman da ülke kaynaklarının ortaya çıkarılması ve bu alanda çalışacak mühendis ve kalifiye eleman yetiştirilmesi için 1935 yılında Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü kurulmuş. Madencilerin kredi ihtiyaçlarını karşılamak için de 1935 yılında Etibank kurulmuştur.

Seyahat sonrası ülke yönetiminde alınan kararlar, raporların büyük bir bölümünün devlet politikası olarak uygulamaya konulduğunu göstermektedir. Bu açıdan seyahatlerin Cumhuriyet inkılâpları ve modernleşmesi için yeni bir dönemin başlangıcı olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

1- Arşiv Belgeleri

CBA, 01005483/766065

CBA, 01005484/600591

2- Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

Hakimiyeti Milliye

Milliyet

Son Posta

Vakit

Yarın

3- Telif ve Tetkik Eserler

Akandere, O. (2019) “Lider-Halk Buluşması ve Bütünleşmesi Açısından Atatürk’ün Yurt Gezilerinin Değerlendirilmesi” *Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 9. Uluslararası Atatürk Kongresi*, (3): 1771-1795

Baran, İ. H. (2016). *Mustafa Kemal Atatürk’ün Karadeniz Bölgesi Gezileri (1923-1938)*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Çanak, E. (2016). “Atatürk’ün Yurt Gezilerine Bir Örnek: 1930-1931 Seyahati”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (23): 128-178.

Çınar, Ö. (2015) “Siyasal Yaşamımızda Serbest Cumhuriyet Fırkası”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (10): 207-229

Demirbilek, S. (2012). “Tek Parti Döneminde İnhisarlar (1923-1946)”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12 (24): 203-232.

- Dönmez C. (2005) “Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14): 255-268
- Eroğlu, O. (2010). “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12 (Özel Sayı): 57-89.
- Ezer, F. (2010). “1929 Dünya Ekonomik Krizi’nin Türkiye’ye Etkileri”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (1): 428-442.
- Gül, M. (1988). “Atatürk Dönemi Sağlık Politikası”, *Gazi Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi*, 5 (1): 249-258.
- Gül, O. K. (2016). “Tek Parti Dönemi Mülki İdarede Yapılanma Çalışmaları”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20 (1): 133-151.
- İnce, E. (2009). *Türk Siyasal Yaşamında Çiftçiye Topraklandırma Kanunu*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Kapıcı, H. Z. (2015). *Arşiv Belgeleri Işığında Atatürk Dönemi Sosyal Yardım Bakanlığı Teşkilat ve Faaliyetleri*. Ankara: Tiydem Yayıncılık.
- Kapluhan, E. (2011). “Türkiye Cumhuriyeti’nde Atatürk Dönemi Eğitim Politikaları (1923-1938) ve Coğrafya Eğitimi”. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Kopar, M. (2016). “Atatürk Döneminde Deniz Taşımacılığı (1923-1938)”. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (22): 465-492.
- Metintaş, M. Y., Kayıran, M. (2016). “1929 Dünya Ekonomik Krizinin Türk Tarımına Etkileri ve 1931 Birinci Türkiye Ziraat Kongresi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (23): 34-82.
- Mutlu, A. (2009). *Tanzimattan Günümüze Türkiye’de Vergileme Zihniyetinin Gelişimi*. Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayınları.
- Ökte. E. Z. (2000). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Yurtiçi Gezileri: Cilt 1. 1922-1931. Tarihi Araştırmalar Vakfı: İstanbul*.
- Özdemir, N. (2013). “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Yol Vergisi”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. 32 (53): 213-248.

- Sarıg zel, N. (2021). “Türkiye’nin 1929 Dünya Ekonomik Krizine Karşı Aldığı Mali ve Ticari Tedbirler”. *OPUS International Journal of Society Researches*, 18 (43): 7055-7081.
- Sarıkoyuncu A., Kayıran, M. (1998). “Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Tarımı: Atatürk’ n Tarım Politikası ve Sonuçları”. *Erdem*, 11 (31): 215-242.
- Sel. D. (2023). *Erken Cumhuriyet Döneminde Bir Demokrasi Denemesi: Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Kuruluş Sebepleri ve Kapanışına Giden Süreç*. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Sıdal, S. (2022). “1929 Ekonomik Bunalımının Bir Sonucu Olarak Menemen Olayı”, *SDE Akademi Dergisi*, 2 (6): 58-87.
- şeren, M. (2008). “Köye  đretmen Yetiştirme Yönüyle Köy Enstitüleri”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28 (1): 203-226.
- Tekir, S. (2019) “Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye’de Bulaşıcı Hastalıklarla Mücadele (1923-1930)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 65: 407-430.
- Tekir, S. (2019) “Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti’nin Kuruluşu ve Erken Cumhuriyet Dönemindeki Faaliyetleri (1920-1930)”, *Belgi Dergisi*, 18(1): 1301-1326.
- Tunçay, M. (1992). *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923- 1931)*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tural, M. A. (2004) “Atatürk’ n Yurt Gezileri, Büyük Nutuk Adlı Eseri ve Hayattan Ayrılışı”, Nurgün ko  (Ed.). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II* (s.391-393). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Tüfekçi, G. (1998). *Atatürk’ n Seyahat Notları*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Uzun, H. (2008). “Atatürk’ n Devletçilik İlkesi ve Atatürk Dönemindeki Ekonomik Uygulamaların Sonuçları  zerinde Kısa Bir Değerlendirme”, *Atatürk Haftası Armağanı* (s. 69-84). Genel Kurmay ATASE Başkanlığı Yayınları.
- Uzun, H. (2016). “Cumhuriyet Halk Partisi Kongrelerinde Devletçilik Tartışmaları (1931-1947)”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 5 (2): 273 – 305.

- Yay, G. G. (1998). “Atatürk Döneminde Para Politikası”, *Erdem*, (31): 289-320.
- Yıldırım, İ. (2001). *Cumhuriyet Döneminde Demiryolları (1923-1950)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yıldırım, İ. (2021). “Atatürk’ün 1930-1931 Yurt Seyahati ve Gezi Notlarının Ülke Politikasına Etkileri”. *ÇAKÜ Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (2): 201-219.
- Yıldız, M. (2022). “Atatürk’ün Direktifleri ile Türk İdare Teşkilatı ve Taksimatında Bir Reform Girişimi: 1931 Dahiliye Vekaleti Raporu”. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (36): 151-174.
- Yurtoğlu, N. (2017). “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Petrol Arama Politikaları (1923-1950)”. *Gazi Akademik Bakış*, 10 (20): 145 – 168.

4- İnternet Kaynakları

<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/tarim-kredi-kooperatifleri/?pdf=3341>
(Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2023).